

TC
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**2000'LER TÜRKİYESİ'NDE HAFIZALAŞTIRMA POLİTİKALARI:
18 MART ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Berfin AZDAL

Sosyoloji Anabilim Dalı

Genel Sosyoloji Ve Metodoloji Programı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Begüm Özden FIRAT

Eylül 2019

TC
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**2000'LER TÜRKİYESİ'NDE HAFIZALAŞTIRMA POLİTİKALARI:
18 MART ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Berfin Azdal

Sosyoloji Anabilim Dalı

Genel Sosyoloji Ve Metodoloji Programı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Begüm Özden FIRAT

Eylül 2019

Berfin AZDAL tarafından hazırlanan 2000'LER TÜRKİYESİ'NDE HAFIZALAŞTIRMA POLİTİKALARI: 18 MART ÖRNEĞİ adlı bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Doç. Dr. Begüm Özden FIRAT
Tez Danışmanı

Bu çalışma, jürimiz tarafından Genel Sosyoloji ve Metodoloji Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman : Doç. Dr. Begüm Özden FIRAT

Üye : Doç. Dr. Umut Tümay ARSLAN

Üye : Doç. Dr. Ebru ERBAŞ GÜRLER

Üye : _____

Üye : _____

Bu tez, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak yazılmıştır.

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içindeki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel etik kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda ilgili eserlere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu,
- Atıfta bulunduğum eserlerin tümünü kaynak olarak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Ücret karşılığı başka kişilere yazdırmadığımı (dikte etme dışında), uygulamalarımı yaptırmadığımı,
- Bu tezin herhangi bir bölümünü bu üniversite veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı

beyan ederim.

Berfin AZDAL

2000'LER TÜRKİYESİ'NDE HAFIZALAŞTIRMA POLİTİKALARI: 18 MART ÖRNEĞİ

ÖZET

Bu tez, 2000'li yılların Türkiye'si'nin hafızalaştırma politikalarında 18 Mart 1915 tarihli Çanakkale Savaşları'nın işlenişiyile ilgilidir. Tez, Çanakkale Savaşları'na dair hafızalaştırmanın nasıl inşa ve icra edildiğini; bu inşa ve icranın nedenlerini ve işlevlerini tartışmaktadır.

Tez kapsamında Çanakkale Savaşları'nın Türk tarih yazıcılığında kapsadığı alanın karşılaştırmalı bir değerlendirmesi yapılmaktadır. 2000'li yılların Türkiye'si'nin hafıza politikalarını anlayabilmek için siyasi iktidarın Çanakkale Savaşları'yla ilişkilene üslubu ve biçimi; ders kitaplarındaki 18 Mart 1915 temsillerinden 18 Mart Şehitleri Anma Günü ve Çanakkale Zaferi anma törenlerindeki performans, anma mekânının kurgusundan, tören konuşmalarında kurulan ve yaygınlaştırılan resmi söyleme dek incelenmiştir.

2000'li yılların Türkiye'si'nin hafızalaştırma politikaları, 18 Mart 1915 Çanakkale Savaşları üzerinden inşa edilmiş kahramanlık, şehadet, fedakârlık, vatan borcu, seferberlik ruhu, millet olmak gibi mefhumları, bugünün ve geleceğin millet kimliğine de aktarmak için portatif söylemler türetmiş ve bu söylemleri dolaşıma sokmuştur. Çalışmada, 18 Mart 1915 Çanakkale Savaşları'na dair hafızalaştırma politikalarının ne türden amaç ve araçlarla üretildiği üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda, 2015 ve 2017 yıllarında 18 Mart Şehitleri Anma Günü ve Çanakkale Zaferi anma törenlerinde konuşan, dönemin Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın ve devlet yetkililerin söylemlerindeki tekrarlar, çerçeveler ve ikilikler ele alınmıştır.

Çalışmada, 2000'li yılların Türkiye'si'nin hafızalaştırma politikalarının, daimi bir inşa mekanizması olarak hatırlama ve unutma aracılığıyla milleti inşa ve icra ettiği, millete mensup olanların ise hatırlama ve unutmaya dair çağrılara nasıl kulak verdiği, iştirak ya da reddettiği tartışılmış; hafızanın, geçmişin, bugünün ve geleceğin politik tahayyülünde işlenebilir bir arazi olarak kullanıldığı değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çanakkale Savaşı, 18 Mart Şehitleri Anma Günü, Hafızalaştırma, icat edilmiş gelenek, hayali cemaat, sembol, mit

MEMORY REGIME IN 2000's TURKEY

ABSTRACT

This study is related to the discourse on the Gallipoli Battles dated March 18th, 1915, within the memorization policies of 2000s' Turkey. The study discusses how the memorization of the Gallipoli Battles was constructed and executed, and discusses the reasons and functions of this construction and execution.

In the scope of the study, a comparative evaluation was conducted on the field the Gallipoli (Dardanelles) War covers in Turkish historiography. The way and the manner of the political power associates itself with the Gallipoli Battles, representations of March 18th, 1915 in school books, the performances on March 18 Martyrs' Memorial Day and Gallipoli Victory commemoration ceremonies were analyzed, from the planning of the ceremony venues to the official narrative established and extended in the ceremony speeches, to be able to comprehend the memory policies of 2000s' Turkey.

The memorization policies of 2000s' Turkey created and circulated collapsible and portable discourses to pass on concepts which are constructed via March 18, 1915, Gallipoli Battles, such as heroism, martyrdom, self-sacrifice, national duty, the spirit of mobilization, and becoming a nation, to the national identity of the present day and the future alike. In this study, the purpose and tools of constructing the memorization policies regarding the March 18, 1915 Gallipoli Battles were elaborated. In this context, the repetitions, frames and dualities within the discourses of the President Recep Tayyip Erdoğan and other state officials' speeches given on March 18th, Martyrs' Memorial Day ceremonies in 2015 and 2017 were discussed.

The study concludes that 2000s' Turkey utilized memorization policies as a perpetual constructing mechanism to construct and execute the nation through remembering and forgetting, and when the members of the nation heeded to, participated in, or rejected these calls remembrance and oblivion, as memory was used as a plough land in the political envisagement of the past, today and the future.

Key Words: Gallipoli (Dardanelles) War, March 18 Martyrs' Memorial Day Memorialization, invented tradition, imagined community, symbol, myth

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	Hata!
a! Yer işareti tanımlanmamış.	
ABSTRACT	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
1. GİRİŞ.....	1
2. 1915'TEN 2000'E 18 MART 1915'İ HAFIZALAŞTIRMA UYGULAMALARI	15
2.1. 18 Mart 1915'e Tanıklık ve Yerinde Hafızalaştırma.....	16
2.2. 1930'lu Yıllar ve Çanakkale'nin Devrettiği Miras.....	21
2.3. 1915 ve 2010 Yılları Arasında Çanakkale'nin Çoğaltılan Hafızası	23
3. HAFIZALAŞTIRMA: NASIL, NE İÇİN, KİM İÇİN?	31
3.1. 2000'lerin Hafızalaştırma Politikalarına Yakından Bakış	31
3.2. Milletin Hafızalaştırma Politikalarıyla Tahayyülü.....	35
3.3. 2000'li Yıllar ve Yeni Milli Kimlik.....	41
4. 2000'Lİ YILLARDA ÇANAKKALE 1915: MEKÂN, TÖREN VE SÖYLEM.....	47
4.1. Gelibolu Yarımadası: Mekân ve Anıtlştırma	48
4.2.Çanakkale 1915'i Hafızalaştırma: Törenler, Performanslar, Söylemler.....	55
4.3. 2000'lerin Hafızalaştırma Politikalarında Erdoğan: 2015 ve 2017	69
4.3.1. 2015: Hoşgörü ve Dostluk	71
4.3.2. 2017: İstiklal ve İstikbal.....	76
5.SONUÇ.....	81
KAYNAKLAR	83
ÖZGEÇMİŞ.....	86

1. GİRİŞ

“Artık biliyoruz, tahakküm fiziksel zorlamadan ibaret değildir. Tiranın bile baştan çıkarma ve tedirgin etme girişimin sesi olacak bir retorikçiye, bir sofiste gereksinimi vardır.”¹

Paul Ricoeur, *Hafıza, Tarih, Unutuş*

“Hafızalaştırma ve Demokrasi: Devlet Politikaları ve Sivil Eylemler” (2007) adlı bildirilerinde, Sebastian Brett, Louis Bickford, Liz Ševčenko ve Marcela Rios, hafızalaştırma sözcüğünü; toplumsal hafızayı canlı kılmak amacıyla eser ve etkinliklerin yaratılma süreci olarak tanımlamıştır. Toplumsal hafızayı canlı tutma amacıyla üretilen/türetilen bu eser ve etkinlikler, geçmişte ve kamusal mekânlarda vuku bulmuş olayları temsil eden fizik öğeler veya etkinlikler olarak açıklanmıştır. Bildiride bu yaratımların amacı, insanlarda belirli duyguların ve reflekslerin uyandırılması olarak saptanmıştır. Duygu ve refleksler, geçmişten çağrılarak temsil edilen olayın ya da insanların toplum nezdinde kabul edilmesi, kişiyi düşünceye ve yasa sevk etme, gurur, öfke ya da acı hissi uyandırma yahut merak ve öğrenme arzusu olarak tariflenmiştir.²

Bu çalışma, 2000’li yılların Türkiye’sinde siyasi otoritenin 18 Mart 1915 tarihli Çanakkale Savaşları’nın işleyişini, hafızalaştırma kavramından yararlanarak tartışmaktadır. Çanakkale Savaşları’na dair hafızayı canlı kılma, ona dair hafızayı işleyip bir politik enstrüman haline getirme, bu politik enstrümanı var kılan söylemleri ve performansları örgütleme, çalışma kapsamında ele alınmıştır. 1915’te Çanakkale Savaşları’nın yaşandığı günlerden bugüne uzanan hafızalaştırma çalışmaları 2000’li yıllarda “hafızalaştırma politikası” diyebileceğimiz başka bir

¹ Ricoeur, P. (2017). *Hafıza, Tarih, Unutuş* (s.104). İstanbul: Metis Yayınları

² Brett, S., Bickford, L., Ševčenko L., Rios, (M. 2007). *Memorialization and Democracy: State Policy and Civic Action*, International Coalition of Historic Site Museums of Conscience

yoğunluk ve form kazanmıştır. 2000'li yılların Türkiye'sinde hafıza politikalarının Çanakkale Savaşları'nı işleyişini ele alabilmek için hafıza ve hafızanın toplumsallığı tartışmalarına eğilmek yerinde olacaktır.

Maurice Halbwachs, *Hafızanın Toplumsal Çerçevesi* (2016) adlı yapıtında geçmişin ortaya çıkışını mesele edinir. Geçmiş ortaya çıkıyorsa, bu geçmişin *benim* ya *diğerlerinin* bilincinde ortaya çıkışının bir önemi olmadığına değinir. Mesele, geçmişin neden tekrar ortaya çıktığıdır. "Muhafaza edilmeyen bir geçmişin tekrar ortaya çıkışı söz konusu olabilir mi?" sorusunu iletir. Halbwachs, burada geçmişin muhafaza edilmesinin değişimlerden azade olmadığını, geçmişin *şu andan* hareketle yeniden inşa ediliyormuş gibi görüldüğünü kavramak gerektiğini ifade eder. Hafızanın toplumsal çerçevelerini ise toplumdaki baskın fikirlerle aşına bir şekilde, her döneme uyum sağlayan bir geçmiş imgesini yeniden oluşturmak için, kolektif hafızanın faydalandığı araçlar olarak açıklar; yeniden ve yeniden inşa edilirler. (Halbwachs, 2016, s. 18-19) Ona göre, toplum içinde yaşamlarını sürdüren insanların, hatıralarını yerleştirip yeniden bulmak için kullandıkları ve aile, din ve sınıf tarafından inşa ve icra edilen çerçevelerin dışında bir hafıza mümkün değildir. (Halbwachs, 2016, s. 113)

Gelibolu Yarımadası ve Alsace Lorraine bölgesini bir hafıza mekanı olarak nitelendiren Emine Zeynep Suda, *Büyük Savaşın Hafıza Mekanları*³ adlı yapıtında hafızaya dair kişisel ve psikolojik yaklaşımlarla birlikte sosyolojik bir perspektif de geliştirdiği için Halbwachs'ı bir başlangıç noktası olarak anmaktadır. Suda, Halbwachs'ın hafızayı toplumsal olarak yaplandırıldığını ve çerçevelendirdiğini ifade etmiştir. Halbwachs'ın hatıraların kökeni ve yapılanmasının toplumsal bir bağlam içerisinde, aile, dinsel grup veya toplumsal sınıf içinde ortaya çıktığı ve şahsi hatıraların bu toplumsal çerçevelerle biçim, mekan ve boyut kazandığı, bu süreç içinde de kolektif hafızanın bir parçası haline geldiği görüşünü aktarmıştır. (Halbwachs, 2016; aktaran Suda, 2017, s. 23)

³ Suda, E. Z. (2017). *Büyük Savaşın Hafıza Mekânları: Gelibolu ve Alsace Lorraine*. İstanbul: Yazılama Yayınevi

Paul Ricoeur ise “Uygulamadaki Hafıza: Hafızanın Kullanımı ve Suistimali” başlıklı metninde, anımsamanın sadece geçmişe ait bir imgeyi elde etmek veya kavramak olmadığını, o imgeyi aramak ve o imgeye dair bir şeyler yapmak olduğunu aktarmaktadır. Ricoeur, anımsamak fiilinin “anı”nın ötesine geçtiğini (taştığını) ve fiilin ifade ettiği şeyin, hafızanın “uygulamaya” geçirilmesi olduğunu söylemektedir. Ricoeur’a göre hafızanın uygulamaya konması demek, esasında hafızanın kullanılması demektir. Burada, kullanmanın “kötüye kullanma” manasına da dikkat çeken Ricoeur, kullanmadan suistimale doğru akıştan söz etmektedir. (Ricoeur, 2017, s.75-76)

2000’li yılların Türkiye’sinde hafızanın nasıl uygulamaya konulduğu, bugüne ve geleceğe geçmişten nelerin çağrıldığı, çağrılanların ne için çağrıldığı, nasıl manipüle ya da suistimal edildiği, bu çalışma için mühim sorulardır. Bu çalışma, 2000’li yılların Türkiye’sinin hafızalaştırma politikaları üzerine düşünebilmek için 18 Mart Şehitleri Anma Günü ve Çanakkale Zaferi’ni⁴ merkeze almayı önermektedir. 18 Mart Şehitleri Anma Günü ve Çanakkale Zaferi odağında, hafızanın nasıl işletildiğini edildiğini ve dahası, bu işlem süresince ve sonucunda hangi toplumsal kimliklerin inşa edildiğini, üretildiğini ve yeniden üretildiğini; nihayetinde nasıl bir hafızalaştırma politikasının yürürlükte olduğunu mesele etmektedir.

Tzvetan Todorov, *Hafıza Suistimalleri* adlı metninde hafızanın, coşkunun ya da öfkenin ellerine teslim edilemeyecek kadar önemli bir mesele olduğuna dikkat çekmektedir. (Todorov, 1995; aktaran Ricoeur, 2017, s. 105) Peki, hafızayı coşkunun ya da öfkenin ellerine teslim edilemeyecek kadar önemli bir mesele haline getiren, onun hangi işlevleridir? Hakikatlerin hafızası ve hafızanın hakikatleri nasıl işlenerek edilerek uygulamaya konmaktadır? 18 Mart 1915’te yaşanan Çanakkale Savaşları’na dair bir hakikat ortaya koymak bu çalışmanın meselesi değildir; zira tezin amacı, kimi zaman kahramanlık/shhitlik vurgulu coşkuyla kimi zamansa düşman tehdidi vurgulu öfkeyle anılan 18 Mart 1915’in beslediği 2000’li yılların Türkiye’sinin hafızalaştırma politikalarını tartışmaktır.

⁴ Bu çalışmada, 18 Mart Şehitleri Anma Günü ve Çanakkale Zaferi ifadesi, tarihsel bağlamından azade resmi söyleme referansla kullanılmaktadır.

Hafızanın suistimali ya da doğrudan hafıza üzerine düşünmek ve tartışmaya gayret etmek; *hatırlama*, *unutma*, *hafızalaştırma* ve *hafıza mekânları* kavramlarını çağırılmaktadır. Hatırlama ve unutma kavramları, birer tanıma ihtiyaç duymayabilir. (Bu kavramların suistimali, çoğunlukla içerik ve formlarına sınır getirilerek gerçekleştirildiği için burada yeni bir sınır üretmeye lüzum duyulmamaktadır.) Ancak, hafızalaştırma ve hafıza mekânı kavramları için, çalışmanın da takip ettiği anlayışı açmak faydalı olabilir. Hafızalaştırma kavramı; zor geçmişlerle yüzleşmek ya da bakışmak, toplumsal olanı hatırlatmak ya da unutturmamak, resmî tarih anlatısını güçlendirmek gibi nedenlerle meselelerin, hakikatlerin, geçmişlerin çeşitli yaklaşımlarla yeniden kurulmasını, mekânsallaştırılmasını ya da derlenmesini içeren faaliyetlerin tümüne işaret etmektedir. Hafıza mekânı kavramı ise ilk kez Pierre Nora tarafından kullanılmıştır ve kavram, hafızanın belirginleşip yerleştiği mekânları ifade etmektedir.⁵

Hafıza mekânları kavramına içkin ve yakın bir kavram olarak kullanılan anma mekânları kavramı, 2000’li yılların Türkiye’sinde yürürlükte olan hafızalaştırma politikalarını yorumlarken oldukça önemlidir. Ebru Erbaş Gürler, Başak Özer ve Ebru Yetişkin’in birlikte kaleme aldıkları *Hafızanın Arayüzü Olarak Anma ve Anma Mekânları: Gelibolu Yarımadası Örneği*⁶ metninde anma mekânları, hatırlama ve unutma pratiklerinin mekânsallaştığı etkileşim alanları olarak tanımlanmıştır; metinde, izleyicilerle kurulan etkileşimin ise hafıza üzerinden şekillendiği ifade etmişlerdir. Yazarlar, aynı metinde “anma mekânları” kavramının Türk Dil Kurumu sözlüğünde yer almadığına dikkat çekerek anma mekânının, hatırlama ve hafıza kavramlarını içerisinde barındırdığını ve bir obje ya da yapıdan ziyade bir “mekân” tariflediğini ifade etmişlerdir. (Gürler, 2016, s. 73) 18 Mart 1915’e dair hafızanın nasıl kurulduğu tartışılırken bu kavramlara sıkça başvurulacaktır.

Çalışmada, hafızalaştırma politikaları kapsamında hafıza ve milli kimlik ilişkisi tartışılırken de anma mekânının kolektif hafızayı kurmadaki kilit rolüne dikkat çekilecektir. Burada söz edilen hafıza ve milli kimlik ilişkisi, çalışma kapsamında "hafıza politikaları" olarak adlandırılan idare biçiminin belkemiğidir. Erbaş Gürler,

⁵ Nora, P. (2006). *Hafıza Mekânları* (s.1), Ankara: Dost Kitapevi

⁶ Gürler, E., Özer, B., Yetişkin, E. (2016). *Hafızanın Arayüzü Olarak Anma ve Anma Mekânları: Gelibolu Yarımadası Örneği*, *mimar.ist*, 2, 73-78

Özer ve Yetişkin de metinlerinde; hafıza üretiminin ulusal kimliğin oluşturulması ve korunması sürecinde en belirleyici yöntem olduğunu savunmakta ve anmaların ve anma mekânlarının hatırlama ve unutmaya dayalı ulusal hafıza pratiklerini kurguladıklarını eklemektedirler. (2016, s. 77) Anma ve anma mekânlarının milli hafıza pratiklerini kurguladıkları gibi; milli hafızanın pratikleri, arzuları ve gereksinimleri tarafından kurgulandıkları da not edilmelidir.

“Milli kimlik” ifadesi, hafızanın nasıl suistimal edildiği ve hafızalaştırma politikalarının nasıl işlediği meselelerini tartışırken yoğunlukla anılacaktır. Eğer bir hafızalaştırma politikasının varlığından söz ediyorsak, egemenin arzuladığı bir kimlik inşası meselesi muhtemeldir. Milli kimlik de, bu çalışma bağlamında inşası arzulanan bir kimlik kategorisi olarak ele alınmıştır.

Ricoeur, hafıza sorunsalı ile kimlik sorunsalının çakıştığını ve bu çakışmadaki sorunun esasının, hafızanın kimlik arayışı, kimlik isteği ve kimliği benimsemenin hizmetine sunulması olduğunu belirtir. Kimliğin kırılganlığına da dikkat çeker ve bu kırılganlığın sebebinin kimliğin iddiaya ve varsayımına bağlı oluşu olduğunu ifade eder. Kırılganlığın bir diğer nedeni ise bir tehdit olarak benimsenen “başkası” ile karşılaşmadır. (Ricoeur, 2017, s. 100-101) Burada tehdit olarak hissedilen başkası ile karşılaşmanın ve bu karşılaşmanın kimlikte yarattığı tedirginlikle öfkenin, 18 Mart Şehitleri Anma Günü ve Çanakkale Zaferi yıldönümü törenlerinde, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın hitaplarında ve performanslarda her daim dillendirilmesi bu çalışma kapsamında ele alınacaktır.

Ricoeur, kimliğin kırılganlığının üçüncü nedeninin şiddetten kalan miras olduğunu açıklayarak, tarihte köklerinde savaş olan hiçbir topluluk olmadığını ve “kuruluş günleri” olarak kutladıklarımızın, devlet eliyle ve sonradan olabildiğince meşrulaştırılmış şiddet eylemleri olduğunu ifade eder. (Ricoeur, 2017, s. 101) 18 Mart 1915, tam da bu noktada “Türk” milli kimliğinin Cumhuriyet rejimine açılması (ya da saplanması), “bir milletin uyanışı”, “bir milletin ayakları üzerine kalkışı”, “yok edilme tehdidi altındaki bir milletin kurtuluş destanı” olarak anılan kurucu bir hafıza niteliği taşıması hasebiyle sürekli işlem altındadır. Elbette, Çanakkale Savaşları ismiyle müsemma olarak bir şiddet eylemidir ve şiddetten kalan bir miras olarak ele alınması da yerinde olacaktır. Bu çalışmanın 2000’li yılların Türkiye’si’nin

hafızalaştırma politikalarını, 2015 yılı ve 2017 yıllarında, 18 Mart Şehitler Günü'nde gerçekleştirilen törenlerdeki söylemlerle tartışmaya açan kısımlarında, bu şiddetten kalan mirasın çarpıcı bir şekilde sahiplenildiği görülecektir. Bu sahiplenme, güncel politik duruma ve günün zorunluluklarına göre kimi zaman mazlumluk kimi zamansa “Yine yaparız!” ikiliğiyle sergilenmektedir. Böylece, ulusun ve yeni milli kimliğin nasıl durmaksızın şekillendirilip işlevsel ve dönemin ihtiyaçlarına uyumlu hale getirildiği ve kitlelerin bu çağrıya iştirak ediş biçimleri incelenecektir.

Ulus kavramına dair tartışmada Benedict Anderson'un *hayali cemaat* kavramından yararlanılacaktır. Anderson, ulusun hayal edilmiş bir siyasal topluluk olduğunu ve hem egemenliğe hem de sınırlılığa içkin olacak şekilde tahayyül edildiğini söylemektedir. (Anderson, 2017, s. 20) Bu çalışma, Anderson'un hayali cemaat kavramı ekseninde Çanakkale'den çağrılan hafızayla nasıl bir ulus tahayyül edildiğiyle de ilgilenmektedir. 18 Mart 1915'e üzerine Cumhurbaşkanı sıfatıyla yaptığı konuşmalarda Recep Tayyip Erdoğan'ın “Bu millet Akif'in diliyle: “Kesilir belki; fakat çekmeye gelmez boynum...” diyen bir millettir.”⁷ ve “Çünkü bu millet, hak davası söz konusu olduğunda ölümü öldüren bir millettir!”⁸ gibi tanım ve tarifleri de ulusun tahayyül edilmesine/edilmişliğine yapılan güçlü göndermeler olarak ele alınmalıdır. Bir “millet” kategorisinden bahsedeceksek bu kategoriye dâhil olan ve kategoriye var edenlerin her birinin “ölümü öldürme” gibi muğlak özellikleri taşıdığına dair bir gerçeklik saptanması olanaksızdır; bu olsa olsa nasıl bir siyasal topluluk hayali kurulduğunun bir itirafıdır, teşviktir.

Çalışmada “ulus” kavramından ziyade “millet” kavramının kullanımı tercih edilecektir; bu tercih, Barış Ünlü'nün Türklük Sözleşmesi başlıklı çalışmasıyla atıfla yapılmıştır. Ünlü, dinin birleştirici ve motive edici Müslüman duygularının nedeni ve kültürel ifade aracı olduğunu ve Müslümanlık Sözleşmesi çerçevesine oluşan birliğin

⁷ “Çanakkale, İnançla Teknolojinin Bir Savaşıydı; Bu Savaşta Galip Çıkan İnanç Oldu”, 15 Mart 2015, bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=7oVQwC-YtGA&feature=youtu.be> (Bu konuşma, 15 Mart 2015 tarihinde, T.C. Cumhurbaşkanlığı'nın resmi Youtube kanalında yayınlanmıştır. Konuşma, Çanakkale'deki toplu açılış töreninde gerçekleştirilmiştir. T.C. Cumhurbaşkanlığı'nın resmi Youtube kanalı bu video için yorumları devre dışı bırakmıştır.)

⁸ “Türkiye'nin Sabrını ve Kararlılığını Sınamaya Devam Ediyorlar”, 19 Mart 2019, bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=tkl2uVV5ttE&feature=youtu.be> (Bu konuşma, 19 Mart 2019 tarihinde, T.C. Cumhurbaşkanlığı'nın resmi Youtube kanalında yayınlanmıştır. Konuşma, 8 Mart Şehitlerini Anma Günü ve Çanakkale Deniz Zaferi'nin 104'üncü Yıl Dönümü Töreni'nde gerçekleştirilmiştir. T.C. Cumhurbaşkanlığı'nın resmi Youtube kanalı bu video için yorumları devre dışı bırakmıştır.)

ulusun seküler göndermelerinden çok, Osmanlı'daki anlamıyla milletin dini göndermelerine dayandığını ifade etmektedir. (2018, s. 160) Bu çalışmada da, 2000'li yılların Türkiye'si'nin hafızalaştırma politikalarında 18 Mart 1915 Çanakkale Savaşlarının işlenişi, *milletin* nasıl tahayyül edildiği ve neden tahayyül edildiği biçimde tahayyül edildiği üzerinden de yorumlanmaktadır.

Millet tahayyülü ve uygulamadaki hafızanın etkileşimini anlamak, Eric Hobsbawm'ın *icat edilmiş gelenek* kavramı aracılığıyla düşünmeyi de beraberinde getirmektedir. (2013, s.2) İcat edilmiş gelenek terimiyle, sahiden icat ve inşa edilmiş ve kurumsallaşmış geleneklerle birlikte, kısa zamanda ortaya çıkmış ve hızla yerleşikleşmiş gelenekler de kast edilmektedir. İcat edilmiş gelenekler doğrudan ya da dolaylı olarak kabul edilmiş, tekrarlanır ve belli değer ve davranış kalıplarını empoze etmeye çalışan bir pratikler kümesi olarak tarif edilmiştir. Hobsbawm'a göre icat edilmiş gelenekler özgüllüğünü ve sürekliliğini çoğunlukla yapay ve asılsız olmalarından almaktadır ve bu gelenekler geçmişi manipüle ederek bugünde karışıklıklarını bulmaktadırlar. İcat edilmiş gelenekler, sabit pratikleri ve bu pratikleri rutinleştirmeyi dayatırlar. İcat edilmiş gelenekler, ulusla ve ulusla birlikte düşünülebilecek milliyetçilik, ulus-devlet gibi olgularla ilişkilidirler; dolayısıyla toplumsal mühendislik uygulamalarına içkindirler. (Hobsbawm, 2013, s. 2-17) 2000'li yıllarda yürürlükte olan hafızalaştırma politikaları bir toplumsal mühendislik uygulaması olarak kavrandığında, 18 Mart Şehitleri Anma Günü'nün bir icat edilmiş gelenek olarak tartışılması mümkün olacaktır.

18 Mart Şehitler Günü icat edilmiş bir gelenek olarak düşünmek, her yıl anma törenleri esnasında Türkiyeli ziyaretçilere Anzaklar için Şafak Ayini yapılan bölgede rehberlik yapan kişinin şu sözlerine de anlam katacaktır:

“Kıymetli misafirlerimiz! Ama biz bu tarihlerden çok önemli dersler çıkarıyoruz artık. Ve şimdi ne yapıyoruz, biliyor musunuz? Çocuklara, “Dedeciğim Ben Geldim” üniformaları giydiriyoruz. Ve izci çocuklarımıza, onlar burada tören yaparken biz de 57. Alayı nasıl Conkbayırı'na getirdiğimizi anlatıyoruz. Onları bayraklarla, buradaki Conkbayırı'na taşıyoruz. Ve onlara Çanakkale Ruhu'nu yerinde anlatıyoruz. Yani gençlerimizi çok güzel bir şekilde yetiştiriyoruz.” (Şehitler, 2018)

Örnekte görüldüğü gibi, 18 Mart 1915'a dair içeriklerin icadı ve gelenekselleştirilmesi bugün de sürmektedir. Gerçekten de 2000'li yıllarda Çanakkale'de anma törenlerine katılan çocuklara "Dedeciğim, Ben Geldim!" yazılı üniformaların giydirildiği ve aynı adla "milli bilinç kampları" organize edildiği bilinmektedir.⁹ Burada çarpıcı olan Çanakkale'ye dair tek bir örneğin dahi "milli", "bilinç", "dede" (erkekten geçen soy bağı) kavramlarını harmanlayarak geleneği nasıl inşa ve icra ettiğidir. Rehberin, "gençlerimizi çok güzel bir şekilde yetiştiriyoruz" vurgusu, hafızanın işlenerek nasıl bir geleneği icat ettiği, icat edilmiş geleneğin neye yaradığı, bir nesli milletin ruhuna yakışır şekilde yetiştirme hedefinin hafızalaştırmayla olan ilgisini de gözler önüne sürmektedir. Burada, geçmişte kahramanca can vererek kahramanca şehit düşmüş dedelere duyulan vefa, "Dedeciğim, Ben Geldim!" sloganıyla biçimlendirilmiştir. "Dedeciğim, Ben Geldim!" başlıklı kampanya adeta geçmiş ve bugünün karşılaşması olarak tasarlanmıştır. Vatana olan borcunu bedeniyle ödemiş şehit dedelerle, vefa borcunu hafızalaştırma politikalarına sadık kalarak ödeyen torunlar neslinin karşılaşmasıdır, bu. Torunlar, dedelerinin fedakâr ruhlarının uzantısı olmaya teşvik edilir; çünkü "Dedeciğim, ben geldim!" ifadesindeki geliş, herhangi bir geliş değildir; "Senin gibi olmaya geldim!" manası taşır cümleden.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin Nisan 2019'da resmi kurumsal web sayfası üzerinden yaygınlaştırdığı "Dedeciğim, Ben Geldim!" adlı Çanakkale Milli Bilinç Kampı çağrısı,¹⁰ dedelerden torunlara akan milli kimliği, geleneğin icat edilmesini ve hafızalaştırma politikalarının nasıl işlediğini anlamak açısından yeterince elverişlidir. Çağrının kamp faaliyetlerini açıklayan kısmında etkinlikler; Şehitler Abidesi'nde düzenlenen Çanakkale Zaferi'ni Anma Töreni'ne katılım, 57. Alay Şehitliği'nde düzenlenen anma etkinliğinde şehitler için dua etme, "Çanakkale Savaşları, Çanakkale Deniz ve Kara Zaferleri, 1. Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi, Çanakkale Destanı'nın Türk Tarihi'ndeki Yeri ve Önemi" gibi farklı başlıklarda konferanslara katılım olarak listelenmiştir. Etkinlikler listesi, hafızalaştırmanın yaygın yöntemlerini kapsamaktadır ancak esas şaşırtıcı olan bu değildir; milli

⁹ <http://www.atikder.com/canakkale-milli-bilinc-kampi-dedecigim-ben-geldim/>

¹⁰ <https://izcilik.ibb.istanbul/canakkale-milli-bilinc-kampi/>

bilincini yapılandırmak üzere kampa katılan 10 yaş ve üzeri tüm *izciler*, okçuluk, telsiz, ilk yardım, itfaiye ve sivil savunma gibi eğitimlere de tabi tutularak dedelerinin izini süreceklerdir.

2000'li yılların başlarında organize edilmeye başlanan "Dedeciğim, Ben Geldim!" adlı Çanakkale Milli Bilinç Kampı, torunları, dedelerinin izinden yürüyen bir nesil olarak yetiştirme hedefiyle hafızalaştırma politikalarının marifetlerini gözler önüne sermektedir. Gelenek, hafızalaştırma politikalarına içkin olarak icat edilmiştir ve bir kimliği kuvvetlendirme amacı taşımaktadır. Aldıkları eğitimler aracılığıyla anlayış ve bedende askerleşmeleri hedeflenen bu çocukların ve gençlerin örgütlenmesi için her yıl Türkiye'nin çeşitli yerlerindeki pek çok belediye ve sivil toplum kuruluşu çalışmalar yürüttüğü hesaba katılırsa, hafızalaştırma politikalarının bir milleti kenetlemedeki katalizör rolü de anlaşılacaktır. Geleneğin icat edilmesi ve yerleşik hale gelmesi için, siyasi ve toplumsal otoritelerin teşviki kadar millete mensup olanların iştiraki de önemlidir.

2000'li yıllarda Çanakkale'de 18 Mart'ta gerçekleşen törenlerdeki bir başka icat edilmiş gelenek, izci çocukların saçlarına kına sürme geleneğidir. Bu kına sürme hikâyesi, köklerini Çanakkale Savaşı'nda yaşamını yitirdiği iddia edilen Kınalı Ali'nin hikâyesinden almaktadır. Rivayete göre Ali isimli bir genç, savaş cephesine giderken annesi saçına kına yakmıştır. Cephede Üsteğmen Faruk, Ali'ye Kınalı Ali lakabını takmış ve Ali, arkadaşları arasında saçındaki kına sebebiyle alay konusu olmuştur. Savaşın çetinleştiği günlerde Ali, annesine bir mektup yazmıştır ve küçük kardeşini askere gönderdikleri zaman onun da alay konusu olmaması için ona kına yakmamalarını öğütlemiştir. Bir zaman sonra, mektubuna henüz yanıt alamadan Gelibolu cephesinde yaşamını yitirmiştir. Ölümünden sonra ailesinden gelen bir mektup Ali'nin yaşamını yitirdiği cepheye ulaşmıştır. Bugün, hâlâ Çanakkale Müzesi'nde sergilenen bu mektupta annesi, Ali'ye kına yakma gerekçesini şöyle açıklamıştır:

“Komutanlarına ve arkadaşlarına söyle seninle dalga geçmesinler. Biz de üç şeye kına yakarlar: Gelinlik kıza; gitsin ailesine, çocuklarına kurban olsun

diye... Kurbanlık koça; Allah’a kurban olsun diye... Askere giden yiğitlerimize; vatana kurban olsunlar diye...”¹¹

Türk tarih yazıcılığının Çanakkale Savaşları’nı ele alışıını açıklayan birçok metin, savaşın sürdüğü yıllarda Osmanlı tebaasının okuryazarlığındaki düşüşe dikkat çekerken, herhangi bir millet mensubu tarafından bir mektubun yazılabilmesi, bu mektubun ateşin dinmediği cepheye ulaşması halihazırda düşündürücü iken, bu mektubun günümüze kadar korunarak Çanakkale Müzesi’nde sergileniyor oluşu da dikkat çekicidir. Mektubun yaratımı ve sergilenmesiyle hayat bulan icat edilmiş gelenek, hem cinsiyete (özünde kadınlığa fakat dolayısıyla erkekliğe) hem dine hem de vatana göndermeler yapmaktadır. Vatana kurban olmak, vatan için şehit olmak gibi değerlerle kuşatılmış bir hayali cemaate de atıfta bulunmaktadır. Hem bir mit hem de bir icat edilmiş gelenek olarak tanınabilecek bu kına yakma performansı, aileye kurban olan kadın üzerinden *namus*, Allah’a kurban olan koç üzerinden *iman*, vatana kurban olan asker üzerinden bir *millet* hayaline çağırmakta ve bir rutinleştirmeyeyle 18 Mart törenlerine katılan çocukları da bu geleneğin bir parçası haline getirmektedir. 2000’li yıllarda Türkiye’sinin hafızalaştırma politikalarını 18 Mart 1915 Çanakkale Savaşları eksenli ele alan bu çalışmada, başkaca icat edilmiş gelenek örnekleri de incelenecek ve bu icatların ne işe yaradığı da tartışma meselesi edilecektir.

Çalışma, 1915’ten 2000’li yıllara kadar uzanan süreçte Çanakkale Savaşlarına dair hafızanın nasıl kurulduğunu ve işlendiği ele almıştır; buradaki bakış, yayın ve anıtlştırma faaliyetlerine odaklanmıştır. 2000’li yılların hafızalaştırma politikalarını yorumlamak için Gelibolu Yarımadası’ndaki inşaat faaliyetleri ve adanın kentsel tasarımıdaki dönüşümler izlenmiştir. 18 Mart Şehitler Günü ve Çanakkale Zaferi Anma günü için düzenlenen törenlerin hafızalaştırma etkinliklerindeki işlevini anlayabilmek için 2015 ve 2017 yıllarının anma etkinlikleri belirlenmiştir.

2015 ve 2017 yıllarında gerçekleştirilen 18 Mart Şehitler Günü ve Çanakkale Zaferi anma etkinliklerinin birbirinden taban tabana zıt olduğu görülmüştür. Bu zıtlık, 2015 yılının politik iklimi ile 2017 yılının politik iklimi arasında güçlü bir fark olmasından kaynaklanmaktadır; bu farkın, söyleme ve hafızaya olan etkisi ise hafızalaştırma

¹¹ <https://www.ismailaga.org.tr/canakkale-ruhunu-yansitan-kinali-alinin-huzunlu-hikayesi>

politikalarının işlevlerini netleştirmiştir. 2015 ve 2017 yılı törenleri incelenirken Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın konuşmaları eksen olarak belirlenmiş ve söylem analizi yöntemi kullanılmıştır.

2000'li yılların hafızalaştırma politikalarında Çanakkale Savaşları'na dair dilin nasıl kurulduğunu, dildeki ikiliklikleri, tekrarları ve çerçeveleri analiz edebilmek için Youtube bir kaynak olarak kullanılmıştır. Burada güncel siyasetle şekillenen, deneyime kapalı dikey eksene karşın, mitlerin ve ritüellerin tekrarına dayalı yatay ekseni kavrayabilmek amacıyla Gelibolu Yarımadasındaki performanslar incelenmiştir. Performansların kaynağı Köken Ergun'un *Şehitler* filmidir. Türkiyelilerin ve Avustralyalıların, Çanakkale Savaşı'nı anma pratiklerine odaklanan film, Gelibolu Yarımadası'nda insanların katılımına ve deneyimine açık sahne performanslarından kayıtları içermektedir.

Şehitler filminde, 2016 ve 2018 yılları arasında Gelibolu Yarımadası'nda gerçekleşen ziyaretlerinden, rehberler eşliğinde yarımada da gerçekleşen gezilerden, 57. Alay Vefa Yürüyüşü den, *Çanakkale Savaşları'na* dair mitlere dayanan sahne performanslarından ve mezar başı anmalarından görüntüler mevcuttur. Filmin, bir belgesel film olmadığını ve belge iddiası taşımadığını belirtmekle birlikte kurgusal bir senaryoya dayanmadığını ifade etmekte fayda var. Filmin, bu çalışmanın esas kaynaklarından biri olarak belirlenmesinin sebebi budur.

Bu çalışma oluşturulurken katılımcı gözlem yöntemi kullanılmamıştır. Bu eksiklik, performanslar ve tören konuşmalarının ele alındığı bölümlerde; insanların katılımını, duygulanımlarını, reflekslerini detaylıca ele alamamaya sebebiyet vermiştir. Bu eksik, *Şehitler* filminin anma etkinliklerine odaklanan kısımlardaki duygulanımlarına odaklanarak giderilmeye çalışılmıştır.

Tezin birinci bölümü, 1915'ten 2000'li yıllara kadar olan süreçte Çanakkale Savaşları'na dair hafızalaştırma politikaları hakkındadır. Bu bölümde, 1915'ten başlayak Harbiye Nezareti öncülüğünde gerçekleştirilen hafızalaştırma etkinlikleri incelenmiştir. Harbiye Nezareti'nin edebiyat ve resim gibi alanlardaki hafızalaştırma faaliyetlerinin yanı sıra dönem yayınlarında Çanakkale Savaşları'nın incelenişi de bölüm kapsamında ele alınmıştır. Bu bölümde, 1930'lu yıllar boyunca Halkevleri tarafından organize edilen Çanakkale Zaferi anmalarına yer verilmiştir 1915'ten

2000'li yıllara uzanan süreçte, Çanakkale Savaşları hakkındaki yayıncılığın karşılaştırmalı bir incelemesi de, bölüm içerisinde yer almaktadır.

Tezin ikinci bölümü, hafızalaştırma politikalarının hangi araç ve amaçlarla, kimler için üretildiğini ve hatırlama çağrısının kimlere yöneldiğini tartışmaktadır. Bu bölümde, Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı kurumlarda kullanılan ders kitaplarından örneklerle, Çanakkale Savaşları'nın 100. yılı dolayısıyla Cumhurbaşkanlığı tarafından hazırlanan Yüz Yıllık Destan Çanakkale adlı reklam filmine odaklanılarak 2000'li yılların Türkiye'si'nin hafızalaştırma politikaları aracılığıyla inşa etmek istediği yeni milli kimlik ele alınmıştır.

Tezin üçüncü bölümü, Gelibolu Yarımadası'nın mekansal tasarımına, bu tasarımın 2000'ler boyunca geçirdiği dönüşümlere, yarımadaki anıtların faaliyetlerine, meçhul asker mezarlarının organizasyonuna dair tartışmaları kapsamaktadır. Bu bölümde, yarımada gerçeğe rehberli turlarda ve anma törenlerinde kurulan söyleme dikkat çekilmiştir. 2000'li yıllar boyunca Çanakkale Savaşları'na dair hafızalaştırma politikalarının mekanlara, anıtlara ve söylemlere nasıl sirayet ettiği bu bölümün konusudur.

Çalışma, Çanakkale Savaşları'na ilişkin hafızalaştırma politikalarına geriye dönük bir bakış sunmak için Birinci Dünya Savaşı esnasında ve sonrasında, vaktinde?? Osmanlı Devleti'nin savaş idaresiyle yükümlü Harbiye Nezareti'nin faaliyetlerinden örnekleri barındırmaktadır. Bu bakışın aktarılmasında Mustafa Selçuk'un *Birinci Dünya Savaşı* "Sürecinde Harbiye Nezareti'nin 'Çanakkale Kahramanlığını Yaşatma' Amaçlı Faaliyetleri"¹² metninden yararlanılacaktır. Çalışmada, 2015 yılı sonrasında Türk Silahlı Kuvvetleri organizasyonunda gerçekleşen Çanakkale Şehitleri Anma Günü ve Çanakkale Zaferi törenlerinin dizaynı, törenlerde gerçekleştirilen konuşmalar, bu konuşmalar aracılığıyla hafızalaştırılan ve dolaşıma sokulan söylemler ve söylemlerin kurdukları, pekiştirdikleri çerçevelendirdikleri kimlikler tartışılacaktır. Bu tartışma çabası, 2015 ve 2017 yıllarında Cumhurbaşkanı

¹² Selçuk, M. (2012). Birinci Dünya Savaşı Sürecinde Harbiye Nezareti'nin 'Çanakkale Kahramanlığını Yaşatma' Amaçlı Faaliyetleri. *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 2, 195-242.

Recep Tayyip Erdoğan'ın Çanakkale'de gerçekleşen 18 Mart törenlerindeki konuşmalarından, devlet yetkililerinin ve siyasetçilerin söylemlerinden beslenecektir.

Çalışmada, her yıl 18 Mart'ta Çanakkale'de gerçekleşen anma törenleri haricinde Çanakkale Kara Savaşları'nın 100. yılı vesilesiyle Cumhurbaşkanlığı birimlerince hazırlanan “*Yüzyıllık Destan Çanakkale*” başlıklı reklam filmi incelenecektir. Türkiye’de resmi anlatıda “Zeytin Dalı Harekâtı” olarak geçen ve Afrin’e gerçekleşen operasyonun kilit noktalarından biri olan Hatay Oğulpınar Hudut Karakolu’nda Recep Tayyip Erdoğan’ın “*Türk Milleti Son Örnekleri Çanakkale’de, İstiklal Harbimizde Görülen Tarihi Bir Kenetlenme İçinde*” başlıklı konuşması da çalışma kapsamında ele alınacaktır. “*Çanakkale, İmanın, İnancın ve Bin Yıllık Medeniyet Değerlerimizin Ete Kemiğe Büründüğü Yerdir*” başlığıyla, Recep Tayyip Erdoğan tarafından 14 Mart Tıp Bayramı dolayısıyla Sağlık Bakanlığı’nın düzenlediği “Zaferin Ab-ı Hayat Neferleri” töreninde gerçekleştirilen konuşması da tartışılacaktır.

Çalışma kapsamında, 18 Mart Şehitleri Anma Günü ve Çanakkale Zaferi törenlerinin konsepti tartışmaya açılacaktır. Tören alanının dizaynına, törenler sırasında icra edilen performanslara ve ritüellere, özellikle savaştan 21 yıl sonra ilk kez 3 Ağustos 1936 yılında Cumhuriyet Gazetesi’nden Gıyas Tekin’in haberiyle namı yayılan Seyit Onbaşı hikâyesine, bu hikâye aracılığıyla 2000’li yıllarda da yeni milli kimliğin mihenk taşlarından sayılan *iman* tartışmalarına, Seyit Onbaşı hafızasının nasıl kurgulandığına ve mitin nasıl dolaşıma sokulduğuna bakılacaktır. Bu bakış için, Köken Ergun’un *Şehitler*¹³ filminden yararlanılacaktır.

Çanakkale Savaşlarını merkeze alarak şehitlik kavramına, Türkiyelilerin ve Yeni Zelandalıların anma konseptlerine yakından bakan belgesel film, yönetmenin 2016 ve 2018 yılları arasında Gelibolu Yarımadası’na gerçekleştirdiği ziyaretlerden çarpıcı bölümleri kapsamaktadır. Bu bölümde törenlerin dizaynı, anıtlar, anıt mezarlar ve diğer konseptler tartışılırken Ebru Erbaş Gürler, Başak Özer ve Ebru Yetişkin’in birlikte kaleme aldıkları *Hafızanın Arayüzü Olarak Anma ve Anma Mekânları*:

¹³ Ergun, K. (2018). *Şehitler* [Film]

*Gelibolu Yarımadası Örneği*¹⁴metnine ve Emine Zeynep Suda'nın *Büyük Savaş'ın Hafıza Mekânları: Gelibolu ve Alsace Lorraine* yapıtına başvurulacaktır.

Bu çalışmada, Paul Ricoeur'un “hafıza ödevi”, Eric Hobsbawm'ın “icat edilmiş gelenek”, Benedict Anderson'un “hayali cemaat”, Barış Ünlü'nün "Müslümanlık Sözleşmesi" ve "Türklük Sözleşmesi" ve Nagehan Tokdoğan'ın “Yeni Osmanlıcılık” kavramlarından yararlanılmıştır.

¹⁴ Gürler, E., Özer, B., Yetişin, E. (2016). Hafızanın Arayüzü Olarak Anma ve Anma Mekânları: Gelibolu Yarımadası Örneği, *mimar.ist*, 2, 73-78

2. 1915'TEN 2000'E 18 MART 1915'İ HAFIZALAŞTIRMA UYGULAMALARI

Çalışmanın “1915’ten 2000’e 18 Mart 1915: Hafızalaştırma Çalışmaları” başlıklı bu bölümünde, 18 Mart 1915’te başlayan Çanakkale Savaşları’nın 1915’ten günümüze kolektif hafızada nasıl kurgulandığı ele alınacaktır. Gelibolu Yarımadası’nda Çanakkale Savaşları’nın sürdüğü zamanlara başlayan bu hafıza suistimali ya da hafızalaştırma politikası bugün de kendini çeşitli veçhelerle sürdürmektedir. 1915 yılında ve sonrasında Harbiye Nezareti organizasyonu ile Çanakkale Savaşları üzerine sanatsal üretim gerçekleştirilmesinden, 1930’lu yıllarda Halkevleri’nin anma organizasyonlarını gerçekleştirme ve yaygınlaştırmayı üstlenmesine ve harbin başlangıcından 2010 yılına kadar 18 Mart 1915’i hafızalaştırma amacıyla Türkçe ve diğer dillerde yayınlanmış metinlerin, çeşitli kategoriler için 2000’li yıllarda yaptığı sükse bu bölümde incelenecektir.

Türkiye’de resmi tarih yazımında, 18 Mart 1915’in hafızalaştırılma biçim ve içeriğine odaklanan ve bu çalışma kapsamında incelenen metinlerin, hafızalaştırma çalışmalarını bu denli fark etmelerine rağmen egemen anlatıyla derin bir yol ve söylem arkadaşlığı yapması da dikkat çekicidir. Bu bölümde, bu yol ve söylemler kabul ya da reddedilmeyerek sadece hafızalaştırma serüvenine odaklanılmıştır.

2.1. 18 Mart 1915'e Tanıklık ve Yerinde Hafızalaştırma

Osmanlı Devleti'nin 1. Dünya Savaşı'na Gelibolu Cephesi'nde, Almanya ile birlikte girdiği ve Osmanlı askerlerinin Almanya komuta kademesi altında savaştığı yaygın olarak bilinmektedir. Osmanlı Devleti, 1. Dünya Savaşı'nın başlangıcında, 1 Ağustos 1914'te genel seferberlik ilan etmiş ve 2 Ağustos'ta Türk-Alman gizli ittifak anlaşması yapılmıştır. (Suda, 2017, s. 43) Yine de 1915'ten 2000'li yıllara dek Çanakkale Savaşları'na dair hafızalaştırma çalışmalarını incelemeye başlamadan, hafızalaştırma çalışmalarının büyük bir bölümünde bu bilgiye yer verilmediği ifade edilmelidir. Türk ve Müslüman olmayan bir ordunun komuta kademesi altında savaşa girmenin dillendirilmesi, hafızalaştırma politikalarının hedefleri açısından pek cazip olmayacak ki bu detay kasıtlı olarak es geçilmiştir.

18 Mart 1915 Çanakkale Savaşları'na dair ilk hafızalaştırma çalışmalarının, savaş henüz bitmeden başlatıldığı görülmektedir. Kale-i Sultaniye'de, bugünkü ismiyle Çanakkale'de savaş sürerken Osmanlı Devleti'nin savaş idaresinden sorumlu birimi Harbiye Nezareti'nin, coğrafyanın tanınmış edebiyatçılarından, ressamlarından, müzisyenlerden ve sinemacılardan oluşan bir heyeti İstanbul'da topladığı ve heyete dâhil olanları savaşa cepheden tanıklık ederek Çanakkale Savaşı'na dair içerik/ eser üretmeye teşvik ettiği, Mustafa Selçuk'un *Birinci Dünya Savaş Süresinde Harbiye Nezareti'nin "Çanakkale Kahramanlığını Yaşatma Amaçlı Faaliyetleri"*¹⁵ başlıklı metninde açıkça ifade edilmektedir.

Selçuk, Harbiye Nezareti'nin harbi sevk ve idare eden genel kumandanlık merkezlerinin askerin ve halkın motivasyonunu uzun süre zinde tutabilmek için birtakım psikolojik ve stratejik harp teknikleri uygulamak zorunda kaldığı görüşünde olduğunu aktarmaktadır.¹⁶ Bu çalışma, Selçuk'un sözünü ettiği hafızalaştırma politikasının zorunluluktan azade, mit yaratma ve miti dolaşıma sokma ve kimlik inşa etme amacı taşıdığı bakışındadır. Selçuk, Türk Ordusu'nun 18 Mart 1915'te Çanakkale'de edindiği başarıları halka en iyi şekilde iletme için Müdafaa-i Milliye, Donanma ve Hilal-i Ahmar Cemiyeti gibi yarı resmi kurumların ve resmi kurumların

¹⁵ Selçuk, M. (2012). Birinci Dünya Savaşı Sürecinde Harbiye Nezareti'nin 'Çanakkale Kahramanlığını Yaşatma' Amaçlı Faaliyetleri. *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 2, 195-242.

¹⁶ A.g.m., s.196

tümünün Başkumandanlık Vekâleti ile işbirliği içinde bulunduklarını ve bu işbirliğinde maksadın “kahramanlığı ebedileştirmek” söylemektedir.¹⁷

Selçuk’un metnindeki anlatı, Harbiye Nezareti’nin savaş sürerken cephedeki tanıklıkların kaydedilmesi amacına dayanmaktadır. Peki, bitmemiş bir cephe savaşından kahramanlık anlatısı süzmek mümkün müdür? Belki de maksat, kahramanlık öykülerini pür bir şekilde anlatmak/aktarmaktan ziyade, anlatıyı kurgulamak ve bu kurguyu başkaca kurguların harcına katmaktır; hafızalaştırmaktır.

Harbiye Nezareti, edebiyatın kudretini toplumsal hafızanın inşasında kullanmak için olacak öncelikle Heyet-i Edebiye’nin Çanakkale Cephesi’ni ziyaret etmesi için girişimlerde bulunmuştur. Harbiye Nezareti’nin “Harp edebiyatı” oluşturmak için yürüttüğü çalışmalarda, heyetin bizzat cepheye götürülmek istenmesi dönemin siyasal otoritesinin izlediği hafıza politikasını anlamak için anahtar sayılabilir.

Selçuk’un aktardığı ve Maarif Nezareti müfettişlerinden ressam Nazmi Ziya Bey’e gönderilen 5 Temmuz 1915 tarihli davetiye metni, 18 Mart 1915’i hafızalaştırma politikaları bağlantısıyla düşünmek için oldukça elverişli bir alan sunmaktadır. Başkumandanlık Vekâleti İstihbarat Şube Müdürlüğü tarafından gönderilen davetiyede şu ifadeler yer almaktadır:

Cephelerde büyük bir gayretle çarpışan askerlerin bu fedakârlığını, “*hafıza-i millette ebediyen yaşatmak ve yeni nesli bu hislerle büyütmek için*” bu alanda ihtisası olan, erbab-ı kalem ve sanattan oluşan bir heyetin cepheyi daha yakından görmesi ve savaş meydanlarını gördükten sonra izlenimlerini ve duygularını, neşri kararlaştırılan harp risalesinde yayınlanması düşünülmektedir.¹⁸

Harbiye Nezareti’nin çağrısıyla toplanan Heyet-i Edebiye’de yazar, şair, ressam ve sinematograf 19 kişi yer almıştır. Heyet, 11 Temmuz 1915 tarihinde Sirkeci Garı’ndan Çanakkale cephesine doğru yola çıkmış, 14 Temmuz günü Gelibolu’daki Beşinci Ordu Karargahı’na ulaşmıştır. Heyet-i Edebiye’nin ziyareti 10 gün boyunca

¹⁷ A.g.m., s.197

¹⁸ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), MF. MKT, 1210-20, lef 1. (1333 Ş 22/ 5 Temmuz 1915)

sürmüş ve bu ziyaret Müslümanların kutsallık atfettiği Ramazan ayına denk getirilmiştir. Heyet, gündüz savaş alanını gezmiş ve akşamları da savaşçıların hatıralarını dinlemiştir.

Heyet-i Edebiye, İstanbul'a dönünce *Orduya Hitabe-i Şükran* başlıklı bir metin kaleme almış ve metni yayınlamışlardır. (Selçuk, 2012, s.203-209) *Orduya Hitabe-i Şükran*'da¹⁹ Çanakkale cephesinde savaşan askerler, vatanın kurtarıcı ve kahraman ordusu olarak atanmıştır. Metni yazarlar ise kendilerini, "memleketin düşünen ve duyan evlâtları namına" cepheyi ziyaret edenler olarak nitelendirdiklerini metin içinde açıklamışlardır. Heyet, cepheye ziyaret amaçları arasında "milletiniz için tarihlerde altın yapraklar hazırlayan kahramanlığınızı yakından görmeğe geldik" ifadesini de yerleştirerek ziyaretin hafızalaştırma ile olan ilişkisini tarif etmiştir. Tarihlerde hazırlanacak altın yapraklar, bugünden geçmişe ve oradan geleceğe sıçrayacak kahramanlıkları içermektedir.

Metin, cephedeki askerlere seslenen cümlelerden birinde "Büyük Padişahımızdan en küçük adama kadar herkes sizi izler", cümlesiyle bir bakışı örgütlemektedir. Bu bakış, metnin tarihselleşmesiyle birlikte geçmişe ve geleceğe dönebilir şekilde kurgulanmıştır. Heyet, metin içerisinde yer alan "Orada gözlerimizle gördüğümüz kahramanlığınızı bütün kardeşlerinize söyleyeceğiz, son felakette yerlere eğilen alnımızı nasıl dünya tarihinse emsali görülmemiş bahadırılıklar, fedakârlıklara göklere kaldırdığınızı anlatacağız" ifadesini de barındırarak misyonunu açıklamıştır. Yine de bu misyon, Selçuk'un aktardığına göre 7 yıl boyunca hareketlenmemiştir.

Selçuk'un aktardığına göre bu beyannamenin ardından cephe izlenimlerini yazan ilk kişi Hamdullah Suphi olmuştur; Suphi, izlenimlerini "Gördüklerimiz" başlığıyla 8 parça halinde tefrika etmiştir. İlginçtir ki bu çalışmanın ardından yayınlanan ikinci metin, Heyet-i Edebiye'nin gezisinden 7 yıl sonra İbrahim Alaaddin tarafından üretilmiştir. (Selçuk, 2012, s.211-212) Yine, ilginçtir ki Heyet-i Edebiye içerisinde yer almayan Mehmed Akif Ersoy'un Çanakkale üzerine kaleme aldıkları, birer milli sembol sayılabilecek düzeyde benimsenmiş ve yaygınlaştırılmıştır.

¹⁹ http://www.40ambar.com/arsiv_yazilari/0/3/Sahaf/323/ORDUYA-HiT%C3%82BE-i-SUKR%C3%82N/

Emine Zeynep Suda'ya göre, *Büyük Savaş'ın Hafıza Mekânları: Gelibolu ve Alsace Lorraine* başlıklı yapıtında, "Savaşın hemen ardından başlayarak, dönemin aydınları umutsuzca başarı ve zafere ihtiyaç duyulan bir zamanda böyle bir epik öykü yaratmanın Osmanlı Devleti'nin bir arada tutacak ulusal onur ve kimlik açısından önemli çıktılar sağlayacağını düşünüyorlardı. Bu çabaların içinde en önemli ve güçlü örnek, Mehmet Akif Ersoy'un *Çanakkale Şehidlerine* (1916) isimli şiiridir. (Suda, 2017, s.66) Suda'nın Mehmet Akif Ersoy vurgusu, Çanakkale Savaşları'nın hafızalaştırılması sürecini inceleyen çeşitli isimlerin vurgularıyla örtüşmektedir. Ancak bu vurgudaki bakış, Mehmet Akif Ersoy'un 1908-1918 yılları arasında kesintili de olsa Osmanlı Devleti'nin idaresinden sorumlu olan yahut toplumda baskın fikirler örgütleyebilen İttihat ve Terakki Fırkası ile olan organik ilişkisini görmekte ayak diremektedir. Elbette ki mevzu, bir tutarlılığın ya da siyasi amaçlardan arındırılmış pür bir duygunun üretimlerinin peşine düşmek değildir ancak Mehmet Akif Ersoy gibi Cumhuriyet'in kurucu unsurlarından biri tarafından kaleme alınmış güçlü metinlerin hafızalaştırma politikalarındaki yeri ve işlevi görülmelidir.

Heyet-i Ebediye üzerine Harbiye Nezareti'nin yoğunlaştığı dönemde, devletin prestij dergilerinden biri olması hedeflenen *Harp Mecmuası* dergisini yayın hayatına başlamıştır. Kasım 1915'ten Haziran 1918'e dek 27 sayı basılan derginin tüm hazırlık süreci Harbiye Nezareti Genel Karargâhında yapılmıştır. (Selçuk, 2012, s.214) Bu dönemde 18 Mart 1915'in hafızası, kamu kurumları ve kamuya yakın kurumlar tarafından çeşitli dergilerde özel sayı olarak işlenmiştir. Dönemin önemli yayınlarından *Yeni Mecmua* ise 18 Mart 1918 tarihinde savaşın sene-i devriyesi için "Çanakkale'ye Düşman Donanmasının Hücumu" başlıklı dosyayı da içeren bir özel sayı hazırlamış ve dergide, Çanakkale savaşına dair şiirler, hatıralar, analizler, fotoğraflar ve Ruşen Eşref'in yaptığı röportajlar yer almıştır. (Suda, 2017, 61)

Selçuk'un Heyet-i Edebiye hakkında aktardıklarında heyet içerisinde bir sinemacı ve fotoğrafçı bulunduğunu belirtilmişti. Mihmandarlığını bizzat Mustafa Kemal'in üstlendiği Heyet-i Edebiye içerisinde Ahmet Ağaoğlu, Orhan Seyfi Orhon, Hamdullah Suphi Tanrıöver, İbrahim Gövsa, Ömer Seyfettin, Mehmet Emin Yurdakul gibi yazarların haricinde; Selçuk'un metninde de isimleri verilmeksizin anılan ve diğer resmi kaynaklarda da isimlerine dair tartışmaların bulunduğu "bir

sinemacı ve bir fotoğrafçı” yer almaktadır: Ara ve Koçu Efendiler. Maarif Nezareti’nin bu kişilerin Ermeni olmaları itibariyle “ahlak ve vatan ile bağları” konusunda duydukları tereddüt, Harbiye Nezareti tarafından bu iki sanatçının bağlı oldukları Sigmund Weinberg şirketinden Almanya vatandaşı Makis Herdel ve güvenlik soruşturmasından geçen Arakisyan Efendi ile değişikliğe gidileceği bilgisiyle karşılanmıştır. (Selçuk, 2012, s. 218) Ne var ki bu kişilerin de ahlak ve vatan ile bağları tereddütle karşılanmış olacak ki, Harbiye Nezareti’nin sinemayla ilgili çabaları uzun yıllar, ödenek yardımı teklifleriyle sürmüştür. Bu nokta, 18 Mart 1915’in hafızasını kurgulama emelinde olanların, yalnızca hatırlamaya çağırdıkları kitle itibariyle değil, hatırlatacak olanlar itibariyle de Türk milli kimliğine duydukları sadakati fark etmek açısından mühimdir. Benzer bir noktanın, Heyet-i Edebiye oluşturulurken “dönemin tanınmış sanatçıları”ndan çok “dönemin tanınmış Türk sanatçıları”na seslenilmesinde de görülebilir; heyete dahil edilen isimlerin İttihat ve Terakki Fırkası ile olan yakın ilişkileri de gözden kaçırılmamalıdır.

Harbiye Nezareti’nin edebiyat ve sinema alanındaki çabalarına, resim alanındaki hafızalaştırma çabaları da eşlik etmiştir. Çanakkale Harbi sırasında cephede olan Mehmet Ali Laga, mevki-i müstahkem ressamlığına atanmış ve görevi esnasında Çanakkale harbini anlatan yüze yakın resmi, neredeyse bir fabrika işçisi gibi üretmiştir. Bizzat cepheden yapılan ve cepheyi anlatan bu resimler, Harbiye Nezareti’nin hafızalaştırma emellerine yetmemiş olacak ki Nezaret tarafından 1917 yılında Şişli’de ressamların Çanakkale üzerine kolektif üretim yapabilecekleri Şişli Atölyesi inşa edilmiştir. Harbiye Nezareti bununla da yetinmemiş ve ressamların cephe hayatını daha iyi resmedebilmeleri için atölyeye, model top arabaları, süvari ve piyade simgeleri taşımıştır. Ressamlardan ısmarlanan bu ürünler Viyana ve Berlin gibi müttefik başkentlerde sergilenmiş, sergi organizasyonları için kamu görevlileri tayin edilmiştir. (Selçuk, 2012, s.230-233) 18 Mart 1915’e dair hafızalaştırma çalışmalarına bütçeler ayrılmış, hafıza alenen ve zımnen kurgulanmak istenmiştir.

Harbiye Nezareti’nin savaş sırasında ve sonrasında gerçekleştirdiği bütün bu kolektif hafıza oluşturma çalışmalarını, uygulamadaki hafızayla yani hafızanın suistimaliyle birlikte düşününce, Çanakkale’ye dair hafızanın devlet eliyle resmen kurulduğu, şahsi deneyimlere mümkün olduğunca kapanarak ya da deneyimi tek tipleştirerek bir hatırlama ve hatırlatma mecburiyetine dönüştürüldüğü, teşvik adı altında dönemin

tanınmış sanatçılara bir konsept hazırlatıldığı ve kitlelerin bu konsepte davet edildiği anlaşılmaktadır. Harbiye Nezareti'nin ve işbirliği içerisinde çalıştığı yarı resmi ve resmi kurumların tarihi yeniden kurma performansı, hayal edilen cemaatin fedakarlık, kahramanlık ve yiğitlik gibi muğlak kimliklerinde de belirleyici bir faktördür. Egemen tarih anlatısında “Milli Mücadele Yılları” olarak yer edinen ve hem nüfus hem de hafıza politikalarıyla beslenen bu süreç, esasında yeni bir milli kimliğin inşasına hizmete açılmaktadır. 1915'ten Cumhuriyet'in ilanına kadar olan süreçte 18 Mart 1915 Çanakkale Savaşı'na dair hafıza neredeyse çağrılmaktan çok ısmarlanmış ve tedavüle sokulmuştur.

Çanakkale Savaşları'nın sürdüğü günlerden Cumhuriyet'in kuruluşuna kadar olan süreçte, Çanakkale Savaşlarına eğilen bu hafızalaştırma politikaları, Cumhuriyet'in ve kurucu ideolojinin inşası için elverişli bir unsura dönüşmüştür. Bu bağlamda Suda, Gelibolu Yarımadası'nın bir hafıza mekanı haline gelişini incelerken, mekanı kuran hafızanın; Çanakkale Savaşları hafızasının kahramanlık öyküleri, yoksulluğa karşı insan gücünün öne çıkarılması ve cephede yükselen bir komutan olarak Mustafa Kemal figürünün belirginleşmesiyle toplumsal hafızada yer ettiğini ifade etmiştir. Çanakkale Savaşları aktif bir şekilde işlenerek Türk milliyetçiliği için bir tarihsek imge, Gelibolu Yarımadası ise bir hafıza mekanına dönüşmüştür. (Suda, 2017, s.46)

Çanakkale Savaşları'nı hafızalaştırma çalışmaları, her dönemin siyasi ana fikrine göre çeşitlendirilebilir bir malzemedendir. Çalışmanın ilerleyen kısımlarında da izlenebileceği üzere, bu çeşitlendirmeler kimi zaman Yeni Osmanlıcı anlatıya kimi zamansa Türklüğe doğru devrilebilmiştir.

2.2. 1930'lu Yıllar ve Çanakkale'nin Devrettiği Miras

Tayfun Ulaş'ın *1930'lu Yıllar Türkiye'sinde Çanakkale Savaşları'nı Anma Etkinlikle ve Halkevlerinin Rolü*²⁰ başlıklı metninde, 1930'lu yıllar boyunca 18 Mart 1915 anma etkinliklerinin Halkevleri öncülüğünde düzenlendiği ifade edilmektedir.

²⁰ Ulaş, T. (2015). 1930'lu Yıllar Türkiye'sinde Çanakkale Savaşları'nı Anma Etkinlikle ve Halkevlerinin Rolü, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, 18, 519-532

“Çanakkale Zaferi, Türk milletinin var oluşu için atılan ilk adımdır.”²¹ sözleriyle Çanakkale'ye dair hafızanın milletin inşasındaki kuruculuğuna atıfta bulunan Ulaş, Halkevlerinin organize ettiği anma törenlerinde de amacın, “milli şuur” oluşturulması ve kültür bütünlüğü olduğunu aktarmaktadır. Şuur ve milli kültürün hafızalaştırma politikalarına ne denli içkin olduğu kaydedildiğinde, 1930’lu yıllardaki anma törenlerinin de resmi kurumlar öncülüğünde gerçekleşmese de bir ideolojik seferberlik ürünü olduğu görülmektedir.

1930’lu yıllarda siyasi iktidar ile Halkevleri arasında ideolojik uçurumların bulunmadığı bilinmektedir. Öyle ki Halkevleri’nin kuruluş direktifini veren Mustafa Kemal, 1930’lar boyunca hükümetin idaresini elinde tutan Cumhuriyet Halk Partisi’nin kurucusudur. Dolayısıyla, 1930’lu yılların hafızalaştırma politikalarını incelerken, devleti yönetenlerle Halkevleri arasında bir açığı farklı olduğu varsayımından hareket etmek yerinde olmayacaktır. 1930’lar boyunca Çanakkale Savaşları’na dair anma etkinliklerinin Halkevleri marifetiyle sürdürülmesi, Çanakkale Savaşları’na dair hafızalaştırma politikalarının devlet tekeline çıkararak sivilleştiği anlamına gelmemektedir.

Ulaş, 1932 yılında açılan Çanakkale Halkevi’nin Çanakkale Savaşları’nı anma etkinliklerini büyük oranda üstlendiğini ve bu hafızalaştırma etkinliklerini halkın da katılımıyla yurt genelinde yaygınlaştırmayı amaç edindiğini ifade etmektedir.²² Ulaş’ın ifadesiyle, 1930’lu yıllar boyunca Çanakkale Halkevi, anma etkinliklerine ev sahipliği yapmanın yanında konferans ve seminerler düzenlemiş, Çanakkale Savaşı’na tanıklık ettiği iddia edilen Cemal Çavuş’u halka tanıtmak adına faaliyetler yürütmüş ve askeri uzmanlara seminerler verdirmiştir.²³

Ulaş, aynı metninde anma törenlerini bir unutturmama ve daimi hatırlatma faaliyetleri olarak nitelendirmiş, bu faaliyetleri ise 1930’lu yılların Cumhuriyet ideolojisinin, Osmanlı’ya ait mirası kabul ettiğine dair bir örnek olarak değerlendirmiştir.²⁴ Ulaş’ın coşkuyla ifade ettiği kabulün, coşkusunu eleyerek 2000’li

²¹ A.g.m., s. 521

²² A.g.m., s.523

²³ A.g.m., s.524

²⁴ A.g.m., s.526

yılların Türkiye'si'nin Çanakkale Savaşları'na dair hafızalaştırma politikalarının yaratmak istediği yeni milli kimlikte, bu kabulün derinleştiği açıktır. Yine de, bu kabulün pek çok ikiliği barındırdığının hakkını vermek gerekir. Çanakkale Savaşları'na dair hafıza; yer yer Osmanlı'nın son kalesini koruma, yer yer ufukta beliren Cumhuriyet'in yapı taşı, yer yerse 2000'li yıllarda Adalet ve Kalkınma Partisi öncülüğünde inşa edilen yeni milli kimliğin mihenk taşı olarak işlenmiştir.

Bu noktada bakışları Türk ulusunun Müslüman milletinin içinden yaratıldığını ve Çanakkale harbinden sonra da onlarca yıl süren harpler ve katliamlarla her kesimden Müslümanların beraber inşa ettikleri Müslümanlık Sözleşmesi'yle ortaya çıktığını ifade eden Barış Ünlü'nün görüşüne çevirmek yerinde olacaktır. (2018, s. 174) 1930'lu yılların Çanakkale 1915'i sahiplenme ve hafızalaştırma pratikleri de birbirinin içinden çıkarak birbirini besleyen bu iki kimliğin, Türklük ve Müslümanlığın adeta kavuşması gibi yorumlanabilmektedir.

2.3. 1915 ve 2010 Yılları Arasında Çanakkale'nin Çoğaltılan Hafızası

Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden Yrd. Doç. Dr. Cahide Sınmaz Sönmez'in *Türk Tarih Yazıcılığında Çanakkale Savaşları*²⁵ başlıklı metninde yer alan ve Çanakkale'ye dair hatıra yayıncılığının 2000'li yıllarda nasıl yükseldiğini analiz eden bilgiler, 18 Mart 1915'e dair mitlerin yeniden kurgulanıp uygulamadaki hafıza ödevi olarak nasıl bugüne ve geleceğe konuştuğunu anlamak için önemli ipuçları sunmaktadır.

Sönmez, metninde 18 Mart 1915 tarihli Çanakkale Savaşları'nı şöyle kurguluyor: "Bütün dünyaya örnek olacak bir vatan savunması sonucu kazanılan Çanakkale Zaferi, Türk milletinin kendine olan güvenini yükseltmiş ve Kurtuluş Savaşı'na örnek teşkil etmiştir."²⁶ Bu çalışma kapsamında, dikkat çekilebilecek nokta, Sönmez'in Türk tarih yazıcılığında 18 Mart 1915 üzerine çalışırken ayaklarını bastığı ezberden zemin olabilir. Bu zemin üzerinden Sönmez, Çanakkale Savaşları'na dair tarih yazımının 2000'li yıllarda nasıl geliştiğini bir tebrik duygusuyla karşılamaktadır.

²⁵ Sönmez, C. (2015). Türk Tarih Yazıcılığında Çanakkale Savaşları 1915-2010. Erdemir, J. ve Solak, K. (Ed.), *Çanakkale Muharebeleri'nin İdaresi* içinde (s.275-291). Çanakkale Valiliği Yayınları

²⁶ A.g.m., 275

Sönmez, 1915 ve 2010 yılları arasında Türkiye’de ve dünyada Çanakkale Savaşları’na dair 6500’ün üzerinde, Türkçe hariç 23 farklı dilde yayın yapıldığını aktarıyor. Sönmez’in aktarımına göre hatıralar türünde 325, kitaplar türünde 721, makale ve bildiriler türünde 1397, edebiyat ve sanat ürünlerinde 151, tezler türünde 50, belgeler türünde 43, kaynakçalar türünde 14 ve görsel türünde 20 olmak üzere toplamda 2721 adet Türkçe yayın bulunmaktadır.²⁷

Sönmez, Çanakkale Savaşları’na duyulan ilginin askeri ve akademik bir araştırma konusu olmanın ötesinde, milletin kaderinde oynadığı rolün ve ortak hafızada edindiği yer ve bıraktığı toplumsal izlerin bir sonucu olduğunu iddia ediyor.²⁸ Peki, Türk tarih yazıcılığında Çanakkale Savaşları’na dair bunca yayının oluşturulması yalnızca “ilgi” kavramıyla açıklanabilir mi? Yahut, bu “ilgi”yi inşa eden, teşvik eden toplumsal kaynaklar nelerdir? Çanakkale Savaşları’nın ortak bir hafıza yer etmiş olduğu bir ön kabul olarak ele alınacaksa bu ortak hafıza kimlerin ortak hafızasıdır? Ve bu “kimseler” bu hafıza aracılığıyla üretilmekte ve yeniden üretilmekte midir? Bu “ortak hafıza”yı taşıyanlar, uygulamadaki bu hafızayı, hangi kimliklerle kombine etmişlerdir?

Hatırlamak ya da anımsamak şahsi deneyimlere açıktır. Öyleyse, nasıl olmuştur da Çanakkale’ye dair üretilen 2721 yayının yalnızca 325’i hatıra türünde kalmıştır? Sönmez de metninde, bu soruya şifa olmaktan geri durmamıştır. Çanakkale Savaşları’na dair Türk askerlerine ait mektup, günlük ve hatıra türü eserlerin İtilaf askerlerinininkilere –Sönmez’in kullandığı tabirle- oranla oldukça az sayıda olduğunu ifade etmiştir. Özellikle, 18 Mart 1915’ten 35 yıl sonra yani 1950 sonrasında yayınlanan hatıraların önemli bir kısmının mükerreren yayınlanmış veya kitap içinde neşredilmiş oldukları için esasında Türkçe yayınlanmış hatıra sayısının 325’ten de çok daha düşük olduğunu hatırlatmıştır.²⁹

Suda da savaşın ilk yıllarında yayınlanan anılar ve kayıtların sayıca azlığını, askerlerin okuryazarlığının olmayışıyla açıklamıştır. Başka bir neden olarak ise

²⁷ A.g.m., 276

²⁸ A.g.m., 277

²⁹ A.g.m., s. 278

tarihin yukarıdan aşağıya doğru yazılmasını sunmuştur. (Suda, 2017, s. 47) Zaten ilgi çekici olan hatıra yayıncılığının bu dönemde faal olmaması değil, savaşın ilk tanıklarının ölümlerinden yıllar sonra, 2000'li yıllarda patlama göstermesidir. Bununla birlikte Suda'nın, Gelibolu cephesinde savaşan ve hayatta kalmayı başaran askerlerin 1916 yılının Ocak ayında başka cephelere gönderildiği tespiti, hatıraların kim tarafından yazıldığı; hafızalaştırmanın mahiyetinin ne olduğu sorularını akla yeniden getirmektedir. (Suda, 2017, s.13)

Sönmez'in aktardığına göre hatıra türündeki yayınların ilk örneği, savaşın komutanlarından Mustafa Kemal Atatürk'ün, Uluğ İğdemir tarafından neşredilen *Anafartalar Muharebelerine Ait Hatıralar* ve *Arıburnu Muharebeleri Raporu* adlı metinleridir. Bu hatıranın ardından aynı kategorideki ikinci yayın ise Ruşen Eşref Ünaydın'ın ilk olarak 1930'da yani Çanakkale Savaşları'ndan 15 yıl ve Cumhuriyet rejiminin ilanından 7 yıl sonra yayınlanan "*Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal ile Mülakat*" adlı metnidir.³⁰ Sönmez'in hatıra kategorisinde yayın üreten kişilere dair aktardığı notlardan, hatıraların savaşta üst düzey rollerde bulunmuş kişiler tarafından kaleme alındıkları yahut bu kişilerin hatıralarına ya da hafızalarına odaklandıkları saptanmaktadır. Hatıra kategorisindeki ilk eserlerin Çanakkale Savaşları ile yıldızı parlayan Mustafa Kemal Atatürk ile ilintili olması hem olağan hem şaşırtıcıdır. Olağandır çünkü uygulamadaki hafızanın etkilerinden biri de kültür ve liderler yaratmak olarak düşünülebilir; şaşırtıcıdır çünkü hatıra kadar şahsi olabilecek bir ürün herhangi bir askerin elinden çıkmamıştır da ulusun kurucu unsuru tarafından yaratılmıştır.

Sönmez, bizzat cephede savaşan askerlerin hatıralarına dair yayınlarının kısıtlı olmasını, askerlerin okuma-yazma oranındaki düşüklükle, yazma geleneğinin yerleşik olmamasıyla ve subay kayıplarının çok fazla olmasına, cepheden sağ çıkan askerlerin ise savaşın diğer cephelerinde yaşamlarını yitirmiş olmalarıyla açıklamaktadır. Bu dönemde Harbiye Nezareti'nin faaliyetleri akla getirildiğinde; hatıra türündeki yetersizliğin bir sebebinin de dönemin sivil-resmi tarih yazıcılığının

³⁰ Ü, E. R. (1930). *Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal ile Mülakat*, İstanbul: Devlet Matbaası

Çanakkale Savaşları'na ilgi göstermemiş olduğu tezini savunan Sönmez'in bakışı bir çelişki olarak karşımıza çıkmaktadır.³¹

Sönmez, 1950 öncesinde Çanakkale Savaşları hakkındaki tek yayının Türk Tarih Kurumu tarafından 1943 yılında *Belleten* dergisinde yayınlanan ve Uluğ İğdemir'in aktardığı “Atatürk’ün Anafartalar Muharebeleri’ne Ait Hatıraları”³² adlı çalışma olduğunu aktarıyor. Türk Tarih Kurumu’nun toplumsal hafızayı yeniden kurmak maksadıyla yayına soktuğu ve örneğin Çanakkale hafızasını yazılı olarak ilk kez dolaşıma soktuğu yayının isminin “Belleten” şeklinde seçilmesi, Ricoeur’un hafıza ödevi kavramıyla çok güçlü bir şekilde anlaşılabilir.

Ricoeur, hafıza ödevi adını verdiği şeyin esasında bir unutmama ödevi olduğunu ve geçmişle ilgili araştırmaların büyük bir bölümünün unutmama görevinin hükmü altında olduğunu söyler. (2017, s. 49) Belleten kelimesi de hem bir hafıza ödevi verecek kudreti kendinde bulmaya yönelik baskın tonu barındırır hem de bizzat devleti idare edenler tarafından işletilen bir hafızalaştırma aracını imler. Belleten kelimesi, Türk Tarih Kurumu’nun Çanakkale Savaşları’nı hatırlatmaktan çok, unutturmamaya ancak neyin unutulmayacağını belirlemeye de dönük vurgusunu içermektedir. *Belleten* aracılığıyla verilen hafıza ödevi öylesine sabit ve keskindir ki ihtimale kapalıdır; belletecektir dergi. Belleten” adıyla özneyi edilgen kılan halin, birçok hafıza suistimali pratiğiyle de örtüştüğü iddia edilebilir. 1943 yılında “Belleten” dergisinde yayınlanan 18 Mart 1915’i kolektif hafızalara belletmenin yazılı başlangıcının, Cumhuriyet rejiminin inşa etme uğraşında olduğu milli kimlikte de önemli bir rolü olduğu iddia edilebilir.

Sönmez’in aktardığı verilere göre 1915-1929 yılları arasında; hatıra, kitap, makale ve bildiri türlerinde toplamda 199 adet Türkçe yayın yapılmışken 2000-20009 yılları arasında yine aynı türlerde toplamda 1095 adet yayının yapıldığı anlaşılmaktadır. Burada daha çarpıcı olan, aşağıdaki tabloda da görülebileceği gibi aynı türlerde 1990-1999 yılları arasında yayınlanmış metin sayısının 398 olması ve takip eden 10 yılda bu sayının kat be kat artmasıdır.

³¹ Sönmez, C. (2015). Türk Tarih Yazıcılığında Çanakkale Savaşları 1915-2010. Erdemir, J. ve Solak, K. (Ed.), *Çanakkale Muharebeleri’nin İdaresi* içinde (s.281). Çanakkale Valiliği Yayınları

³² İğdemir, U. (1943). Atatürk’ün Anafartalar Muharebeleri’ne Ait Hatıraları, *Belleten*, VII/28, 1-88

1915'ten 2009'a dek, aşağıdaki tabloda yer alan verileri incelediğimizde Çanakkale Savaşları hafızasına dair düzenli yazılı üretimin 1950'lerden itibaren sürekli olarak arttığı görülmektedir. 2000'li yılların hafızalaştırma politikalarını işleten otorite ile 1950'lerdeki siyasal otoritenin fikirsel yakınlığı birlikte düşünüldüğünde, 18 Mart 1915'in yeni milli kimliğin inşasındaki kuvvetli pozisyonu daha açık anlaşılacaktır. Bu iki siyasal otoriterinin fikirsel yakınlığını, Çanakkale Savaşları üzerinden de görebileceğimiz bir örnek, Türkiye'nin Afrin'e düzenlediği Zeytin Dalı Harekâtı sürecinde Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın tıpkı Harbiye Nezareti'nin Heyet-i Edebiye anlayışıyla Türkiye'nin tanınmış sanatçılarından Hülya Koçyiğit, Hande Yener, Sibel Can, Ajda Pekkan gibi isimlerle birlikte operasyonun önemli alanlarından Hatay Oğulpınar Hudut Karakolu'na gerçekleştirdiği ziyaretinde sarf ettiği şu sözlerdir:

Yıllarca bu ülkeyi ve bu milleti hiçbir şey yapmadan sadece kendine olan güvenini baskılayarak demokrasiden ekonomiye her alanda yerinde saydırdılar. Dönem dönem kabuğunu kırıp, atılım yapmak istediğinde de darbelerle, krizlerle, iç kavgalarla vaktini ve enerjisini boşa harcattılar. Milletimiz o hayranlık verici irfanıyla en karanlık günlerde dahi yerinin orası olmadığını aslında biliyordu. Bunun için de her fırsatta bizim şehit başvekilimiz Menderes³³ gibi, rahmetli Özal gibi "milletin adamları" dediğimiz isimlerle çıkış yollarını zorlamıştır.³⁴

"Şehit başvekili", bir önder figürüne işaret etmektedir; ki bu bahsedilen ideolojik yarenliğin apaçık bir ifadesidir. Erdoğan'ın Heyet-i Edebiye ruhuyla yarattığı Afrin ekibi, hafızalaştırma politikalarındaki tekrarı da göstermektedir.

1950 ve 1960 yılları arasında devlet idaresine bulunan Demokrat Parti döneminde Osmanlı geçmişinin yeniden çağrılmasıyla yaratılan mirasın, sonraki dönemlerde de devlet iradesini üstlenen merkez sağ partiler tarafından sahiplenildiğine dikkat çeken

³³ Adnan Menderes, Demokrat Parti Lideri ve 1950-1960 yılları arasında Türkiye Cumhuriyeti başbakanıdır.

³⁴ "Türk Milleti Son Örnekleri Çanakkale'de, İstiklal Harbimizde Görülen Tarihî Bir Kenetlenme İçinde", 2 Nisan 2018, bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=t7dHhQ-scSw&feature=youtu.be>

Nagehan Tokdoğan'ın görüşleri bu bağlamda oldukça önemlidir. (Tokdoğan, 2018, s. 61)

Yıllar	Hatıralar	Kitaplar	Makale ve Bildiriler	Toplam
1915-1929	62	36	101	199
1930-1939	18	34	38	90
1940-1949	17	24	13	54
1950-1959	25	29	45	99
1960-1969	21	50	48	119
1970-1979	16	53	92	161
1980-1989	19	61	148	228
1990-1999	29	102	267	398
2000-2009	118	332	645	1095

Tablo 1: 1995-2009 yıllarına göre Çanakkale Savaşları hakkındaki yayınların dağılımı

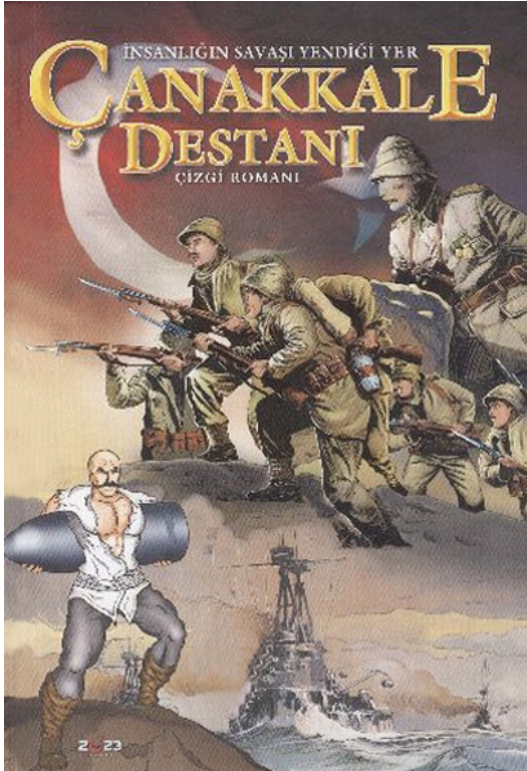
Yukarıdaki tabloda³⁵ bulunan ve 18 Mart 1915'in 2000'li yılların Türkiye'si'nin hafızalaştırma politikalarındaki çekirdek pozisyonunu ifşa edecek veri, 2000-2009 yılları arasında hatıra kategorisindeki yayın sayısının muazzam artışıdır. Çanakkale Savaşları'ndan en az 85 yıl sonra, yine Sönmez'in aktardığı gibi cephedeki askerlerin Çanakkale'de ve sonrasında başkaca cephelerde yaşamlarını yitirmeleri ve okuma yazma geleneğinin yerleşik olmaması açıklamalarını temel alınca doğabilecek, hatıraların kimler tarafından kaleme alındığı sorusu bir yana; hatıra türündeki bu artış geçmişin nasıl ve hangi araçlarla hafızalaştırıldığına işaret etmektedir. 2000-2009 yılları arasında 18 Mart 1915'e dair üretilen yayın sayısının, 1915'ten bugüne

³⁵ Sönmez, C. (2015). Türk Tarih Yazıcılığında Çanakkale Savaşları 1915-2010. Erdemir, J. ve Solak, K. (Ed.), *Çanakkale Muharebeleri'nin İdaresi* içinde (s.281). Çanakkale Valiliği Yayınları

Üretilen yayın sayısının neredeyse yarısı olması 2000’li yılların hafızalaştırma politikalarının Çanakkale 1915’in önemini göstermektedir.

Suda, 2000’li yıllarda Çanakkale Savaşları hakkındaki pek çok yayının hamaset barındırdığını ve gerçek dışı nitelikler barındırdığını ifade etmektedir. Bu yayınlar, Çanakkale Savaşları’na dair öykü ve mitleri yeniden üretirken Türklerin zaferinde iman, inanç ve yaratan unsurlarının payını vurgulamaktadır. Bu yayınların içerdiği en çarpıcı örneklerden biri Churchill’in konuşturulduğu ve toplumsal hafızada yerleşikleşmiş şu kısa öyküdür: "İngiliz Deniz Bakanı Churchill, savaştaki yenilgisinin ardından üst düzey bir yetkili olarak mahkemeye çıkarılmıştır. Mahkemeden gelen sorular karşısında ter döken Churchill, dayanamayarak şöyle haykır mıştır: 'Anlamıyor musunuz? Biz Çanakkale’de Türkler ile değil, Allah ile harp ettik. Tabii ki yenildik..." (Suda, 2017, s. 78)

2000’li yılların Çanakkale Savaşları’na dair hafızayı işlediği bir başka araç da manga türü çizgi romanlardır. Bunlar arasında, Fatih Belediyesi tarafından İstanbul ve Çanakkale’de dağıtılan 10 ve 5 fasikül halinde basılmış *Çanakkale Destanı* serisi en popüler yayındır.

Resim 1: Çanakkale Destanı³⁶ kitap kapağı

Bu seride, düşman askerleri korkutucu beyaz gözleriyle tasvir edilirken Türk askerleri, atlarına varana dek devasa çizgilerle sembolize edilmiştir. Bu kategorideki yayınların bir başka özelliği ise düşman kategorisini genişleterek Çanakkale Savaşı yıllarında Gelibolu Yarımadası'nda ve Kale-i Sultaniye'de yaşayan Hristiyan olmayan nüfusu düşmanlaştırmasıdır. (Suda, 2017, s. 79)

2000'li yılların hafızalaştırma politikalarında Çanakkale 1915'e atfedilen önemin ya da bir politik malzeme olarak 18 Mart 1915'in mahiyetine verilecek bir başka örnek de 18 Mart'ın Şehitleri Anma Günü olarak kabulünün kanunlaşmasıdır. 18 Mart'ın Şehitler Günü olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu'nda kabul edilmesi ve 4768 sayılı kanunun 1. maddesi³⁷ ile resmiyet kazanması ise oldukça yakın geçmişe, 27 Haziran 2002 tarihine aittir. Hatırlamanın kanunlaşması, resmiyet ve zorunluluk kazanması, hatırlamanın kamu kurumları öncülüğünde gerçekleşerek deneyime kapanması ise 2000'li yılların hafıza politikalarının görünümüdür.

³⁶ Turgut, S. (2013) İnsanlığın Savaşı Yendiği Yer Çanakkale Destanı, İstanbul: 2023 Yayıncılık

³⁷ 4768 sayılı kanun, MADDE 1. – 18 Mart Şehitler Günü, 19 Eylül Gaziler Günüdür. Anılan günlerde bütün kamu kurum ve kuruluşlarının öncülüğünde, halkımızın ve sivil kuruluşların iştiraki ile her yıl anma töreni düzenlenir.

3. HAFIZALAŞTIRMA: NASIL, NE İÇİN, KİM İÇİN?

Tezin bu bölümünde 2000’li yılların Türkiye’sinde işlenen hafızalaştırma politikalarının mahiyetine dair incelemeler yer almaktadır. Kitleleri hafızanın suistimali ve uygulamasıyla konsolide eden bu idari pratiğe bakış için Ricoeur’un bir hafıza oluşturma uygulaması olarak tariflediği *ezberlemekten* bahsi açacağız. Ricoeur, ezberleme ve hatırlama olgularını birbirinden kesinlikle ayırmak gerektiğini söyler.

3.1. 2000’lerin Hafızalaştırma Politikalarına Yakından Bakış

2000’li yılların Türkiye’sinde hafızalaştırma politikalarını anlayabilmek için odağa aldığımız 18 Mart 1915’e dair etkinlerinin zaman zaman ezberleme esasına dayandığı görülmektedir. Ricoeur’a göre hatırlama, öğrenilen andan evvel vuku bulduğu kabul edilen anın bilince dönüşüne dairken ezberleme; bilgilerin, görgülerin ve becerilerin öğrenilme tarzlarına dairdir. (2017, s. 77) Ezberlemenin, bilgilerin, görgülerin ve becerilerin öğrenilmez tarzlarına dair olduğuna ilişkin Klasik fakat iyi bir örnek olarak Milli Eğitim Bakanlığı’nın ders kitaplarında 18 Mart 1915’e dair ezber esaslı uygulamaları gösterilebilir. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından Ortaöğretim 12. sınıf düzeyindeki öğrenciler için hazırlanan *Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük* adlı ders kitabında Birinci Dünya Savaşı süresince Osmanlı Devleti’nin zafer kazandığı tek cephenin Çanakkale Cephesi olduğu ifade edilmiş ve bu zaferin kaynağı olarak Seyit Onbaşı’nın kahramanlığı gösterilmiştir.³⁸

"I. Dünya Savaşı süresince Osmanlı Devleti’nin zafer kazandığı tek cephe Çanakkale Cephesi’dir. Çanakkale Muharebeleri’nin kazanılmasında Seyit Onbaşı’nın kahramanlığı, Nusret Mayın Gemisi komutanı Yüzbaşı İsmail Hakkı’nın özverisi, 57. Alay’ın fedakârlığı büyük rol oynadı."

Yine Mill Eğitim Bakanlığı tarafından Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu 7. sınıf düzeyindeki öğrenciler için hazırlanan Türkçe ders kitabının 2. teması olan Milli

³⁸ Çevik, A., Koç, G., Şerbetçi, K. (2018). *Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük* 12. Milli Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları, s.38

Mücadele ve Atatürk başlığında Seyit Onbaşı mitine dair hazırlanan sınıf içi etkinlik dikkat çekicidir. Etkinlik kapsamında öncelikle öğrencilere *Kahraman Türkler-Seyit Onbaşı*³⁹ adlı film izletilir ve ardından öğrencilerin filmle ilgili aşağıdaki soruları yanıtlaması talep edilir:

1. “Çamlık” köyünün isminin “Koca Seyit” olarak değişmesinin sebebi nedir?
2. “Seyit Onbaşı” filmi sizde hangi duyguları uyandırdı? Niçin?
3. Sizce Seyit Onbaşı’ya dört insan gücü veren duygunun kaynağı ne olabilir?
4. Bir turist rehberi olarak turistlere Seyit Onbaşı’yı nasıl anlatırsınız?
5. “Kimi Niğde’den, kimi Diyarbakır’dan, kimi Rize’den, kimi Edirne’den; kimi üniversite sırasından, kimi tarlasından kalkıp cepheye koştular.” Kumandanın bu sözleri Çanakkale Savaşı’nın hangi özelliğini göstermektedir?
6. Sizce Çanakkale geçilseydi neler olabilirdi? ⁴⁰

18 Mart 1915’e dair hafızanın nasıl bir ezberleme süzgecinden geçirildiğini, mitin nasıl ezberletildiğini, nasıl bir millet tahayyülüne açıldığını ve hikâyenin kimliklere işleniş biçimini fark etmek için yukarıdaki sorular oldukça verimlidir. Uygulamanın pedagojik hasarları bir yana, bir yandan kişileri duygular aracılığıyla deneyime (ya da yaşantıya) teşvik ederken diğer yandan deneyimlenecek meselenin yapay ve yaratılmış olması başlı başına bir sorundur. Bu örnekteki ezberleme mefhumu ise kaynağını yoğunlukla “Bir turist rehberi olarak turistlere Seyit Onbaşı’yı nasıl anlatırsınız?” sorusundan almaktadır. Soru her ne kadar yaratıcılığa açık gibi görünse de bellettirilmek istenen hikâyenin ezberini test ettiği gayesi açıktır. Bu metinle karşı karşıya gelen bir öğrencinin hikâyeyi reddetme olanağı elbette vardır ancak milli eğitim düzeneği içerisinde bu gerçekten mümkün müdür?

“Çamlık” köyünün isminin “Koca Seyit” olarak değişmesinin sebebi, kahramanlığın onurlandırılmasıdır. Kilolarca ağırlıktaki top mermisini sırtlayarak Oceans zırhlısını batırdığına inanılan Seyit Onbaşı'nın adı, Balıkesir’de doğduğu köye verilmiştir.

³⁹ Muhteşem Türkler-Seyit Onbaşı, 21 Haziran 2015, bkz.

<https://www.youtube.com/watch?v=A4ffoxBFCKU>

⁴⁰ Akgün, A., Demirer, N., Gürkan, E., Karadaş, D., Karahan, İ., Uysal, A. (2018). *Türkçe 7*. Milli Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları, s.54

2000'li yılların Türkiye'sinin hafızalaştırma politikalarını belirleyenler, Seyit Onbaşı'nın kahramanlığı kadar bir zamanlar sahiden yaşadığını ispatı da dilemiş olacaklar ki, bugün T.C. Havram Kaymakamlığı sitesinde Seyit Onbaşı ve ailesinin nüfus kayıt örneği bulunmaktadır.⁴¹ Burada yer alan Künye Kayıt Belgesi'nin düzenlenme tarihi ise 26.05.2003'tür.

“Seyit Onbaşı” filmi sizde hangi duyguları uyandırdı? Niçin?” sorusu ise hafızalaştırma etkinliğine iştirak sağlamaktadır. Soru, "Film, sizde herhangi bir duygu uyandırdı mı?" formunda kurgulanmamıştır. Öğrencilere, duygulanım emredilmiştir adeta. "Sizce Seyit Onbaşı'ya dört insan gücü veren duygunun kaynağı ne olabilir?" sorusu ise reddedilemez cevaplara götürmektedir öğrencileri. İfadesi çok çeşitli olsa da vatan aşkından iman gücüne uzanan bir çizelgede öğrencileri buluşturarak hafızanın duygusuna kadar belirleyen, dayatmacı bir ezber pratiği sergilenmiştir.

“Kimi Niğde'den, kimi Diyarbakır'dan, kimi Rize'den, kimi Edirne'den; kimi üniversite sırasından, kimi tarlasından kalkıp cepheye koşular.” Kumandanın bu sözleri Çanakkale Savaşı'nın hangi özelliğini göstermektedir?” sorusuna cevap vermek isteyen bir öğrenci, örneğin Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından Çanakkale Savaşları hakkında yapılmış bir konuşmaya ulaşarak rahatlıkla yeterli malzemeye ulaşabilir. 2000'li yılların Türkiye'sinin hafızalaştırma politikalarının Çanakkale Savaşları'nı oturttuğu ölçeklerden biri de budur çünkü: tek yürekle vatan savunması. Mesele vatan sathını savunmaya gelince tüm toplumsal çizgiler belirsizleşmiştir. Etnik kökenler ve inançlar, sınıfsal ve kültürel farklılıklar arka plana atılmıştır. Soru aracılığıyla öğrencilerle buluşmak istenen anlayış, tam da budur.

"Sizce Çanakkale geçilseydi neler olabilirdi?" sorusu ise felaketlere senaryolarıyla öğrencileri yeniden karşılaştırmak için birebirdir. Sorunun muhtemel cevaplarının millet olarak *bizi* pekiştirip örgütlerken, *düşmanı* da yeniden tanımlayacağı ve kategorilendireceği muhtemeldir.

⁴¹ Bkz. Künye Kayıt Belgesi, <http://www.havran.gov.tr/kocaseyit>

18 Mart 1915'i bir eksen, Seyit Onbaşı hikâyesini bir mit ve Seyit Onbaşı'nı iman, kahramanlık ve ilham veren bir sembol olarak ele almak yanlış olmayacaktır. Bu sembolü yorumlarken Tokdoğan'ın siyasal otoritelerin kolektif hafızayı biçimlendirmek ve kolektif duygular yaratmak için sembollerin kamusal alana yayılımını sağlayarak onları sistemli tekrarlar dolaşıma soktuğu savını hatırla tutmak yerindedir. (Tokdoğan, 2018, s. 36) Hafızalaştırma politikaları bağlamında, semboller üzerine düşünürken başka bir anahtar da David Kertzer'in siyasetin ağırlıklı olarak sembolizm üzerinden ifade ve icra edildiğine ve siyasal süreçleri anlamak için sembolik olanın politik olana nasıl dâhil olduğuna, nasıl manipüle edildiğine ve kitlelerle ilişkisine odaklanmak gerektiği görüşüdür. (Kretzer, 1988; aktaran Tokdoğan, 2018, s. 34)

Çanakkale 1915'i bir yeniden doğuş, zafer ve yok olmaktan kurtuluş anlatısı olarak dolaştıran otoritelerin, yukarıda sıralanan 6 soru ve sembolün işletilmesi aracılığıyla kitleleri, bir mite ve kimliğe bağlamayı amaçladığı yorumu yersiz olmayacaktır. Bu bağlayış hedefinin başka bir göstergesi de söz konusu etkinliğe bağlı 4. aktivitenin filmi izleyen öğrencilerin, gruplar halinde filmi canlandırmaları önerisidir.⁴² Canlandırma, bir yönüyle deneyime oldukça açıkken bir yönüyle, örneğin doğaçlamadan farklı olarak, tekrarlarla ilişkilidir. Ve biliriz ki tekrar, ezbere de götürebilir.

Barındırdığı özgünlüklerle birlikte, Türkiye'nin de bir ulus-devlet olduğunu göz önünde tutarsak von Scheve'nin ulus-devletlerde sembollerin tıpkı Çanakkale Zaferi'nde olduğu gibi alenen idealize edilmiş bir geçmiş anlatısını çeşitli kültürel ürünlerle dolaşıma sokmasının bir “duygusal buluşma” sürecini de beraberinde getirdiği görüşüne katılmak kaçınılmaz olacaktır. Von Scheve'ye göre ulusa mensuplar arasında gezinen birer duygu nesnesi olarak kavranabilecek semboller, gündelik yaşamda sahiplenildiği düzeyde bu duygusal buluşma gerçekleşmiş ve ulusun birbirine kenetlenmesini mümkün kılmış olur. (von Scheve, 2013; aktaran Tokdoğan, 2018, s. 42) Bu bakıştan hareketle, yukarıdaki etkinlikte bulunan “'Seyit Onbaşı' filmi sizde hangi duyguları uyandırdı? Niçin?” ve “3. Sizce Seyit Onbaşı'ya dört insan gücü veren duygunun kaynağı ne olabilir?” soruları başta olmak üzere

⁴² A.g.m., s.55

etkinlikteki tüm soruların ve performans önerilerinin maksadı ifşa olmaktadır. Amaç, hafızalaştırma politikalarının araçlarıyla Çanakkale Savaşları'na dair hafızayı inşa ve icra etmektir.

Her yıl milyonlarca kişinin⁴³ karşılaştığı bu örnek, toplumsal hafızayı üretmek ve yeniden üretmek, yani hafızalaştırma politikalarını gütmek ve duygusal buluşmayı yaratmak için sembolün ve mitin dolaşıma sokulmasında ders kitaplarının kudretini, hafızalaştırma politikalarının geniş repertuarını anlayabilmek açısından önem arz etmektedir.

3.2. Milletin Hafızalaştırma Politikalarıyla Tahayyülü

Hobsbawm, Sanayi Devrimi'nden sonra icat edilmiş gelenekleri birbiriyle alakalarının hakkını da teslim ederek 3'e ayırır. İlki toplumun birlik ve beraberliğine ya da cemaatlara grup aidiyetini yaratan veya sembolize eden geleneklerdir. İkincisi kurumları, statü ve güç ilişkilerini oluşturan ya da meşru kılan geleneklerdir. Üçüncüsü ise normların ve davranış teamüllerinin aşılınıp aktarılmasını amaçlayan geleneklerdir. Ona göre birinci tipteki gelenekler daha yaygındır ve cemaati temsil, ifade ya da sembolize eden kurumlarla özdeşleşme duygusunu da beraberinde getirirler. (Hobsbawm, 2017, s. 12) 18 Mart 1915 tarihli Çanakkale Savaşları'nın, 2000'li yılların Türkiye'sinin hafızalaştırma politikalarında yer alışına bakılınca Hobsbawm'ın tarif ettiği 3 icat edilmiş gelenek tipine de yakınlıklar bulunabileceği ancak hafızalaştırma etkinliklerinin, en çok da birinci tip icat edilmiş gelenekler kategorisinde değerlendirilebileceği açıktır.

18 Mart 1915'in milletin birlik ve beraberliğine, Türk kimliğini sahiplenilen cemaate aidiyete semboller üretmek için muazzam elverişli olduğuna dair en iyi örneklerden biri, Çanakkale Savaşları'nın 100. yıldönümünde bizatihi Cumhurbaşkanlığı tarafından hazırlanmış *Yüzyıllık Destan Çanakkale*⁴⁴ isimli reklam filmidir. Film, Çanakkale Şehitler Abidesi'ne gökyüzünden yönelen bir bakışla ve “*Sen hiç*

⁴³ Türkiye İstatistik Kurumu verilene göre Türkiye’de 2017-2018 öğretim yılında ilkokula kayıtlı öğrenci sayısı 5.104.599, ortaokula kayıtlı öğrenci sayısı 5.590.134’tir. Bkz.

http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1018

⁴⁴ “Yüzyıllık Destan Çanakkale”, 25 Nisan 2017, bkz.

https://www.youtube.com/watch?v=_KcjoSZIqqQ&feature=youtu.be (T.C. Cumhurbaşkanlığı’nın resmi Youtube kanalı bu video için yorumları devre dışı bırakmıştır.)

şühedanın sesini duydun mu?” cümlesiyle başlar. Ses yankılanır, yayılır. Ardından coğrafyanın farklı yerlerinden erlerin önce isimlerini, sonra memleketlerini söyledikleri ve “Emret Komutanım!” sözüyle, cephede çarpışmaya dair iradelerini sembolize eden feryatlarıyla devam eder. Feryat eden askerler sırasıyla şunlardır: Antep’ten Salim oğlu Salih, Afyon’ndan Kadir oğlu Mehmet, Manisa’dan Ahmet oğlu Abdurrahman, Kalecik’ten Feyzulah oğlu Mustafa, Elaziz’den Bekir oğlu Ömer, Burdur’dan Hasan oğlu Osman, Mardin’den Salih oğlu Abdullah, Çanakkale’den Kerim oğlu Mehmet, İstanbul’dan Nikola, Zile’den Mahmut oğlu Mustafa, Edirne’den Hüsnü oğlu Yakup, Nevşehir’den Çolak İbrahim oğlu Musa, Kars’tan Ali oğlu Mustafa, Kerkük’ten Yusuf oğlu Musa, Erbil’den Fakir oğlu Şakir, Çorum’dan Bekir oğlu Abdullah, Sakarya’dan Şamil oğlu Ragıp.

Erlerin memleketleri aracılığıyla, Edirne’den Kars’a hatta Kerkük’e uzanan bu hattın sunumuyla sembolize edilen esasında Çanakkale Savaşları üzerinden kurgulanmış ve dolaşıma sokulmuş toplumsal birlik ve beraberlik ruhudur. Bu birlik ruhu, birleşeceklerin dinsel, etnik ya da sınıfsal kökenleri ne olursa olsun; Türklük ve Müslümanlık kategorilerinde birleşmeye çağıran bir ruhtur. Film, cepheden görüntülerinin sıralanmasıyla kurgulanmış bu er performansları esnasında, sürekli bugünden görüntülere geçiş yapar ve günümüzden seçilmiş profillerin hem seküler hem de dini bütün imajına dikkat çeker. Böylece geçmişin kurgulanmış toplumsal birlik ve beraberlik hafızası bugüne çağrılır; bugün için bir toplumsal birlik-beraberlik ilhamı, hafızalaştırma üzerinden aktarılmış olur.

Resim 2: *Yüzyıllık Destan Çanakkale*

Erler arasına kasıtlı olarak Kürtler ve Rumlar da seçilmiş; hatta şiveleri de performe edilmiştir. Bu seçim, toplumsal birlik ve beraberlik kurgusunun “kapsayıcılığı” bakımından önemlidir. Erlerin görüntülerinden anlaşılan, tek kolu kopmuş olmasına rağmen cenke devam ve kekeme haliyle derin bir tutkuyla “Emret Komutanım!” diye bağırarak askerin varlığı, “Çanakkale Ruhu” denilen muğlak kategoriye ve sembolize ettiği seferberliğe göndermeler yapmaktadır. Bu öyle hakiki bir seferberlik ruhudur ki, muhtemelen bir başka cephede sakatlanmış askeri, vatan için ölmeye ısrar ettirir. Böylece izleyenlerine yeniden yönelir film: "Bu vatan kolay kurulmadı, ne cefalar çekildi" der bir yandan, diğer yandan bugünün görüntüleriyle harman ederek geçmiş, "Toplumsal birliğimize sen de katıl!" diye seslenir.

Resim 3: *Yüzyıllık Destan Çanakkale*

Erlerin memleketleri ve çeşitliliği yankılarla ses bulup geçmişten ve bugünden görüntülere yer verildikten sonra cepheden bir askerin ezan okuduğunu ve askerlerin toz toprak içinde de olsa inançlarından vazgeçemedikleri sembolize edilmiş bir şekilde rükûa durduğu görülür. Ezan sesinin ardından Arif Nihat Asya'nın Dua şiiriyle Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan duyulur:

Biz kısık sesleriz!/ Minareleri sen ezansız bırakma Allah'ım!
Ya çağır şurada bal yapanlarını ya kovansız bırakma Allah'ım!
Mahyasızdır minareler!/ Göğü de kehkeşansız bırakma Allah'ım!//

Müslümanlıkla yoğurulan yurdu, Müslümansız bırakma Allah'ım!/
Bize güç ver!/ Cihat meydanını pehlivansız bırakma Allah'ım!
Kahraman beklenen yığınlarını kahramansız bırakma Allah'ım!/
Bilelim hasma karşı koymasını!/
Bizi cansız bırakma Allah'ım!/
Yarının yollarında yılları da Ramazansız bırakma Allah'ım!/
Ya dağıt kimsesiz kalan sürünü ya çobansız bırakma Allah'ım!/
Bizi sen sevgisiz, susuz, havasız ve vatansız bırakma Allah'ım!

Şiirin okunduğu esnada yine çeşitli toplumsal kesimlerden oldukları imajı çizilen kişilerin anıt mezarlarda dua ettiği görülür; başörtülü kadınlar, spor giyimleriyle genç erkek ve kadınlar, çocuklar... Şiirin bitimiyle birlikte de Erdoğan'ın alışılmışın aksine tek başına mezar başında dua ettiği görülür. Yanında ne koruma ordusu vardır ne de lider kişiliğini alkışlayan hayranları. Bu hamleyle de ortak acının ve yasın toplumsal bütünleştirici ve yalınlaştırıcı rolüne atıfta bulunulmuş olur; artık bu keder karşısında “tek yürek” olunur, “biz” olunur. Hafızalaştırma, bugünün gerçekliğini halının altına süpürerek hevesle dâhil olunabilecek sıcak bir *biz* kategorisi yaratır. Zaferin 100. yıldönümü vesilesiyle Cumhurbaşkanlığı marifetiyle üretilmiş film, 2000'li yıllarda yürürlükte olan hafızalaştırma politikalarının üslubunu ve kurgusunu yansıtmaktadır.

Resim 4: *Yüzyıllık Destan Çanakkale*

Çanakkale Zaferi adı üstünde bir zaferi karşılıyorsa neden esasında bir mazlum yakarışı olabilecek bu şiir seçilmiştir, Cumhurbaşkanlığının iletişim uzmanları tarafından? Neden ortada bir zafer varken zaferi coşkuyla haykırmak yerine “Biz kısık sesleriz!” sözüyle mağdur bir kategoride buluşmak tercih edilmiştir? Zafer kazanılmış; vatan ve inanç korunmuşsa, kahramanlık destanları yazılmış ve -resmi tarih anlatısının dolaştırdığı biçimde- tüm dünyaya örnek olmuşsa neden uhrevi bir güce kahramanlığın, vatanın ve inancın muhafazası için el açılmıştır? Hasım zaten “bozguna uğratılmışsa” neden hasma karşı koymayı bilmek arzulanmıştır? Buradaki tehdit ve tedirginlik hissini, geçmişten çok, bugün ve geleceğe konuşan işlevsel kategoriler olarak ele almak doğru olacaktır.

Siyasal otoriteler esasında, bir millet karakteri hayal etmekte, millete mensup olanları o karakteri performe etmeye çağırmakta ve çağrının dolaşıma girerek yayılması için hafızadan istifade etmektedir.

Bu noktada, millet kavramı üzerine yeniden durulabilir. Esasında “millet” ya da “ulus” kavramına dair keskin hatlı bir tanım yapmak pek mümkün değildir. Hugh Seton-Watson, ulus için herhangi bir “bilimsel tanım” yapılamayacağını ancak ortada bir fenomenin olduğunu ve var olmaya devam ettiği ifade etmiştir. Ona göre ulus, belli bir topluluktaki önemli sayıda insanın kendilerinin bir ulus oluşturduğunu düşünmeye veya ulus gibi davranmaya başladıklarında var olmaya girer. (Watson, 1977; aktaran Anderson, 2017, s. 17-20) Anderson ise, buradaki “kendilerini düşünme” mefhumunu “ kendilerini hayal etme” mefhumuyla ele alarak bir hayali cemaat olarak siyasal topluluğun kendisini hayal ettiğini söyler. Ulus hayal edilmiştir, çünkü sayıca en az kalabalık olan ulusun dahi üyelerinin her birinin tanışma, tanışma, haberdar ihtimali yoktur ancak cemaatin tüm mensuplarının zihninde toplumlarının hayali yaşamaya devam eder. (Anderson, 2017, s. 20)

Anderson’un hayali cemaat mefhumuna dair sunduğu bu denklem, Çanakkale Savaşları’nın bugünün hafızalaştırma politikalarındaki pozisyonunu anlamak için de elverişlidir. İlk elden, Yüzyıllık Destan Çanakkale filminin de hitap ettiği cemaatin zihninde toplumlarına dair bir hayali yaşatmayı hedeflediği söylenebilir. Mardin’den Sakarya’ya, İstanbul’dan Antep’e, Edirne’den Kerkük’e yayılmış, tek yürek ve tek dil olmuş bir millet vardır filmde. Geçmişin seferberlik ruhu öyle kuvvetli

kurgulanmış ve gösterilmiştir ki, bugünde de genci, yaşlısı, seküleri ve mütebedeyyiniyle seferber kalabilmiş, tek yürek ve tek dilde buluşabilmiştir; hayal edilebilmiştir, bu millet.

18 Mart 1915'ten çağrılan hafızanın ne kadar hakiki ne kadar sahte olduğu mühim değildir. Anderson'un cemaatleri birbirinden hakikilik/sahtelik kıstasıyla değil, hayal edilme tarzlarından ayırıştırma görüşü dikkate alınmıştır. (Anderson, 2017, s. 21) Soru, 18 Mart 1915'ten, Çanakkale Harbinden bugüne referansla, bu milletin hayal edilme tarzıdır. Hayal elbette hem geçmişe hem bugüne hem de geleceğe konuşur, hayalin yüzü geçmişe de bugüne de gelecek zamanlara da dönük olabilir. 2000'li yılların Türkiye'si'ndeki hafızalaştırma politikalarına baktığımızda, buradaki millet tahayyülünün de geçmişe, bugüne ve geleceğe dair olduğunu görürüz.

Geçmişin tek yürek olmuş kahraman milleti bugüne seslenir, bugünün farklı toplumsal sınıfları ve kimliklerine rağmen tek yürek olmuş milleti geçmişe bakar; geçmiş ve bugünün ortaklaşan bakışının ise gelecekteki “o millete”, yani tüm mücadelelere ve zorluklara rağmen değişmemiş, ruhunu korumuş hayal edilen o millete konuşur. Yüzyıllık Destan Çanakkale filminde de gençlerin anıt mezarlarda dua ederken yahut gençliğe dair bütün imajlarıyla göklere bakarak Çanakkale'yi hatırladıkları o romantize sahneler de siyasal otoritenin hafızalaştırma yoluyla, gelecekteki “o millet” mensuplarına seslenişinin, işaret ettiği ufkun göstergesidir.

2000'li yılların Türkiye toplumunda işlenen kadın cinayetleri, nefret cinayetleri, işçi katliamları, kitlesel saldırılar sanki bambaşka bir cemaatin hanesine yazılmış gibi dışlanan, tüm güç ilişkilerinden sıyrılmış şekilde resmedilen ve geçmişinden bugüne çeşitli toplumsal profilleri biraraya getiren Yüzyıllık Destan Çanakkale reklam filminin bu tekniğini anlamak için Anderson'un hayali cemaatler üzerine tartıştığı noktalardan birine daha bakmak gerekir. Anderson ulusun bir topluluk veya cemaat olarak hayal edildiğini çünkü her ulusun fiilen geçerli olan eşitsizlik ve sömürü ilişkileri ne olursa olsun daima derin ve yatay bir yoldaşlık, kardeşlik olarak tasarlandığını aktarmıştır. (Anderson, 2017, s. 22) Bu yoldaşlık ve kardeşlik tasarımı öylesine güçlüdür ki herkesi aynı paydada buluşturabilir; bir anıt mezarın başında dua ederken cumhurun başkanı ile mensubu kardeştir artık.

Kardeşlik ve yoldaşlık tasarımı odağına ve çevresine bir hissiyat koyar. Çevredeki hissiyat millet olmayı getirirken, odadaki hissiyat milletin arzulanan karakteristik özelliklerini ifade eder. Ernest Renan, ulusu bir hissiyat ve ruhani bir ilke olarak tanımlarken bu hissiyatı, ruhani ilkeyi oluşturan iki şey olduğunu söyler. Biri geçmişteki ortak zengin hatıralar mirasına sahip olmaktır diğeri ise bugündeki birlikte yaşama arzusu ve bölünmemiş olarak alınan mirası böldürmeme iradesidir. (Renan, 2016; aktaran Ünlü, 2018, s. 50)

3.3. 2000'li Yıllar ve Yeni Milli Kimlik

Bu bölümde, hafızalaştırma politikaları eliyle milletin nasıl hayal edildiğine dönük bakışların ardından, Türk milletinin nasıl bir hayali cemaat olduğuna dair tartışmada Barış Ünlü'nün Türklük Sözleşmesi (2018) perspektifinden yararlanmak açıklayıcı olacaktır. Ünlü, Türk ulusunun Türk devleti tarafından icat edilmiş hayali bir cemaat olduğunun hakkını teslim eder; bu tahayyülün devletin de sahiplendiği ortak ve gerçek çıkarlar, suçlar, acılar ve duygular üzerinden inşa edildiğini de ekler. Türk ulusunun salt bir ideolojik kurgu olmadığını, Müslüman milletin içinden çıkan güçlü kökleri olduğunu savunur. (2018, s. 175)

Türk ulusunun Müslümanlık milletin içinden nasıl çıkarıldığına ve Müslümanlık ve Türklüğün harmanı olan yeni milli kimliğin 18 Mart 1915'e dair hafızaya nasıl içkin olduğuna iyi bir misal, 14 Mart Tıp Bayramı'nda Sağlık Bakanlığı'na düzenlenen "Zaferin Ab-ı Hayat Neferleri" törenine katılan Recep Tayyip Erdoğan'ın Çanakkale 1915'i iyi tefekkür etmeye teşvik eden şu sözleridir:

Yüz yıl önce burada yazılan destanı, Çanakkale lafzının gerisindeki manayı çok iyi anlamalıyız. Çanakkale, iman, inancın, fedakârlığın, bağımsızlığın ve 1000 yıllık medeniyet değerlerimizin ete, kemiğe büründüğü, şaha kalktığı yerdir. Çanakkale, çelik ve barutun, teknoloji ve kemiyetin; iman, azim, keyfiyet karşısında diz çöküşünün sembolüdür. Tarihte eşine çok az rastlanan bu büyük destan; vatanın, milletin bekası için gözlerini kırpmadan canlarını feda etmeyi göze alan yüz binlerce kahramanın eseridir. Çanakkale aynı zamanda Nabluslu Ahmet'in, Musullu Selahaddin'in, Sudanlı Muhammed'in, Tunuslu Ali'nin, Bosnalı Murat'ın zaferidir. Anadolu'dan Ortadoğu'ya,

Balkanlar'dan Kuzey Afrika'ya kadar yöresi, kökeni, rengi ve mezhebi ne olursa olsun, Mehmetçikler bu aziz topraklarda gönüllerini buluşturmış; birlikte şehadet şerbetini içmişlerdir. Yüz binlerce şehidin toprağa düşmesine, birçok lise ve üniversitenin mezun verecek öğrenci dahi bulamamasına, neredeyse her evden bir şehidin şehadet şerbeti içmesine sebep olan bu mücadeleyi iyi tefekkür etmeliyiz.⁴⁵

Bu seslenişte evvela Çanakkale, Musul, Sudan, Tunus, Bosna, Ortadoğu, Balkanlar ve Kuzey Afrika'dan Gelibolu Cephesi'nde yer almış Müslümanlara değinilmiş ve ardından tüm bu Müslüman var oluşların, etnisite gibi diğer kimlikleri es geçilerek her biri Türk askeriyle özdeşleşmiş “Mehmetçik” kategorisine dahil edilmiştir; her birinin vatanı için canını feda etmiş birer şehit kabul edildiği deklare edilmiştir. Bu deklarasyonun, hafızalaştırma etkinliklerinin maksadıyla müsemma bir biçimde, geçmişe yaslanarak bugünün ve geleceğin milli kimliğinin niteliğini tarif ettiği yorumunu getirmek yanlış olmayacaktır.

Hafıza ve hatırlama üzerine düşünmek, *unutma* mefhumunu da gündeme getirmektedir. Hatırlama ve hatırlatmaya dair bir pratikler kümesi yaratmak, unutma ve unutturmaya dair de bir pratikler kümesini doğurmaktadır; hafızalaştırma politikalarını işletenler tahayyül ettikleri cemaati, unutturma politikalarıyla da kurmaktadır. Barış Ünlü, tam da bu noktada tartışmalara nefes aldıracak şekilde, hatırlama ve unutmanın sadece resmi veya egemen ideolojinin bir boyutu olmadığını öne sürer. Ona göre, Anadolu Müslümanlarının zihninde ve duygu haznesinde Çanakkale ve Kurtuluş Savaşları önemli bir yer tutarken 24 Nisan 1915'in neredeyse hiç yer tutmaması, sadece egemen ideolojiyle ve resmi tarih yazıcılığıyla açıklanamaz. Hatırlama ve unutma, Müslümanlık Sözleşmesi çerçevesinde ortaya çıkmıştır; Müslümanlar Sarıkamış'ta, Çanakkale'de ve Kurtuluş Savaşı'nda ölen dindaşlarına, kendilerine bir vatan bahsettikleri duygusuyla minnettarlardır. (Ünlü, 2018, s. 161)

⁴⁵ “Çanakkale, İmanın, İncanın ve Bin Yıllık Medeniyet Değerlerimizin Ete Kemiğe Büründüğü Yerdir”, 15 Mart 2015, bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=6NRd1KtbMpo&feature=youtu.be>

Ünlü'ye referansla 2000'li yılların unutturma pratiklerine dair bir tartışma, bir sonraki bölümde ele alınacaktır. Tartışmanın ekseninde, 24 Nisan 1915'in yıldönümüne denk gelen 18 Mart 1915'in 100. yılında Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın "evrensel barış" çağrılı konuşması yer alacaktır. Burada, Ünlü'nün savına eşlik edecek biçimde Müslümanlık Sözleşmesi çerçevesinde ortaya çıkan dindaşlara minnet duygusuna dair örneklerle yer verilmiştir.

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın yine *Zaferin Ab-ı Hayat Neferleri* töreninde yaptığı konuşmada şehitleri tarif ve anış şekli, bu minnet duygusunun ve "Onlara bize bir vatan bahşetti" anlayışının açık göstergelerindendir.

Biz ilahi mesajda da çok net bir şekilde ifade edildiği gibi "Şehitlerin ölümleri olmadığını, onların diri olduğuna" inanıyoruz. Bu topraklar üzerindeki varlığımız öncelikle Allah'ın bize nimeti, ardından da aziz şehitlerimizin bize mirasıdır. Akif'in ifadesiyle "Sıksan; şüheda fışkıracak bu topraklar", hiç kuşkusuz aziz şehitlerimizin yüzü, suyu hürmetine, onların hatırasıyla huzur ve emniyet içindedir. Allah onlardan razı olsun. Rabbim, onların mekânlarını cennet eylesin.⁴⁶

Buradaki minnet ve bahşedilme meselesinin, 2000'li yılların hafızalaştırma politikalarının Çanakkale Savaşları'nı işleyişi itibariyle, her daim sıcak tutulduğunu görmek mümkündür. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın, 18 Mart 2017 tarihine Şehitleri Anma Günü ve Çanakkale Zaferi töreninde, 2015 Haziran ayından itibaren Türkiye'de yaşanan çatışmalara referans vererek gerçekleştirdiği konuşmada da bu tekrar görülür:

Çanakkale Deniz Zaferimizin 102. yıldönümünü idrak ettiğimiz bu tarihi günde tüm şehitlerimizi ve gazilerimizi rahmetle yâd ediyoruz. Yıllar gelip geçiyor; ama şehitler tepesi boş kalmıyor. Çanakkale geride bıraktığımız bir buçuk yıllık dönemde terörle mücadelede asker ve polis olarak on şehit

⁴⁶ "Çanakkale, İmanın, İncanın ve Bin Yıllık Medeniyet Değerlerimizin Ete Kemiğe Büründüğü Yerdir", 15 Mart 2015, bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=6NRd1KtbMpo&feature=youtu.be>

vermiş bir şehrimizdir. Çanakkaleli şehitlerimize Allah'tan rahmet, yakınlarına baş sağlığı diliyorum.⁴⁷

Erdoğan'ın 2015-2017 yılları arasında yaşamını yitiren askerleri, 18 Mart 1915'e referansla anıyor olması; hafızalaştırma politikaları aracılığıyla icadı arzulanan ulusun, mahiyetine dair önemli bir göstergedir. Burada, hem Müslüman milletin minnet ve vatan borcu duyguları hem de seferberlik ruhuyla tükenmeyen bir düşmana karşı daimi bir savaş veren cemaatin hayali iyice belirginleşmiştir.

2000'li yıllar boyunca Türkiye'de siyasi iktidar Adalet ve Kalkınma Partisi'ndeydi, 2019 yılı itibarıyla olduğu gibi. Kasım 2002'de gerçekleşen genel seçimlerde siyasi iktidarı ele alan Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP), otoriter üslubu ve yasama, yürütme ve yargı alanlarındaki kuvvetiyle haliyle 2000'lerin hafızalaştırma politikalarını kuran, uygulayan ve yaygınlaştırma çabasını taşıyan en esaslı faktör olarak değerlendirilmiştir. AKP'nin siyasetinin toplumsallaşması ve politik hattına iştirak eden kitleleri konsolide etmesi için hafızanın nasıl suistimal edildiği halihazırda bu çalışmanın konusudur. Hafızanın suistimali ve hafızalaştırma etkinliklerinin hedeflediği yeni milli kimlik kategorisini daha açık kavramak için Ricoeur'un ideoloji ve hafıza ilişkisine yeni soluklar getiren görüşlerine bakılabilir.

Ricoeur'a göre ideolojik süreç bulanıktır; ideolojik süreç evvela kendini gizler ve maksadını itiraf etmez. Kendini gizleyiş, ideolojiler arasındaki rekabette düşmanlarını ihbar ve ifşa ederek gerçekleşir. Ricoeur, 3 ideolojik işleyiş düzeyi önermiştir; hakikatin çarpıtılması, iktidar sisteminin meşrulaştırılması ve simgesel sistemler ile ortak dünya ile bütünleşme. (Ricoeur, 2017, s.102) Ricoeur'un görüşüne dayanarak AKP'nin uygulamaya koyduğu hafızalaştırma politikaları aracılığıyla, hakikatlerin geçmiş zamanlarla ilişkilerini de hesap ederek, hafızayı suistimal ettiği ve suistimalden istifade ederek kendi iktidar sistemini meşrulaştırdığı ve mitlerle semboller aracılığıyla ortak dünya ile bütünleşme gayesinde olduğu ifade edilebilir. Peki, bu "ortak dünya" nasıl ele alınmalıdır?

⁴⁷ "Cumhurbaşkanı Erdoğan, 18 Mart Şehitleri Anma Günü ve Çanakkale Zaferi Töreni / 18 Mart 2017", 18 Mart 2017, bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=J6W6Vtqx3Bs&feature=youtu.be>

AKP'nin ideolojisi nasıl bir ortak dünyada buluşmayı hedeflemektedir? Burada, ortak dünya mefhumunu, yine bir kimlik ya da hayali cemaat inşa etme arzusu olarak ele alınıp yeniden Ricoeur'a kulak verilebilir. Ricoeur, ideolojinin çeşitli işlem seviyelerini hatırlatarak en derin düzlemde, hafızanın işlenmesi yoluyla kimliğin oluşturulmasına katıldığını söyler. Hafızanın ideoloji haline getirilmesi, anlatıya dayanan tasarımın sunduğu çeşitli imkânlar vasıtasıyla mümkün kılınır; anlatısal tasarım eylemin taraflarının kimliğini oluşturur. (Ricoeur, 2017, s. 104)

Örneğin, 18 Mart 1915'in, 2000'li yıllarda simgesel sistemler aracılığıyla hafızalaştırılması ve bir anlatısal tasarım haline getirilmesi, yeni milli kimliğin kemikleşmesine yaradığı kadar bu yeni milli kimliğin destekçisi ve muhalifi olarak taraftarlarının da kimliğini oluşturur; *vatanperverler, millet mensupları ve vatan hainleri, teröristler*.

2000'li yıllardaki milli kimliğin inşası tartışmalarında Barış Ünlü'nün Müslüman milleti tanımlamasına derinlikli bir bakış sunmak, yeni milli kimliğin konseptini de anlamayı kolaylaştıracaktır. Ünlü, Türk ulusunun içinden çıktığı Müslümanlık sözleşmesinin aynı zamanda bir ahlak sözleşmesi de olduğunu belirtir. Müslümanlık Sözleşmesi, kapsayamadıklarına ve sözleşmeye muhalif olanlara karşı herhangi bir ahlaki yükümlülük duymaz; devlet ve toplum arasında teklik ve birlik yaratma sürecinde, senkronize bir şekilde yeni bir devlet ve toplum inşa eden homojenleştirme politikaları, “içeri” ve “dışarı”, “biz” ve “onlar” kategorilerini keskin sınırlara ayırır. Burada “içeri” ve/veya “biz” olarak tarif edilen Türklük, doğumdan gelen etnik bir özellik olmak zorunda değildir; Türklük her Müslüman ferdin ya da ailenin iradî olarak geçiş yapabileceği bir dil, duygu ve bilgi dünyasıdır. Bu düşünce kapılarını, Türk ulusunu kadim bir toplumsal gerçeklik olarak bakmaktan ziyade; icat edilmiş politik ve duygusal bir modern kolektif olarak okuma bakışına açmaktadır. Ünlü'ye göre Türk ulusu Müslüman milletinin; Türklük Müslümanlığın; Türklük Sözleşmesi ise Müslümanlık Sözleşmesi'nin içinden inşa edilmiştir. Devlet, ulusu ve kişiyi merkez ilkesi Müslümanlık ve Türklük olan Müslümanlık Sözleşmesi ve Türklük Sözleşmesiyle icat ve inşa etmiş; üretmiş ve yeniden üretmiştir. (Ünlü, 2018, s. 162-186)

2000’li yılların yeni milli kimliği tartışmalarında Nagehan Tokdoğan ise yeni milli kimliği *Yeni Osmanlıcılık* mefhumu ile düşünmeyi telkin etmektedir. Tokdoğan, Yeni Osmanlıcılık kavramının, Türkiye siyasetinde özellikle 2008 yılından sonra dolaşıma girdiğini ve ihtişamlı bir geçmiş anlatısını imleyecek şekilde karşımıza çıktığını söylemektedir. Ona göre, Yeni Osmanlıcılık hem gündelik hayatta giderek yoğun bir görünürlük kazanmakta hem de bir duygu haznesi olarak en dikkat çekici politik anlatı olma özelliğini taşımaktadır. Fakat Yeni Osmanlıcılık salt stratejik bir politik anlatı olarak kalmakla yetinmemiştir; gerek siyasal otorite gerek toplum tarafından iştahla karşılanmış, sahiplenilmiş, gündelik yaşam pratiklerine sirayet etmiş ve her daim yeniden üretilen bir duygusal yatırım nesnesine dönüşmüştür. 2000’li yıllarda AKP eliyle ve kitlelerin katılımıyla başka bir geçmiş anlatısı bina edilmiştir; Cumhuriyet tarihi boyunca öyküsünü “mazlumluk” çerçevesiyle anlamlandıran ve dolaştıran bir toplumsal kesimin, sembolize edilmesi gereken yeni bir kolektifin zorunluluğu ortaya çıkmıştır. (Tokdoğan, 2018, s. 15-17)

Tokdoğan’ın bina edilen geçmiş anlatısı içerisinde, sembolize edilmesi zorunluluğu ortaya çıkmış kolektife atfedilmiş manalar, yeni milli kimliği üretip dolaşıma sokmaktadır. Ortaya çıkan bu yeni kimliği anlayabilmek ve tartışabilmek için 18 Mart 1915’e dair geçmiş anlatısının nasıl kurgulandığı bir eksen olarak kabul edilerek 18 Mart Şehitler Günü ve Çanakkale Zaferi anmalarına ve anma mekânının serüvenine yakından bakılabilir.

4. 2000'Lİ YILLARDA ÇANAKKALE 1915: MEKÂN, TÖREN VE SÖYLEM

*Şehitleri unutma
Tarih unutanı affetmez
Geçmiş, geçmemiştir
Tarih, bugünümüzdür
Bugünümüz, yarınımızdır⁴⁸*

⁴⁸ Şiir, Çanakkale Şehitlik Abidesi'nde bulunan anıt-mezarlardan birinin üzerine kazınmıştır.

2000’li yılların Türkiye’si’nin hafızalaştırma politikalarını 18 Mart Şehitleri Anma Günü ve Çanakkale Zaferi bağlamında mekân, tören ve söylem açısından tartışacak bu bölüme, yine Ricoeur’a atıfla başlayacağız. Hafızanın suistimaliyle yeni bir kabuğa bürünmüş olan anı için Ricoeur şöyle der: Anı, artık geçmişini anmak demek değildir; öğrenilmiş, zihinsel bir mekânda düzene sokulmuş bilgileri icra etmektir. (Ricoeur, 2017, s. 81)

Çalışmanın bu bölümünde, öğrenilmiş ve öğretilmiş, hem fiziksel hem de zihinsel mekânda düzene sokulmuş bilgilerin yansımaları olarak Çanakkale’yi hafızalaştırma uygulamalarına bakılacaktır.

4.1. Gelibolu Yarımadası: Mekân ve Anılaştırma

33.940 hektarlık bir alanı içine alan Gelibolu Yarımadası, Çanakkale şehir sınırları içerisinde yer almaktadır ve 1973 yılında Milli Park ilan edilmiştir. Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı içerisinde Türk askerlerini temsilen 56 yerli anıt ve şehitlik, diğer ülkelerin askerlerini temsilen ise 35 mezar ve anıt bulunmaktadır.⁴⁹ Gelibolu Yarımadasının uç kısmında, Morto Koyu’nun Hisarlık Tepesi üzerinde ise Çanakkale Şehitleri Abidesi bulunmaktadır. Gelibolu Yarımadasını bir hafıza mekânı olarak ele alan Suda, bölgenin; Çanakkale Savaşları hakkında üretilen mitler, semboller, anlam üreten imgesel anlatılar, anıtlar ve şehitliklerle ulusal kültürel mirasın en önemli mekânlarından ve Türk milliyetçiliğinin kurucu öğelerinden birini oluşturduğunu söylemiştir. (Suda, 2017, s.56)

Gelibolu Yarımadasının mekân, tören ve anıt üzerinden nasıl hafızalaştırma uygulamalarının mekânı haline geldiğini tartışırken Ricoeur’un anımsamanın mekânla bağlantılı olduğu görüşü üzerinde duracağız. Ricoeur’a göre bedensel hafızadan yerlerin hafızasına geçiş, yönelmek, yer değiştirmek ve mesken tutmak gibi önemli eylemlerce sağlanır. Hatırlanan "şeyler" içten içe mekânla bağlantılıdır, der Ricoeur. Ona göre, hafıza mekânları bir hatırlatıcı işlevi görmektedir; hafıza mekânları bir taraftan hatırlatmaya dönük işaretler, bir taraftan hafızanın koltuk değnekleri, bir taraftansa unutuşa karşı verilen savaşın destekçi kuvvetleridir.

⁴⁹ <https://canakkale.ktb.gov.tr/TR-70574/gelibolu-yarimadasi-tarihi-milli-parki-eceabat.html>

(Ricoeur, 2017, s. 59-60) Pierre Nora ise hafıza mekânlarını bir başka geçmiş dönemin şahitleri olarak nitelendirmiştir. Ona göre hafıza mekânları, mitlerini ve kutsallıklarını kaybeden toplumların ritüellerini ve kutsallıklarını oluştururlar. Bu mekânlar, ulusal anlamda gruba bağlılığın sembollerini ortaya koyar ve içerirler. Ulusal arşivler, sene-i devriyeler, anma törenleri gibi bir gruba, ulusa ait olmanın güçlü kaleleri inşa edilir, bu mekânlarda. (Nora, 2006; aktaran Suda, 2017, s. 36)

Çalışmanın bu kısmında, hafızalaştırmanın mekânı olarak Gelibolu Yarımadasını ve burada gerçekleştirilen hafızalaştırma etkinliklerini incelerken, hafıza mekânlarının değişime oldukça yatkın olduğunun hakkını teslim etmek gerekmektedir. Bu noktada Ahenk Yılmaz'ın modern çağın en etkili devasa taş anıtlarının dahi değişime uğradığını, çağın ruhuna göre deforme edilebildiğini, mobilize edilebildiğini, kullanımları kadar sembolik göndermelerinin de esnekleşebildiği ifadesini hatırlayacağız; Yılmaz, hafıza mekânlarını ulusal tarihi ve kimliği şekillendiren ve yeniden şekillendiren toplumsal formların birbirleriyle çarpıştığı bir alan olarak ele almaktadır. (Yılmaz, 2011; aktaran Suda, 2017, s.58)

Yılmaz'ın tarif ettiği bu çarpışmanın, Gelibolu Yarımadasının mekânsal tasarımında, tören konseptlerinde ve söylemde tekrarlandığı görülmektedir. Gelibolu Yarımadasının sıklıkla ihale edilen yolları ve inşaatlarıyla, şehitliklerin sökölüp taşınmasıyla, törenlerin dönemin ihtiyacına göre kimi zaman dikey kimi zamansa yatay olarak tasarlanmasıyla tahrif edişine gelecek kısımlarda değineceğiz.

Erbaş Gürler, Özer ve Yetişkin'in birlikte kaleme aldıkları “Hafızanın Arayüzü Olarak Anma ve Anma Mekânları: Gelibolu Yarımadası Örneği” metninde anahtar sözcüklerden biri olan *peyzaj*, insan eylemleri ile doğa arasında aracılık yapan birleştirici, fiziki ve sosyal bir arayüz olarak tanımlanmış ve anma mekânı ile izleyici arasında ne tür arayüzler tarif edilebileceği sorusu gündem edilmiştir referans. Metinde, anma törenlerinin performe ediliş şekilleri, anmalarda yaygınlaştırılan söylemler ve anma mekânının bulunduğu mevcut peyzajın; mekânın sunduğu deneyimlerle oluşan bir sonuç olarak *hissi* belirlediği aktarılmıştır.⁵⁰

⁵⁰ A. g. m., s. 73

2000'li yılların Türkiye'sinin Çanakkale Savaşları'nı hafızalaştırma etkinlikleri kapsamında, 18 Mart 1915'in kahramanlarını ve şehitlerini anma vesilesiyle gerçekleştirilen törenlerin merkezi olarak Gelibolu Yarımadası'ndaki Çanakkale Şehitlik Abidesi seçilmiştir. "Hafızanın Arayüzü Olarak Anma ve Anma Mekânları: Gelibolu Yarımadası Örneği" metninde, abidenin bu kritik pozisyonu sebebiyle tören alanıyla birlikte tasarlandığı ifade edilmiştir. Stratejik konumuyla abide, Çanakkale Boğazı'nın girişinde bulunan Morto Koyu önündeki Eski Hisarlık Burnu'na yerleştirilmiştir ve Çanakkale kent merkezindeki pek çok noktadan görünür olma özelliğine haizdir. Abide, Gelibolu Yarımadası'nın silüetini değiştirmesi hasebiyle kalıcı bir kolektif hafıza oluşturma işi görmektedir. Metinde, abidenin dikey tasarımının bireyle ilişkileneemedeki kopukluğuna dikkat çekilerek geçmiş, şimdi ve gelecek arasındaki bağı hafıza aracılığıyla kurduran faktörün, Gelibolu Yarımadası coğrafyasının ta kendisi olduğu; abidenin yarımada ile bütünleşerek bir anma peyzajına dönüştüğü dile getirilmiştir. (Gürler, 2016, s.75)

Metinde, tören alanı kurgusunun, abideye ve bir parçası olduğu peyzaja ters yönde, cephedeki askerleri betimleyen duvara karşı yapılmış olduğu ifade edilmiş; bu anma mekânı kurgusunun kolektif anmaya elverişsiz olduğu aktarılmıştır. Anma mekânı yalnızca kısıtlı sayıda ve belirli statüdeki kişilere yani protokole açılmıştır; arda kalanların anmaya ve anma mekânına geçişi sınırlandırılmış ve/veya gözetim altına alınmıştır. Ayrıca, törenlerin kurgusu, abideye doğrudan erişime engel olduğu için anma mekânının, kişiyle tören arasına girerek devletin resmi söylemini yayan tek yönlü iletken bir arayüz işlevi gördüğü ifade edilmiştir. (Gürler, 2016, s.76)

Çanakkale Savaşları'nı hafızalaştırma politikalarını, yayıncılık faaliyetleri üzerinden incelediğimizde; bu faaliyetlerin 2000'li yıllarda hararetlendiğini görmüştür. Benzer bir durumun, Gelibolu Yarımadasının mekânsal tasarımı için de söz konusu olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Gelibolu Yarımadasındaki ilk anıtların faaliyeti, V. Ordu Menzil Müfettişliği tarafından 1916 yılında gerçekleştirilmiştir.⁵¹ Abidenin inşası için uzun yıllar boyu bürokratik adımlar atılsa ve hatta Mustafa

⁵¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), DH. İ. UM. EK, 01. S. 1335, D:20, G:50.

Kemal'in emri ile 30 Ekim 1924 tarihinde "Şehitlikleri İmar Komisyonu" kurulsa da abidenin inşası hız kazanmamıştır.⁵²

Çanakkale Savaşlarının üzerinden on yıllar geçtikten sonra, 1942 yılında dönemin Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'ın önerisiyle Çanakkale Şehitlik Abidesi'nin inşası için resmi karar açıklanır. Abidenin, Çanakkale Boğazı'nın Ege Denizi tarafından girişine; Morto Koyu'na bakan Hisarlık tepesine bina edilmesi planlanmıştır. Abidenin tasarımı için 1944 yılında, meçhul askerlerin hatırasını yaşatmak amacıyla bir proje yarışması düzenlenmiştir. 37 projenin katıldığı yarışmayı Feridun Kip, İsmail Utkular ve Doğan Ergunbaş kazanmıştır. Ancak imar faaliyetleri, yarışma sonuçları açıklandıktan 7 yıl sonra başlatılmıştır. Çanakkale Şehitlik Abidesi'nin temel atma töreni, 17 Nisan 1954 yılında gerçekleşmiştir. Törene, erkân-ı devletle birlikte Türk Kültür Ocakları, Türk Talebe Milli Federasyonu, Türk Kadınlar Birliği gibi oluşumlarda katılmışlardır. 1954 yılında başlayan inşaa faaliyeti ekonomik zorluklar ve yolsuzluk iddiaları sebebiyle durdurulmuştur. Abidenin tamamlanması için ulusal düzeyde bir kampanya örgütlenmesinin ardından abide, 30 Ağustos 1960 tarihinde açılmıştır. Abidenin açılışı esnasında dahi tamamlanmayan yapılar olduğu bilinmektedir. Çanakkale Şehitlik Abidesi'yle birlikte Savaş Anıları Müzesi, Mehmetçik Anıtı ve Türk Şehitliği de tamamlanmıştır. (Suda, 2017, s. 69-70)

Gelibolu Yarımadasının anıtlştırılması ve hafızalaştırılması çalışmalarının ancak 1990 yılından başlayarak, Turgut Özal döneminde hız kazandığı görölmektedir. 1992 yılına gelindiğinde Gelibolu Yarımadasında, Türklere ait 30 anıt ve şehitlik mevcuttur. (Suda, 2017, s. 74) 1990'larda başka bir hız kazanan imar faaliyetleri 2000'li yıllarda ise çoğu anlamda şaşırtıcı boyutlara ulaşmıştır. Örneğin, 1992 yılında Çanakkale Şehitlik Abidesi'nin arka kısmına 468 mezar taşı yerleştirilerek Çanakkale Savaşları'nda yaşamlarını yitiren askerlerin isimleri ve doğum tarihlerinin yazıldığı temsili bir Türk şehitliği inşa edilmiştir. Ancak 2004 yılında, Gelibolu Yarımadasının otopark sorununa çözüm bulmak amacıyla anıt mezarlar sökülerek şehitlik alanı, otopark alanı olarak kullanılmaya başlanmıştır. (Suda, 2017, s. 82)

⁵² Sarısan, S. (2016). Çanakkale Şehitleri Abidesi'nin İnşası ve Halkın Yardımları, *International Journal of History*, 8, 85-107.

Ebru Erbaş Gürler, Başak Özer ve Ebru Yetişkin metinlerinde, anıt mezarların vefa, minnet, şükran ve bütünleşme hisleri için iletken bir arayüz işlevi olduğuna dikkat çekmişlerdir. Anıt mezarların düz bir topografyaya sıkı bir nizamla yerleştirilmeleri, bu temsili şehitliklerin üzerine yaşamını yitirenlerin isimleri ve doğdukları yer adlarının yazılması resmi söylemle özdeşleşme, ataerkil soyla kurulan bağı güçlendirme olarak yorumlanmıştır. (2016, s.74-76)İ

Bahis anıt mezarlardayken Benedict Anderson'un, anıt mezarlar hakkındaki görüşünü hatırlayacağız. Anderson, milliyetçiğin modern kültürünün hiçbir sembolünün anıt mezarlar kadar şaşırtıcı ve kayda değer olmadığını söyler; tam da kasıtlı olarak boş bırakılmaları veya içerisinde kimin bulunduğu bilinmemesi nedeniyle bu anıtların etrafında gerçekleşen toplumsal törenlerin, önceki zamanlardan gelen hiçbir gerçek öncülü olmadığını ifade eder. (Anderson, 2017, s. 23) 2000'li yılların Türkiye'si'nin AKP eliyle işletilen hafızalaştırma politikaları da anıt mezarları, günün gerekliliklerine göre eğip bük müştür. Bu tahrifat işlemleri dayanağını büyük oranda, anıt mezarların gerçek öncülleri olmamasından almıştır ki bu, anıt mezarları siyasi arzular uyarınca yeniden kurgulamayı beraberinde getirmiştir.

Emine Zeynep Suda, 2000'li yıllarda gerçekleşen Gelibolu Yarımadası gezilerini bir tür hac ve kutsal ziyaret olarak değerlendirmiştir. Ona göre, 2000'li yıllar boyunca Gelibolu Yarımadasında bulunan anıt mezarlar ve şehitliklerin işlenişinde ulusal hafızanın içeriği değişmiştir. İçerik, Çanakkale'de verilen savaşın Osmanlı'nın bekaası için verilen bir savaş olduğu mesajına büründü. 2000'li yıllar boyunca bir yandan Gelibolu Yarımadasından geçmiş dönemlerin izleri silindi, bir yandansa bu izler üzerine otoparklar, şehitlikler, anıtlar inşa edildi. (Suda, 2017, s.76-77)

Suda'nın 2000'li yıllar boyunca Gelibolu Yarımadasında savaşın gerçekliğine dair izlerin silindiğine dair savına katılmak pek mümkün görünmüyor. 2000'li yıllarda AKP'nin hafızalaştırma politikaları, kendinden önceki siyasi iktidarlara benzer şekilde Gelibolu Yarımadasını işlemiştir. 468 mezarlık bir meçhul asker anıtının inşası, bu anıtın otopark yapılması kadar dikkat çekici değil midir? 2000'li yıllarda Gelibolu Yarımadasının ve anıtlarının tekrarlarla sökülüp takılıyor olması

önemlidir ancak 2000'lerden önce bu alanın el değmemiş bir hafıza mekânı olarak değerlendirilmesi yerinde olmayacaktır.

2000'li yıllar boyunca Gelibolu Yarımadasında şehitlik ve anıt mezarlar tekrarlarla düzenlenmiştir. Suda, bölgenin yeni mekânsal tasarımında öne çıkan iki eğilimden bahsetmektedir. Birincisi bölgedeki hafızalaştırma faaliyetlerinin kâr amacı gütmesi olarak değerlendirebileceğimiz ticari işletmelerin artışıdır; diğeryse, Gelibolu Yarımadasının yerel yönetimler ve AKP'ye yakın sivil toplum kuruluşlarının ziyaret merkezi olarak düzenlenmesidir. Suda, 2000'li yıllar boyunca Çanakkale'ye gerçekleştirilen günübirlik gezilerin belediyeler eliyle organizasyonundaki artışına dikkat çekmektedir. (Suda, 2017, s. 80)

Belediyeler tarafından düzenlenen Çanakkale seyahatlerinden en istikrarlısı 19 yıldır kesintisiz bir biçimde Zeytinburnu Belediyesi tarafından organize edilmektedir. Çanakkale ve Bilecik Kültür Gezileri adlı bu program, 11 yaşından büyük olan herkesin katılımına açıktır, tamamen ücretsizdir ve katılım için başvuru telefon gibi kolay bir yolla sağlanmaktadır. Zeytinburnu Belediyesi'nin 2019 yılı için Gelibolu Yarımadası'nı ziyaret etmesi hedeflenen kişi sayısı 11 bin 945'tir. Bu sayı, tek bir belediyenin dahi hafızalaştırma politikalarındaki etki alanını açıkça göstermektedir. Belediyelerin yıllar boyunca gerçekleştirdikleri Çanakkale Kültür Gezilerinin, halkın yoğun iştiraki ile gerçekleştirildiği akılda tutulmalıdır. Sayısı milyonlara varan insan, bu hafızalaştırma uygulamasına iradi olarak katılmıştır.

Zeytinburnu Belediyesi'nin Çanakkale Kültür Gezisi programı ise şöyledir: Çanakkale Şehitleri Anıtı, Morto Koyu, Conkbayırı, Seyit Onbaşı Anıtı, Yahya Çavuş Anıtı (Ertuğrul koyu), Kanlısirt, savaşta mevcudiyetinin üçte ikisini kaybeden 57. Alay ve Zeytinburnu Belediyesi tarafından ihya edilen Soğanlıdere Şehitliği ziyareti. Gelibolu Yarımadası, Kilitbahir Kalesi, Namazgah, Hamideye, Mecidiye Tabyası ve Havuzlar Şehitliği ziyareti.⁵³

Belediyelerin, Çanakkale Savaşları'nı hafızalaştırma uygulamalarına bir başka örnek de Aliğa Belediyesi tarafından "Aliğa'dan Çanakkale'ye, Ecdada Minnete"

⁵³ <http://www.zeytinburnu.istanbul/Haberler/Canakkale-ve-Bilecik-Gezileri-Basladi>

başlığıyla düzenlenen şehitlik ziyaretleridir. Aliğa Belediyesi de Zeytinburnu gibi binlerce insanın ücretsiz bir şekilde Çanakkale'yi ziyaret etmesini amaçlamıştır ve 2019 yılında kurumsal web sayfaları üzerinden yaygınlaştırdıkları ziyaret çağrısında şu ifadeleri kullanmışlardır:

Türk Tarihi'nin en şanlı destanlarından birinin yazıldığı Çanakkale Zaferleri'nin önemini hatırlamak amacıyla Aliğa Belediyesi tarafından geleneksel hale getirilen Çanakkale Şehitliği ve Tarihi Yarımada ziyaretine binlerce Aliğalı katılacak. 10 Mart Pazar günü 'Aliğa'dan Çanakkale'ye, Ecdada Minnete' sloganıyla düzenlenecek olan şehitlik ziyareti ile Aliğalıları büyük destanın yazıldığı topraklarda tarihe yeniden tanıklık edecek.⁵⁴

2000'li yılların Türkiye'si'nin hafızalaştırma politikalarında şehitlikler her daim yakıcı bir gündem olmuştur. 2004 yılında şehitlik alanının otoparka çevrilmesinin ardından bölgeye bir başka şehitlik inşa edilmiştir. Bu şehitlik, ay ve yıldız figüründe dizilmiş 81 mezar taşını kapsamaktaydı. Her şehitlik, Türkiye'nin bir vilayetini temsil etmekteydi ve her mezarın üzerine "Mehmet" yazılmıştı. Yapımı 1 trilyon 600 milyar lira olan bu şehitlik de 2005 yılında yerinden sökülüştür. 2005 yılında sökülen mezarlığın yerine, Çanakkale Şehitlik Abidesi'nin arka alanına 1670 mika mezar taşından Osmanlı İmparatorluğu'nun vilayet ve eyaletlerini temsil eden ve her birinin üzerinde sarık simgesi bulunan başka bir şehitlik inşa edilmiştir. 2017 yılına gelindiğindeyse 18 Mart törenlerine hazırlık esnasında mika mezarların üzerlerine Türk bayrağı fonları işlenmiştir. (Suda, 2017, s. 82-83)

Şehitliğin tasarımına ilişkin bu ikiliklerin ve tekrarların sebepleri, hafızalaştırma politikalarıyla açıklanabilir. AKP rejimi, 2004 yılında şehitliği otoparka çevirerek Gelibolu Yarımadası'nı şantiyeleştirme siyasetinin kapılarını açmıştır. Burada, Türklüğü hiç incitmeyecek şekilde 81 vilayeti de tanımış, *vatan uğruna can veren* her gence "Mehmet" sıfatını teslim etmiştir. 2005 yılında bu şehitlik de sökülerek yerine Yeni Osmanlıcılık anlayışıyla müsemma Osmanlılık anlatısı yerleştirilmiştir. 2017 yılına varıldığında, Milliyetçi Hareket Partisi ile Cumhuriyet İttifakı'nda

⁵⁴ <http://www.aliaga.bel.tr/canakkale-sehitlik-ziyareti-icin-kayitlar-basladi/>

buluşmuş AKP hükümeti, Osmanlı'nın sarıklarının yanına Türklüğün bayrağını da işleyerek şehitliği çağın ruhuna uygun bir biçimde dizayn etmiştir.

2000'li yıllarda Gelibolu Yarımadası'nda, hafızalaştırma uygulamaları kapsamında icat edilmiş geleneklerden biri de 57. Alay Vefa Yürüyüşü performansıdır. Bu yürüyüşte, devlet yetkilileri, yerel yönetim sorumluları ve yurttaşlar yan yana gelerek Çanakkale Savaşları bahsi geçtiğinde kahramanca anılan 57. Alay'ın pratiklerini tekrarlarlar. Suda, 2011 yılında 24-25 Mayıs Anzak Anma Törenleri esnasında gerçekleştirilmeye başlanan bu yürüyüşleri, bir nispet ve karşı-anma olarak değerlendirmektedir. 24 Nisan 2017 yılında gerçekleşen 57. Alay Vefa Yürüyüşü'ne binlerce insanın katılım gösterdiğini, yürüyüş sırasında 57. Alay'ın cepheye sevkini esnasında geçtiği parkuru yürüdüğünü, onların kıt kanaat yedikleri yemekleri yediklerini ve etkinliğin toplu sabah namazı ile başladığını not düşmektedir. (Suda, 2017, s. 85)

2000'li yılların hafızalaştırma politikalarının en işlevsel mekânlarından Gelibolu Yarımadası'ndaki bir başka güncelliğin, müzelerin ve şehitliklerin yanlarında üzerinde "Dur Yolcu! Acıktın mı? Susadın mı? Mola vermenin tam zamanı!" yazan büfeler olduğunu yine Suda'nın çalışmasından öğreniyoruz. (Suda, 2017, 90) Çanakkale Boğazı'nın en gözle görünür dağına işlenmiş Necmettin Halil Onan'a ait "Dur Yolcu! *Bilmeden gelip bastığın bu toprak, bir devrin battığı yerdir!*" dizesine atıfla yapılmış bu ticari hamle, 2000'li yılların Türkiye'si'nin hafızalaştırma politikalarının kayganlığını da gözler önüne sermektedir.

4.2.Çanakkale 1915'i Hafızalaştırma: Törenler, Performanslar, Söylemler

*Yeni nesillere düşen görev, Çanakkale’de kanla, canla, azimle, cesaretle, taşla,
toprağa, denize kazınan dostluk mesajına sahip çıkmaktır.*

Recep Tayyip Erdoğan

18 Mart 1915’e dair anmaların gerçekleştiği mekân kadar anma mekânında sergilenen performanslar ve törenler de ilgi çekicidir. Bu performanslardan biri, Çanakkale Şehitlik Abidesi’nde gerçekleşen ve savaşın geniş fedakârlık ağını bir aşk öyküsü çemberinde anlatan Hamza ile Elif’in temsilidir. Temsili detaylıca ele almadan önce temsilin Şehitlik bölgesinde uzun zamandır, tekrar tekrar performe edildiğini söylemeliyiz. Köken Ergun’un Şehitler filminde gördüğümüz ve 2016-2018 yıllarında tekrarlarla gerçekleştirilen, amatör oyuncuların yer aldığı temsilin konusu, yıllarca süren savaşlarda, cephelerde çarpışmış Hamza’nın büyük aşkı Elif’le evlendikleri gecenin sabahında Çanakkale Savaşı’na giderek vatan için çarpışacak olmasıdır.

Vatana duyulan aşkın yanında, iç sızlatsa da sevgiliye duyulan aşk teferruatıdır. Abidenin merdivenlerinde gerçekleşen bu performans, anma mekânını ziyaret eden herkesin seyrine açıktır. Çanakkale Şehitlik Abidesi’nin merdivenlerinde, yaka mikrofonlarıyla ve oyuncuların seslerinin uzak mesafelere ulaşabildiği ses sistemiyle, göz çevirmenin mümkün olmayacağı bir heybetle kurgulanmıştır temsil.

Temsil, Hamza ve Elif’in Çanakkale Şehitlik Abidesi’nin iki ayrı kolundan birbirlerine doğru yürümesi ile başlar. Bu esnada Mehmet Akif Ersoy’un *Çanakkale Şehitlerine* adlı şiirinin bestesi duyulur: “*Bir hilal uğruna ya Rab! Ne güneşler batıyor. Ey şehid oğlu şehid! İsteme benden makber. Sana aguşunu açmış, duruyor peygamber! Sana aguşunu açmış, duruyor hazreti peygamber!*” Abidenin merdivenlerine oturarak son konuşmalarını gerçekleştiren çiftin diyalogları dikkat çekicidir:

Elif: Sözümüz, rüyamız bu muydu Hamza?

Hamza: Sevdiğim! Metin ol.

Elif: Yıllardır askerden dönmeni bekledim. Acı bir haberi yüreğim çarparak her an bekliyordum. Kâbuslarla uyanıp dualar ettim. Allah'ım düşman kurşunlarından seni korusun diye. Döndüğünde dünyam cennetim oldu. Şimdi ise şu halime bir bak. Evlendiğimiz gecenin sabahı beni bırakıp tekrar cepheye gidiyorsun. Beni özlemeyecek misin Hamza?

Hamza: Bütün ruhum seninle olacak. Ve her anım seni düşünerek geçecek.

Elif: Günlerin ateş, barut, kan olacak. Oysa rengârenk kır çiçeklerini sana vermek isterdim. O cephelerde, vadilerde seninle dolaşmak isterdim. Ama rüyamız bozuldu.

Hamza: Sevdiğim! Bana vereceğin emanetlerin anlamını bir düşün. Eğer ben düşmanı topraklarımızdan kovmaya gitmezsem emanetlerimiz yere düşer. Seni ve beni yaratan Allah şahidim olsun ki, ben geri dönmesem bile şehit haberim ile beraber, bana emanet edeceklerinin tamamını sana getirecekler.

Elif: Artık bana sabır düşer. Yaratanımın bana verdiği bu canı alana dek seni bekleyeceğim. Yüreğim de dualarım da seninle olacak. (Bu esnada boynundan muskasını, başından başörtüsünü ve koynundan Türk bayrağını çıkararak Hamza'ya verir.)

Hamza: Verdiğin bu emanetler başımın tacıdır, şerefimdir. Ant olsun ki Çanakkale'de basılan her toprak, her cephe şehit kanıyla sulansa da bu emanetler asla yere düşmeyecek. Elif! Seni çok seviyorum. (*Şehitler, 2018*)

İzleyicilerin gözyaşlarıyla izlediği bu performans, öğelerine ayrılarak Çanakkale 1915'e dair hafızanın nasıl kurulduğu da anlaşılabilir. Öncelikle Hamza'nın yıllardır savaş cephelerinde gezmesi, bitip tükenmeyen bir vatan aşkını ve fedakârlığı temsil etmektedir. Bu öyle derin bir azim ve fedakârlıktır ki, yıllardır hasretini çektiği sevgilisiyle evlendikleri gecenin sabahında dahi vatan borcunu ödemek için yola

düşer Hamza. Bu alt metinle belirginleştirilen, vatan için yapılması gerekenin her ne koşulda olursa olsun, iradi olarak vatanperverler tarafından yapılıyor oluşudur. Bugünün millet mensubundan da beklenen tercih, bu idealize bakıştır. Hamza cephede çarpışırken Elif geceleri kâbuslarından uyanarak sevgilisini düşman kurşunlarından korunması için dualar eder. Böylece *düşman*, büyük bir tehdit ve muhakkak yok edilmesi gereken bir kategori olarak yeniden gündemleştirilmektedir.

Temsilin akışında Hamza, Elif'i savaşın mecburiyeti konusunda ikna eder. Elif, cepheye gidecek Hamza'ya boynundan muskasını (*iman*), başından başörtüsünü (*namus*⁵⁵) ve nedense koynunda bulunan Türk bayrağını (*vatan*) çıkararak Hamza'ya verir. Muska, başörtüsü ve Türk bayrağı birer kutsal emanet olarak Hamza'nın sahip çıkması, uğruna savaşması gereken kutsallıklardır artık. Hamza özelinde Türk askerinin imana, milletin namusuna ve vatana sahip çıkışı sembolize edilir. Böylece bugüne ve geleceğe imanın, namusun ve vatanın daimi bir tehdit olduğu ve kuvvetle sahip çıkılmaları gerektiği mesajı iletilmiş olur.

18 Mart Şehitler Günü anma törenlerinin yerleşikleşmiş geleneklerinden biri de Seyit Onbaşı performansıdır. Seyit Onbaşı hikâyesi, 18 Mart 1915'a dair hafızalaştırma çalışmalarında önem arz etmektedir. Bu çalışma kapsamında Seyit Onbaşı bir sembol, Seyit Onbaşı efsanesi bir mit, bu hikâyenin her yıl 18 Mart Şehitler Günü ve Çanakkale Zaferi anma törenlerinde perforce edişi ise bir ritüel olarak ele alınmaktadır. Peki, sembol, mit ve ritüel olarak Seyit Onbaşı meselesinin 2000'li yıllarda da hafızalaştırma politikaları marifetiyle yaygınlaştırılmasındaki amaç nedir? Kumar, ulusal mitlerin en önemli özelliğinin geçmişle bağlantılı olmaları ve içerisinde bir *şimdi* ve bir *gelecek* ufku barındırmaları olduğunu söyler. (Kumar, 2013; aktaran Tokdoğan, 2018, s. 224) Bu bağlamda, hafızalaştırma politikalarının üretmek istediği, *şimdi* ve *gelecek* için mitleri dolaşıma soktuğu ve yaygınlaştığı değerlendirilebilir.

Ricoeur, ideolojinin meşru sayılması için yöneticilerin yönetilenlerin inancına eklediği artı değerlerin anlatsal bir dokusu olduğunu söyler. Ona göre, kuruluş, şan

⁵⁵ Namus mefhumu, çalışma kapsamında bir değer olarak sahiplenildiği için değil, egemen anlatıdaki mühim rolü sebebiyle kullanılmaktadır.

şeref ve aşağılamaya dair anlatılar yönetilenlerin gönlünü okşayan yahut onları korkutan söylemleri beslemektedir. Burada suistimal edilen ve dayatılan hafıza; “izinli”, kamu tarafından öğrenilmiş ve kutlanan tarih zırhını kuşanmıştır. Yani talim ve terbiye edilmiş hafıza, kurumsal düzlemde öğretilmiş olan bir hafızadır; zoraki ezber ve ortak kimliği kuran olaylar oldukları varsayılan tarihsel kesitlerin hatırlanmasıyla iç içedir. Böylece de hatırlama, ezberleme ve anma arasında kaygılandırıcı bir ittifak kurulmuştur. (Ricoeur, 2017, s. 105)

Seyit Onbaşı anlatısı, millet mensuplarının gönlünü okşayan bir politik malzeme olarak talim ve terbiye edilmiş “izinli” hafızaya içkindir; öğretilmiştir ve Milli Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan ders kitaplarındaki emsaller akla getirilecek olursa, ezbere dayanmakta ve ezberle karşımıza çıkmaktadır. Çanakkale 1915’in hafızalaştırma taktiklerinde ekseriyetle kullanılmaktadır ve Ricoeur’un sözünü ettiği hatırlama, ezberleme ve anma arasındaki endişe verici ittifaka iyi bir örnek teşkil etmektedir.

Seyit Onbaşı’nın bir sembol olarak düşünülebileceği düzlemde, Nagehan Tokdoğan’ın “Yeni Osmanlıcılık” tartışmasında sembolün ne işe yaradığı bakımından faydalanılabilir. Tokdoğan, sembolün taşıdığı anlamlar itibariyle insanlar arasındaki ilişkileri örgütleyip düzenleyen, “biz”i birleştirirken “onlar”dan ayıran bir toplumsal ilişkilendirme aracı olarak görüldüğünü ifade eder. (Tokdoğan, 2018, s. 34) Burada Seyit Onbaşı efsanesinin ardına dizilen iman kuvveti tarifsiz “biz” ve Seyit Onbaşı’nın Oceans zırhlısını denize gömmesiyle Çanakkale eteklerinden çekilen haince işgal ve yok etme emelleri olan “düşman” kategorilerinin 2000’li yıllarda da dolaşımda olduğunu hatırlamak yerinde olacaktır. Seyit Onbaşı enstrümanı ile inşa edilen “biz” kategorisi, yine Seyit Onbaşı’ya atfedilen niteliklerle birlikte bugün ve gelecekteki “biz”in hayalini de karakterini de itiraf etmektedir.

2000’li yılların hafıza rejiminin neden bir enstrüman olarak Seyit Onbaşı’yı mitleştirdiğini anlayabilmek önemlidir. Kertzer, mitlerin geçmişe ilişkin yapılandırılmış anlatılar sunarak tarihe biçim verdiklerini söyler; mitler geçmiş hikâyeleştirip ritüellere dayanak oluşturmaktadırlar. Bu bağlamda da ritüel ve mitin etkileşimsel ilişkisi ortaya çıkmaktadır; mitler ritüellere alan yaratırken, ritüeller de mitlerin dolaşıma girmesi için bir mekanizma işlevi görürler, mitin içinde

cisimleştirdiği performanslara sahne sunarlar. (Kertzer, 1996; aktaran Tokdoğan, 2018, s. 40) Bu görüş, metnin ilerleyen kısımlarında da yer alacak 18 Mart anma törenlerindeki Seyit Onbaşı performanslarını incelerken de akılda tutulmalıdır; Kertzer'in saptamasıyla oldukça müsemma biçimde Seyit Onbaşı hikayesi mitleştirilirken bir ritüele dönüşmüş ve performanslar aracılığıyla icra edilen ritüel, Seyit Onbaşı mitinin yaygınlaştırılmasına uzun erimli bir alan sunmuştur.

Tokdoğan, ulusal mitlerin bir ulusun kendine bakışını, kendine dair arzularını ve emsalsiz olmasını tahayyül ettiği özgünlükleri barındıracak formlarda yaratıldığını söyler; bu anlamıyla ulusal mitler, kimliği tanımlayıcı ve harekete geçirici niteliktedirler. Ona göre ulusal mitler, ampirik sorgulamalara mahal vermeyecek kadar katı biçimde inşa edilirler. Sorgulanmalarındaki zorluk, çürütölmelerinde de karşımıza çıkar. (Tokdoğan, 2048, s. 223) En sıradan tabiriyle, çeşitli kaynaklardaki bilgilere göre kimi zaman 215, kimi zaman, 250, kimi zaman 276 kilogram ağırlığındaki top mermisini tek başına sırtlayarak ateşleyen Seyit Onbaşı'nın hikâyesinin sorgulama yoluyla çürütülecek bir tarafı yoktur; çünkü Seyit Onbaşı'na mermiyi kaldırtan gerekçeler, sistematik antrenmanlar, spor ve sağlıklı beslenme gibi unsurlar değil hikmetinden sual olunmayacak bir iman gücüyle açıklanmıştır. Jonathan Rose, bu tartışmaya ilişkin olarak, mit üretiminin, ulus-devlet yaratımına içkin bir pratik olduğunu söyler. Mitler topluluk yaratmakta ve cemaatin mensuplarını birbirine kenetlemede tutkal işlevi görmektedirler; bu yüzden mitlerin doğruluğu ve yanlışlığı bir soru konusu değildir; mesele, mitin içinde bulundurduğu sembolik ve metaforik anlamlar, konuştuğu duygular ve ilettiği mesajlardır. (Rose, 2003; aktaran Tokdoğan, 2018, s. 224)

Seyit Onbaşı mitinin taşıdığı sembolik ve metaforik anlamları, hitap ettiği duyguları ve ilettiği mesajları 2000'li yılların hafızalaştırma politikaları kapsamında tartışmak için, 18 Mart Şehitleri Anma Günü vesilesiyle gösterilen Seyit Onbaşı temsili incelenebilir. Temsil, anma mekânı içerisinde izleyicilerin rahatlıkla izleyebileceği bir platform üzerinde gerçekleşir. Temsilin perfore edildiği alan, insan boyunu aşmasa da göz hizasında temasa da mahal vermeyecek yükseklikteki bir platformdur. Esasında, platformun boyu ile 2000'li yılların hafızalaştırma politikaları arasında ortaklaşan çerçevelerde mevcuttur. Seyit Onbaşı performansında görüleceği gibi 2000'li yılların hafızalaştırma politikaları, bir yandan mecazi anlamda insanın

boyunu aşmayacak niteliklerle işletilip deneyime açılmış gibi görünürken; diğer yandan göz hizasında bir temasa olanak vermeyecek bir kurgusallığı barındırmaktadır.

Performansta, sahneye alçak bir kapıdan giren heybetli Seyit'in ihtişamının görürüz öncelikle. Boyu posu, endamı ve yürüyüşüyle tam bir yiğit profili çizen Seyit'ten tabyaya yeni katılan bir er için mermiyi sırtlanma hikâyesini tekrar anlatması istenir. Diğer erler, yeni ere her gece Seyit'in kahramanlık öyküsünü anlattıklarını ancak bir de Seyit'in ağzından duyurmak istediklerini ifade ederler. Devreye Seyit girer ve kendi mitini konuşturur:

Tarih 18 Mart 1915. Çanakkale Muharebeleri bütün şiddetiyle devam ediyordu. Mecidiye Tabyasında arkadaşlarla beraber boğaza sokulan düşman gemilerini izliyorduk. Düşman gemileri karaya iyice sokulmuş, alev ve duman kusuyordu. Yoğun ateşe başladılar. Bulunduğum tabyaya bir top... (Top sesleri duyulur, top seslerinin duyulmasıyla cephedeki diğer askerleri canlandıran erler ölüm performansı sergilerler.)

Toprağın altından güç bela çıktım. İyi olduğumu anlayınca hemen arkadaşlarım etrafta mı diye dolaşmaya başladım. Ne yazık ki! Ne yazık ki sağlam olan yalnızca ben ve Ali vardı. Ali seslendi:

Ali: “Seyit arkadaşlar nerede? Kimseyi göremiyorum.”

Seyit: Yalnızca sen ve ben kaldık Ali! Arkadaşlarımız şehitlik mertebesine ulaştı. Ali yanıma geldi. Birlikte boğaza bakıyorduk. Düşman gemileri neredeyse boğazı geçmek üzereydi. Başımı sağ yana çevirdiğimde vinci bozuk olan bir top ve bir de 215 kiloluk mermi duruyordu. Sanki o an mermi bana “Seyit! Ne diye ümitsizce bana bakıyorsun? Hadi durma! Sür beni namluya!” diye bağıırıyordu. Ali'ye döndüm.

Seyit: Yardım et bana Ali! Şu mermiyi sırtıma alayım.

Mermiye yaklaştık. Bildiğim bütün duaları okudum. İnanın ki sizlere izahını yapamayacağım bir ilham doldu içime.

Seyit: Allah'ın adıyla, Rahman ve Rahim olan. La havle ve la kuvvete illa billahil aliyyil azim. Haydi, bakalım Ali! Bir el ver şuna. Bismillah. Allah'ım güç ver bana.

Ali: Allah'ım güç ver Seyit'e.

Seyit: Allah'ım güç ver bana.

Ali: Allah'ım güç ver Seyit'e.

Seyit: Haydi Ali!

Ali: Allah'ım güç ver Seyit'e! (Seyit, o esnada ezan sesleri eşliğinde mermiyi sırtlanmıştır.)

Mermiyi kaldırmıştım. Merdivenleri tırmanırken kemiklerimin çıtırdamasını duyuyordum. Yaşadığımız bu olayları karşı tepeden gören Yüzbaşı Hilmi koşarak yanımıza geldi. Bismillah! Mermiyi namluya sürdüm. Ali'ye topun önüne geçmesini söyledim.

Ali: Ne için Seyit?

Seyit: Nişan alacaksın Ali!

Ali: Ben nişan almaktan anlamam ki!

Seyit: Şu koca gemiyi görüyor musun Ali? Tam burnunun önüne geldiği zaman ateşle. Allah'ın izniyle vuralım ölüm makinasını. Sakın iskalama aslanım!

Seyit: Hazır ol Seyit! Hazır ol Seyit! Ateş Seyit! Ateş! (Ezan sesleri eşliğinde, top atılmış olur)

Ben “ateş” deyip çekilince Yüzbaşı Hilmi ateşledi topu. Koca zırhlıyı dümen kısmından vurmuştuk. Koca zırhlı kendi etrafında dönerek denizin dibini boyladı. Ertesi gün Cevat Paşa beni kutlamaya geldi. Ve aynen şunları söyledi. “Seyit! Koca Seyit! Hadi bakalım aslanım. Şu mermiyi bir kere daha kaldır da fotoğrafını çekelim.”

Bırakın kaldırmayı; yerinden bile oynatamadım. İçini boşalttık da zor zor kaldırabildim. Ancak aynı durumla yine karşılaştım hiç tereddüt etmeden tekrar kaldırırım o mermiyi! (Şehitler, 2018)

İzleyicilerin sırasıyla merak, korku, şaşkınlık, endişe, gurur, takdir ve sevinç gözyaşlarıyla takip ettikleri, temsilin sonunda coşkulu bir alkış tuttukları ve temsil boyunca çoğu izleyicinin görüntü kaydı aldığı görülmektedir. İzleyicilerin performe ettiği bu duruş ise, Barış Ünlü'nün Türklük; belli şekillerde, konuşmayı, düşünmeyi,

görmeyi, bilgilenmeyi ve duygulanmayı öğrenmek demektir çünkü Türklük Sözleşmesi'ne dâhil olan ve sözleşmenin imtiyazlarından faydalanmak isteyenlerden belli şeyleri icra etmek anlamına gelen pozitif performanslar beklendiği görüşünü akla getirmektedir. (Ünlü, 2018, s. 210)

Uzun süren alkış seansının ardından Seyit Onbaşı karakteri temsilin dışına çıkarak izleyicileri selamlar ve onlara “Sevdiklerinize ve ailelerinize şehitler diyarı Çanakkale’den 250.000 şehidimizin selamlarını gönderiyoruz.” diyerek veda eder. Burada oldukça ilginç olan Seyit Onbaşı’yı canlandıran karakterin, temsilin (sembolün) dışına çıkmasına rağmen sembolü çağrıştıran niteliklerle, veda konuşmasını yapması ve 250.000 şehidin sözünü temsil etme kudretini kendinde görmesidir.

2000’li yılların hafızalaştırma politikalarında Seyit Onbaşı hikayesi oldukça yaygınlaşmış ve onun sembolize ettiği iman gücü halk tarafından sahiplenilmiştir. *Şehitler* filminde, Seyit Onbaşı heykeliyle fotoğraf çekirmek için kuyruk olan kalabalıklara şahit oluruz. Kimi insanlar Seyit Onbaşı heykeliyle selfie çekme yarışındayken kimi insanlar ise heykele can-ı gönülden dokunuşlarda bulunmaktadır. Bu esnada, heyecan ile top mermisi üzerine çıkan kimi kişilerin mermilerden inemediğini; heyecan, endişe, gurur, sevinç gibi pek çok duygunun bölgede dolaştığını görürüz.

Seyit Onbaşı temsiline barındırdığı mesajlar, 2000’li yılların hafızalaştırma politikaları bağlamında düşünüldüğünde mitin dayandığı anlatıda ilk dikkat çeken “düşman”ın yani “onlar”ın cepheye nasıl kuvvetli bir taarruzda bulunduklarıdır. Bu taarruzun şiddeti, cephedeki tüm erleri öldürmesiyle sembolize edilmiştir. Seyit karakteri, cephedeki tüm silah arkadaşlarını kaybetmesine rağmen metanet duygusuna yaslanarak arkadaşlarını, şehadet mertebesi denen kategoriye yerleştirmiştir. Böylece yaşamını yitiren kişilerin hepsi, savaşın dayattığı bir ölüm anlayışıyla çerçevelenmiştir. Ölüm, bu erleri artık hareketsiz ya da meçhul kılmamıştır da adeta yaşıyorlarmışçasına şehadet mertebesine hareket etmişlerdir.

Bu yitirme ve kayıp anında Seyit, top mermisini gözüne kestirmiştir; iman ve ilhamla buluşmuştur. Ve 215 kiloluk bir top mermisini *Allah’ın yardımıyla, iman ve inançla* sırtlamıştır. Böylece mitin sorgulanamaz, çürütülemez olan yönü yeniden tedavüle

sokulmuştur. Seyit Onbaşı'nın sırtladığı top mermisi sürülerek Ocean zırhlısı vurulmuştur; iman gücü, düşman karşısında zafer kazanmıştır. Buradaki ikilik, oldukça dikkat çekicidir. Bu ikiliğin 2000'li yılların hafızalaştırma politikalarında kendisini sıklıkla gösterdiğini söyleyebiliriz: Tekniğe karşı iman. Örneğin, Recep Tayyip Erdoğan, Çanakkale Savaşları'nı "Çanakkale, çelik ve barutun, teknoloji ve cemiyetin; iman, azim, keyfiyet karşısında diz çöküşünün sembolüdür." ⁵⁶ ifadesiyle çerçevelemiştir ve söz konusu ikiliği gözler önüne sermiştir.

Seyit'in kahramanlığı ve ünü hızla yayılmıştır ve kendisini ziyaret eden Cevat Paşa'nın fotoğraf almak istediği anda Seyit, mermiyi ancak işi boşaltılınca zar zor kaldırmıştır. Böylece, mitin içerisinde "an"ın önemi sembolize edilmiştir; mit, soruya kapatılmıştır, hafıza karşı çıkışlara kapatılmıştır. Türk'ün iman gücünün, Türklük ve Müslümanlık tehdit/saldırı altındayken mistik bir şekilde, her zorluğu yenebileceği mesajı iletilmiştir. Seyit Onbaşı'nın anlatısına göre 19 Mart 1915'te Seyit Onbaşı'nın top mermisiyle fotoğrafı çekilmiştir ancak ne var ki Seyit Onbaşı'ya dair ilk haber savaştan 21 yıl sonra, 3 Ağustos 1936 yılında Cumhuriyet Gazetesi'nden Gıyas Tekin tarafından yapılmıştır. Bir millet, neden bu denli kuvvetli bir efsaneyi 21 yıl sonra haberleştirmiş sorusunun gizi ise, hafızalaştırma politikalarının içerisinde saklıdır.

Seyit Onbaşı hikâyesini mitleştirme ve yayma faaliyetleri, 2000'li yılların Türkiye'si'nin hafızalaştırma politikalarıyla da sürdürülmüştür. Örneğin, Seyit Onbaşı'nın ölümünün 78. yıldönümüne tekabül eden 2017 yılında, Seyit Onbaşı'nın memleketi kabul edilen Balıkesir'in Havran ilçesinde bir mezar anması yapılmıştır. Anmaya dönemin valisi Ersin Yazıcı bizzat katılarak bir konuşma gerçekleştirmiştir. Yazıcı, Seyit Onbaşı'nın Türk milleti için bir milli birlik ve beraberlik sembolü olduğunu kaydederek bugünkü "huzur", "yaşam" ve "demokrasi"nin Seyit Onbaşı ve diğer şehitlerin mirası olduğunu ifade etmiştir. Yazıcı'nın şu sözleri ise, mitin barındırdığı şimdi ve gelecek ufkunu fark etmek ve hafızalaştırma politikalarının mit aracılığıyla hafızayı suistimal ederek inşa ve icra ettiği güncel kimliği anlamak için anahtardır:

⁵⁶ Çanakkale, İmanın, İnancın ve Bin Yıllık Medeniyet Değerlerimizin Ete Kemiğe Büründüğü Yerdir", 15 Mart 2015, bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=6NRd1KtbMpo&feature=youtu.be>

Onun göstermiş olduğu kahramanlık, yurdumuzdaki tüm çocuklarımıza, insanlarımıza anlatılmalı ve anlatılıyor da zaten. İman gücüyle bir insanın 276 kiloyu kaldırabileceğinin örneğidir, o. Seyit Onbaşılar bu ülkede var; gerektiğinde, ihtiyaç olduğunda ülkesini, vatanını, toprağını korumak için canını feda edebilecek milyonlarca insanımız var. Bu topraklar kutsal. Şehitlerimizin kanıyla sulandı çünkü. Bugünlerde bütün dünya ülkemizin üzerine gelmeye devam ediyor. Biz inanıyoruz ki, Seyit Onbaşılar hâlâ var ve bunlar var oldukça da hiç kimseye ülkemizden bir çakıl taşı dâhil teslim etmeyeceğiz.⁵⁷

Seyit Onbaşı mitinin 2000'lerin Türkiye'si'nin hafızalaştırma uygulamaları eliyle nasıl yaygınlaştırıldığına başka bir örnek de Afrin'deki Zeytin Dalı Harekâtı sırasında Türk askerleri tarafından gerçekleştirilen Seyit Onbaşı anma performansıdır. 18 Mart 1915 Çanakkale Savaşları'nın yıl dönümünde Afrin şehir merkezine Özgür Suriye Ordusu militanları ile birlikte operasyon düzenleyen Türk askerleri, harap edilmiş bir yerleşim yerinde gerçekleştirdikleri performansı kaydederek 18 Mart'ı ve Seyit Onbaşı'yı anmışlardır.

“Seyit Onbaşı'nın torunları Afrin'de!”⁵⁸ isimli performansta, bir askerin Seyit Onbaşı'ya referansla top mermisini sırtlayışı perforce edilmektedir. Performanstaki diyaloglar, hafızalaştırma uygulamalarının ve onun çemberindeki mitin, geçmişini işleyerek şekillendirdiği bugün ve gelecek tahayyülü üzerine düşünebilmek için kayda değerdir:

Asker 1: Bismillahirrahmanirrahim! (*Mermiyi omzuna Seyit Onbaşı gibi alır ve gururla gülümser.*)

Asker 2: Aslansın komutanım!

Asker 1: Seyit Onbaşı'nın torunu ölmedi!

Asker 2: 18 Mart Çanakkale Zaferi, 18 Mart Afrin Zaferi!

Asker 1: Seyitler ölmez! Şehitler ölmez! Seyitler tükenmez!

⁵⁷ <http://www.balikesir.gov.tr/havranli-koca-seyit>

⁵⁸ “Seyit Onbaşı'nın torunları Afrin'de!”, 27 Mart 2018, Bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=HqQS14Twhg>

18 Mart Şehitleri Anma Günü ve Çanakkale Zaferleri dolayısıyla, Gelibolu Yarımadası'nı ziyaret edenlere eşlik eden tur rehberlerinin -bu rehberler, Gelibolu Yarımadası'nın *alan kılavuzları* olarak isimlendirmiştir- söylemlerine odaklanmak, 2000'li yılların Türkiye'si'nde işletilen hafızalaştırma politikalarının etki alanını kavramak bakımından oldukça önemlidir. Köken Ergun'un 2018 yapımı *Şehitler* adlı belgesel filminde, bu rehberlerin adeta hafızalaştırma politikalarının meftun bir neferi gibi 18 Mart 1915'e dair resmi anlatıyı yaygınlaştırdıklarını görürüz.

18 Mart'ın alan kılavuzları tarafından hikâyeleştirilmesi pek çok açıdan benzerlikler taşımaktadır. Nihat isimli emekli deniz astsubayı rehber, 18 Mart 1915'i hikâyeleştirip hafızalaştırırken şu ifadeleri kullanır:

Bugün savaşın geçmiş olduğu 330.500 hektarlık alanda yaklaşık 120 kilometre yolculuk yapacağız. Çanakkale Savaşları iki bölümden oluşur: Bunlardan bir tanesi, bir günlük deniz savaşı. Türk'ün iman gücü ve o inanmışlıkla vatan müdafaasını yapıp “Çanakkale geçilmez!” dedirttiği olayların yaşanmasından sonra, Türk'ün zaferiyle sonuçlanmıştır. (*Şehitler, 2018*)

Bir başka rehber ise neredeyse, Nihat isimli rehberin anlatısına kaldığı yerden devam eder. Türk'ün iman gücü sayesinde bozgun uğratılan düşmanın emellerini teşhir edercesine sözünü kurar:

Neden Gelibolu? Düşman, buraya niye geldi? Amacı neydi? Ne istiyordu da masum binlerce insanın hayatına mal olan bir savaş yaşandı? Asıl istenen Gelibolu muydu? Yoksa Gelibolu onlar için sadece gelip geçilmesi gereken yol üzerinde duran bir engel miydi? Onlar için Gelibolu, sadece İstanbul'a geçmek için uğrayacakları bir yerdi: İki kıtayı birbirinden ayıran 65 kilometre uzunluğa sahip olan su yolu. Bugünkü adıyla Çanakkale Boğazı. Hedefleri buydu! Bu boğazdan geçip İstanbul'a inmekti. Fatih'in fethettiği İstanbul'u geri alabilmek amacıyla geldiler. (*Şehitler, 2018*)

Başka bir tur rehberi ise, 18 Mart 1915'in hafızalaştırılmasında en önemli mefhumlardan olan şehitliği yüceltmek için gönüllere hitap eden bir anlatı kurar.

Rehber, Çanakkale Savaşları'nda yaşamını yitirmiş askerlere kahramanlık kimliğini atfeder ancak bir de gizemli bir gizli kahramanlar kümesinden söz eder. Bu gizli kahramanlar, şehit olmuş askerleri doğuran annelerdir. Rehberin anlatısında bu anneler, cepheye gönderdikleri evlatlarının dönüşünü hiçbir zaman beklemezler çünkü evlatlarını, Allah ve vatan yoluna adanmış birer kurban olarak bellemişlerdir. Rehber, kendisini dinleyenlere hiçbir tarihsel referansı ve hakikiliği olmayan bir ağıttan bahseder. Çanakkale cephesinde savaşıyan oğlunun şehit düştüğünü rüyasında gören bir annenin sözcüklerini performe eder. Performe edilen o sözcükler şunlardır:

“Oğul, oğul! Giderken ardından baktığım oğul. Seni izledim, seni gözledim. Tıpkı doğduğun günden beri yaptığım gibi. Yanağına rüzgâr değse benim yüreğim ürperir, oğul. Ayağına taş düşerse benim bağrım yanar. Kıyamadım gülü ellemene; dikenini vardır diye. Canımdan can, kanımdan kal ol! Ama şimdi, şimdi git oğul! Yoluna git! Şu İslam toprağını gavur çiğneyecekse, el kemendini boynumuza vuracaksa, çiğnenecekse şehit atanın mezarı, susacaksa ezanlarımız, git oğul. Yoluna git. Bilesin ki Resul önündedir. Bilesin ki melekler ardındadır. Bilesin ki benim dualarım hep semadadır. Ve bilesin ki yolun Allah'adır. Dün gece, dün gece seni rüyamda gördüm oğul. Artık senle buluşmamız mahşerden sonrayadır. Mahşerden sonrayadır.”
(Şehitler, 2018)

2000'li yıllarda Çanakkale Savaşları'nı hafızalaştırmaya dair egemen anlatının ve hakikat suiistimalinin birer taşıyıcısı gibi performanslar sergileyen rehberlerin anlatılarında ortaklaşan diğer bir unsur, “biz” ve “onlar” kategorilerini keskin hatlarla ayıran söylemlerdir. Rehberlerden biri, “biz” kategorisinin içini “onlar” ile olan farkı da deklare ederek şu sözlerle doldurmaktadır:

Bizler, dünyanın en asil milletiyiz. Onların atasına da tarihine de onların da mezarına da mezar taşına da sahip çıkarız. Bizim mezar taşlarımız bugün İngiltere'de olsaydı her gece bir tanesini sökerler; bir tane anıt bile bırakmazlardı. Zaten yapmışlar. 1918 yılında geldiği zaman buradaki bizim anıtlarımızı da yıkmışlar. Ve kendilerine anıt yapmışlar. Ama kendilerine sorarsan dünyanın en asil milletleri onlar. (Şehitler, 2018)

Burada, rehberin ifadelerine aksi ispatlar sunmak çalışmanın temel amacı değildir ancak Gelibolu Yarımadasına tur faaliyetlerinin artmasıyla birlikte, tur otobüsleri yeni yollara ihtiyaç duyduğu için başlatılan yol genişletme çalışmalarının Anzak yolunu tahrip ettiğini hatırlatmakta fayda vardır. Yol genişletme çalışmaları sırasında Avustralya askerlerinin mezarlarının zarar gördüğü, Avustralyalı askerlerin kemiklerinin hafriyat çalışması sırasında süpürülmüş olabileceği bilinmektedir. (Suda, 2017, s. 83)

Rehberlerin söylemlerinde kimi zaman “biz” ve “onlar” ayrımı, “biz” kategorisine imrenen kıskanç ötekiler olarak “onlar” kategorisini tarifle gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda, tur rehberlerinden birinin şu sözleri ilgi çekmektedir:

Bizim Avrupalılardan üç yüz yıl önde medeniyetimiz var. Ve onlara her şeyi biz öğretmişiz. Örnek vereyim mi? Fransa’nın Versailles Sarayı’na gidin bakın; Fransız kral ve kraliçesinin Osmanlı Sultanları gibi giyindiğini göreceksiniz! Yani onlara giyinmeyi, modayı bizler öğretmişiz. Bir saray düşünün ki içinde tuvaleti ve banyosu yok. Onlara, yıkanmasını dahi biz öğretmişiz. İşte daha sonra hata yapmışız. Üç yüz yıl ileri olduğumuz medeniyetten üç yüz yıl geriye düşmüşüz. Onları da anlatacağız. Nerede hata yaptık? Onları da bileceğiz. (*Şehitler, 2018*)

Başka bir rehber ise, “biz” kategorisinin içini iklimden, coğrafyadan, korkusuzluktan, savaştan ve barıştan doldurarak anlatısını şöyle kurmaktadır:

Güneş bir başka doğuyor bizim ülkemizde. Onun verdiği enerjiyle çok bereketli topraklarımız var. Yaratan, ne ekerseniz ekin size bin katını geri veriyor. Suyumuz bile ilaç. On altı tane devlet kurmuşuz. On altısında da kardeş kavgası yaşamışız. Bizi hiçbir düşman yıkamamış. Gözümüzün gördüğü bir düşmandan korkmayan bir devletiz biz. Savaşçı milletiz. Ama aynı zamanda İslamiyet’i yaşadıktan sonra da barışçıl bir millet olduk. Yani savaşı ancak barış için yaparız. (*Şehitler, 2018*)

Ulus-devletin mit yaratırken geçmişle bağlantı kurarak şimdi ve geleceğe dair bir ufuk barındırması gibi, rehberlerinde sırtlarını geçmişe vererek kurdukları

söylemlerinde, şimdi ve geleceğe dair ufuklar ve öğütler barındırdığı görülür. Tur rehberlerinden biri, ziyaretçilere anma mekânını gezdirirken, muazzam bir retorikle konuyu Samsung Galaxy Note 4 telefonlara getirir ve ziyaretçiler arasındaki gençlere telefonları üretme öğüdünü şu sözlerle verir:

Şimdi, bakın delikanlı çocuklar! Buradaki telefon Note 4. Koreli çocuklar bunu üretmiş. Biz Kore'deki çocukları kurtardıktan sonra tarihi bir yol haritası olarak kullandılar. Çok güçlü bir gençlik yetiştirdiler ve dünya teknolojisinde beşinci sıraya yükseldiler. Ve şu anda 23 milyar dolar para veriyoruz, onlardan telefon alıyoruz; ama bu telefonları benim çocuklarımın üretmesi gerekiyor! Nasıl öğretecek? Tarihinden çok önemli dersler çıkartacak. “Benim atalarım bunları yapmış diyecek; ben de yaparım, ben akıllı bir insanım!” diyecek ve en güzelini onlar yapacak. Ama tarihini öğrenirse yapacak. Geçmişini bilirse yapacak. İşte o gençlik, benim karşımda! Bunları yapacağız.

Yapacak mıyız arkadaşlar? (*Ziyaretçiler başlarını sallayarak onay verirler.*) Alkışlıyoruz; yapacaklarmış. İşte, gerçek tarihimizi öğreneceğiz. Ve çok güçlü bir gençlik yetiştireceğiz çünkü bu dünyanın barışa ihtiyacı var. Çünkü bu dünyanın bize ve bizim çocuklarımıza ihtiyacı var. Bekle bizi dünya! Bekle bizi Avrupa! Çok yakında geliyoruz! (*Şehitler, 2018*)

2000'lerin Türkiye'si'nin hafızalaştırma politikaları, yukarıdaki sözleri sarf eden rehberin basbayağı bir teknolojik icadı, geçmişini öğrenmeyle özdeşleştirmesi gibi nadiren akla gelebilecek bağlantıları kurar ve dolaşıma sokar. Geçmişten referanslarla, hakikiliği ya da sahteliğinden azade, bugüne ve geleceğe roller biçer, yol göstericiliği yapar; *rehberlik* eder. Bu rehberlik performansları aynı zamanda, her yıl 18 Mart Şehitleri Anma Günü ve Çanakkale Zaferi vesilesiyle düzenlenen törenlerde konuşan Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından icra edilmektedir.

4.3. 2000'lerin Hafızalaştırma Politikalarında Erdoğan: 2015 ve 2017

Çalışmanın bu kısmında 2015 ve 2017 yıllarını odak olarak seçmemizin sebebi, Türkiye'nin yakın geçmişinde pek çok yıkıcı olaya ev sahipliği olmuş olmaları ve birbirlerine cepheden zıt olmalarıdır. 2015 yılının 18 Mart Şehitleri Anma Günü ve Çanakkale Zaferi törenleri esnasında, Türkiye henüz "çözüm süreci" olarak adlandırılan dönemi yaşıyordu. Bu süreç, Türkiye'de Kürtlerin anayasal haklarının teslimiyle ilgili pek çok demokratik tartışmanın yaşandığı, Gezi Direnişi'nin ardından yeni toplumsal muhalafet ağlarının oluşturulduğu, silahlı çatışmaların dindiği ve 7 Haziran 2015 genel seçimlerine hazırlıkların yapıldığı bir süreçti.

Ayrıca, 2015 yılının 18 Mart Şehitler Anma Günü ve Çanakkale Zaferi kutlamaları'nın 100. yıldönümüydü ve aynı yıl, 1915 yılında Ermeni halkının kitlesel kıyımının da tü dünyada anılacağı biliyordu. Özetle AKP, 2015 tarihli 18 Mart Şehitleri Anma Günü ve Çanakkale Zaferi töreninde içeride barışa giden yolu kurmaya çalışırken, dışarıda da barışçıl bir çerçeve yaratabilmeliydi, hafızalaştırma politikaları aracılığıyla.

2017 yılı ise Türkiye'de silahlı çatışmaların yeniden başladığı, Suruç ve Ankara'da gençlerin ve barış mitingi düzenleyenlerin bombalı saldırıya uğradığı, olağanüstü halin yürürlükte olduğu bir yıldır; üstelik 2016 yılının 15 Temmuz'unda Türkiye'de bir darbe girişimi gerçekleşmişti. 2015'ten 2017 yılına gelene kadar siyasetin dili ve araçları büyük bir değişime uğramıştı.

Çalışmanın bu kısmında, Recep Tayyip Erdoğan'ı bir izlek olarak ele alırken 2015 ve 2017 yıllarındaki 18 Mart Şehitleri Anma Günü ve Çanakkale Zaferi törenlerini iki eksen olarak belirleyeceğiz. Bu çalışmada, Recep Tayyip Erdoğan bir siyasi sembol olarak kabul edilmiştir. Bu hususta Nagehan Tokdoğan'ın, Erdoğan'ın bir siyasal sembol olarak 16 yıllık liderlik hikâyesi boyunca, birçok duyguyu bünyesinde barındırmayı, harekete geçirmeyi ve böylelikle toplumsal tabanı mobilize etmeyi başardığı görüşünden yararlanılmıştır. (Tokdoğan, 2018, s. 264)

2015 ve 2017 yıllarındaki anma törenlerinin eksen olarak belirlenmesinin nedeni hafızalaştırma politikalarının nasıl işlediğini kavrayabilmek için iyi örnek teşkil etmeleridir. Çanakkale Savaşları'nda yaşananlar değişmemesine rağmen, Çanakkale Savaşlarını hafızalaştırmaya dair söylemin dönemin ihtiyaçları uyarınca nasıl değişebileceğini anlamak için bu iki ekseni açacağız.

4.3.1. 2015: Hoşgörü ve Dostluk

Çanakkale Zaferi'nin 100. yıldönümü vesilesiyle gerçekleştirilen anma töreni, diğer yılların anma törenlerinden konsept ve söylem kurgusu itibariyle oldukça farklı bir ton barındırmaktadır. Dikkat çekici olan, 18 Mart 1915'in 100. yıldönümünün, 24 Nisan 2015 tarihinde anılmış olmasıdır. 24 Nisan 1915'te Ermenilerin kitlesel kıyımının 100. yıldönümü olan 24 Nisan 2015 tarihli Çanakkale 100. yıl anması, hafızanın suistimalinin hatırlatmayla olduğu kadar unutturmayla da sürdürüldüğünün açık bir kanıtı olarak yorumlanabilir. Ermenilerin diasporada ve Türkiye'de gerçekleştirdikleri (veya öncülük ettikleri) anma törenleriyle eş zamanlı olarak düzenlenmiş Çanakkale 100. yıldönümünün anma konseptinin, bütüncül ve barışçıl olarak tasarlanması bir strateji olarak ele alınabilir.

2015 yılında gerçekleşen 18 Mart Şehitleri Anma Günü ve Çanakkale Zaferi törenine, Birleşik Krallık Galler Prensi Charles, Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Irak Cumhurbaşkanı Fuad Masum, Katar Emiri Tamim bin Hamad El Sani, Suriye Ulusal Koalisyonu Başkanı Halid Hoca, Türkmenistan Devlet Başkanı Gurbangulu Berdimuhamedov ve Rusya Duma Başkanı Sergey Narykşin katılmıştır.

2015 yılında gerçekleştirilen konuşmalar, 2017 yılındaki konuşmalara nazaran oldukça barışçıl olup hoşgörü ve dostluk temelinde kurulmuştu. Öyle ki tören alanında en belirgin olan, bu söylemle müsemma şekilde, Recep Tayyip Erdoğan'ın platform olmaksızın zemin üzerinde konuşuyor oluşudur. Bu performans, 2017 yılının anma töreninde yerini, devasa bir platform üzerinde tek başına konuşan bir Erdoğan figürüne bırakmıştır. 2015 yılında olabildiğince yatay tasarlanmış bu konsept, 2017 yılında ise olabildiğine dikey bir tasarıma dönüştürülmüştür.

2015 yılında gerçekleşen törende Erdoğan, 2017 yıllardan farklı olarak hitabetini protokolü selamlayarak başlatmıştır. Erdoğan konuşması süresince hiçbir şekilde *düşman* kelimesini kullanmamış, kutuplaştırıcı ve ayrıştırıcı bir söylemi tercih etmemiştir. Aksine, *“100 yıl önce bu cephede mukaddesatlarını, vatanlarını ve şereflerini savunan yüz binlerce askerimiz gözlerini kırpmadan ölümün üzerine gitti.*

Aynı şekilde, dünyanın dört bir yanından gelen farklı milletlerden yüz binlerce asker de karşı saflarda kendi hayalleri ve hedefleri için azimle, cesaretle savaştı. Hepsini de saygıyla, sevgiyle, hürmetle yâd ediyorum. ⁵⁹ diyerek bütün milletleri ve temsilcilerini onurlandırmıştır.

Erdoğan, konuşması kapsamında 100. yıl anma törenine katılan ülkeleri, savaş yüzyılına sona erip barış yüzyılına başlaması çağrısını paylaşan dostlar olarak nitelendirmiştir. Erdoğan, dünyanın barış mesajına ihtiyacı olduğunu ve Çanakkale Savaşları'nın başlangıcından bugüne bir barış mesajının özünü yansıttığını ifade etmiştir. 18 Mart 1915'ten 2000'li yıllara kadar –diğer 18 Mart Şehitler Günü ve Çanakkale Zaferi anma törenlerinde de dile getirildiği üzere- bir kahramanlık destanı ve düşmanı bozguna uğratma efsanesi olarak ele alınan Çanakkale 1915, 2015 yılında gerçekleştirilen törende barış mefhumuyla yan yana düşürülmüştür.

Erdoğan 2015 yılı konuşmasında, Çanakkale cephesinde gerçekleşen çarpışmaların, tüm milletlerin ortak hafızasında yerini aldığını belirtmiştir. Bu yıl, diğer tüm anma töreni konuşmalarından farklı olarak Erdoğan *hüzün* kelimesini kullanmıştır; Erdoğan, Çanakkale'nin bir zafer sembolü olduğu kadar, kayıpların büyüklüğü sebebiyle de bir hüzün ifadesi olduğunu dile getirmiştir. Erdoğan'ın sadece 2015 yılı törenlerinde hayatını kaybedenleri “kayıp” olarak nitelendirmesi ise “şehadet şerbeti”nden “kayıp” söylemine dönüştürülen manevra alanıyla, hafızalaştırmanın olanaklarına dikkat çekmiştir. Konuşmanın devamında Erdoğan, cephede yaşamını yitiren tüm milletlerin askerlerini ilk kez salt insan olarak anmış ve alışılmışın dışına çıkarak her birinin özgün bir gündelik yaşamı olduğuna dikkat çekmiştir. Erdoğan, cephede savaşan askerlerin de birbirilerini düşmandan öte insan olarak gördüğünü iddia ederek konuşması kapsamında şu anekdotu aktarmıştır:

Elinde annesinin resmiyle ağır yaralı olarak yatan Fransız askerine yardım etmek için uğraşan Mehmetçiğimize, neferimize bunun sebebini sorduklarında verdiği cevap işte tam da bunu ifade ediyordu. Askerimiz: “Benim annem yok. Belli ki onun yolunu gözleyen bir annesi var.” demişti.

⁵⁹ Çanakkale Kara Savaşları'nın 100. Yıl Dönümü | 24.04.15, 8 Mayıs 2015, Bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=FdOQ2chSbYg&feature=youtu.be>

Üstelik kendisinin de en az onunki kadar ağır bir yarası varken bu ifadeleri kullanıyordu. (Youtube, 2019)

Erdoğan, cephede benzer birçok dostluk hikâyesi olduğunu vurgulayarak bu karşılıklı saygı zemininde başlayan dostluğun, Çanakkale Zaferi anma törenine katılan ülkeleri kast ederek, onlarla sürmekte olduğuna dikkat çekmiş ve tüm dünyada barışın sağlanması için tüm liderleri sorumluluk almaya davet etmiştir. Konuşmasının devamında Mustafa Kemal Atatürk’e referansla diğer milletlerin mensubu olup savaşta hayatını kaybeden askerleri, *bizim evlatlarımız* olarak tanımlamıştır; anmanın sadece Türk askerleri için değil tüm askerler için gerçekleştirildiğini ve anma mekânındaki anıtların tüm kayıpları sembolize ettiğini ifade ederek kardeşlik çağrısını derinleştirmiştir.

2000’li yılların Türkiye’sinde hafızalaştırma politikalarının en tutkulu aktörlerinden olan Erdoğan, konuşması sırasında geleceği inşa arzusuna dair ipucu verecek şekilde yeni nesillere görev biçmeyi ihmal etmemiştir. Erdoğan, yeni nesillere düşen görevi, Çanakkale’de kanla, canla, azimle, cesaretle, taşla, toprağa, denize kazınan dostluk mesajına sahip çıkmak olarak tarif etmiştir. Burada, 2015 yılı haricindeki tören konuşmalarıyla kıyaslandığında, devreye giren ihtilafı bir gelecek tahayyülünden söz etmek mümkündür. Erdoğan, 2015 yılı konuşmasında Çanakkale’yi bir politik enstrüman olarak tariflemiş ve küresel refahın tesisi için Türkiye’nin her türlü işbirliğine hazır olduğunu şu sözlerle ifade etmiştir:

Ortak acıları, yeni düşmanlıklar üretme değil; dostluğun, sevginin, barışın aracı haline dönüştürme konusunda Çanakkale’nin tüm dünyaya, tüm toplumlara örnek olmasını temenni ediyorum. Küresel istikrar ve refah için buradaki hoşgörü ve dostluk ikliminin tüm ülkeler, tüm uluslararası kuruluşlar, tüm toplumlar tarafından desteklenmesi gerekiyor. Terörizmin, ırkçılığın, islamafobinin ve her türlü nefret içeren akımın çaresi işte buradadır. Biz, bu yüzyılı barış yüzyılına dönüştürmek için her türlü işbirliğine hazırız. (Youtube, 2019)

2015 yılı konuşmasının finalinde Erdoğan, ülke temsilcilerine memleketlerine Türkiye’nin ve Türk Milleti’nin selamları iletmelerini salık vererek, adeta söylemin yaygınlaştırılması çağrısı yapmıştır.

2015 yılının ardından gerçekleşen ilk Şehitleri Anma Günü ve Çanakkale Zaferi töreninin özel bir anlamı vardı. 2016 yılında gerçekleşen tören, Türkiye’de “çözüm süreci” olarak adlandırılan ve 28 Şubat 2015’te kamuoyuna Dolmabahçe Mutabakatı adıyla deklare edilerek resmileşen ancak 7 Haziran 2015 tarihli genel seçimlerden sonra sona eren günlerin ardından organize edilmişti.

20 Temmuz’da Suruç’ta yaşanan ve 33 gencin hayatını kaybettiği patlamanın ardından çatışma sürecine geri dönülmüştü. Egemen söylemin “terörle mücadele dönemi” olarak adlandırdığı dönemde gerçekleşen Çanakkale 1915’in 101. yıldönümü, hafızanın bugünün politik anlatısını inşa etmedeki rolünü anlamak bağlamında iyi bir örnektir. Bu örnek aynı zamanda 2015 ve 2017 yıllarında törenlerde kurulan söylemler arasındaki açığı farkını anlamlandırabilmemize olanak tanımaktadır.

Erdoğan, 2016 yılı konuşmasına şehitlerini ve şehitlerin ailelerini ve –kendi tabiriyle- Gazi Mustafa Kemal’i tazimle anarak başlamıştır. Erdoğan, konuşmasının başlangıcında Mustafa Kemal’in “Tarihlerini bilmeyen milletler başka milletlerin avı olurlar” sözünü hatırlatarak, hafızanın suistimali tartışmasını kuvvetlendirecek yeni bir örnek yaratmıştır. Erdoğan, Çanakkale Savaşları’na dair hafızanın nasıl inşa ve icra edileceği hususuna şu cümlelerle dikkat çekmiştir:

Çanakkale zaferini bilmeyenler, bu savaşın nerede, hangi şartlarda, hangi fedakârlıkla yapıldığını anlamayanlar; bugün yaşadıklarımızın manasını da kavrayamazlar. Bunun için ülkemizde, Çanakkale Savaşları’nın gerçekleştiği mekânları görmeyen, o havayı teneffüs etmeyen hiçbir evladımız kalmamalıdır. Bugün ortaokuldan liseye, liseden üniversiteye geçişte sınavlar var, değil mi? İşte ben, Çanakkale’nin ziyaret edilmesini ve burada verilen mücadelenin tarihi önemini hıfz edilmesini de aynı düzeyde önemli bir hadise olarak görüyorum.⁶⁰

⁶⁰ Cumhurbaşkanı Erdoğan, Çanakkale Deniz Zaferi’nin 101. Yılı Töreni / 18 Mart 2016, 18 Mart 2016, Bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=8luONbRdXtU&feature=youtu.be>

Erdoğan, 2015 yılında olduğu gibi 2016 yılı konuşmasında da tören alanındaki gençleri özellikle selamlamış ve bu nesle de Çanakkale destanını “aynı şekilde” yazma görevi biçmiştir. Konuşmasının devamında, hızlı bir geçiş yaparak sözü Çanakkale’de inşa edilmesi hedeflenen Çanakkale 1915 köprüsüne getirmiş ve hükümeti de bu konuda azimle çalışmaya devam etmiştir.

İlk bakışta, oldukça bağlantısız olarak anlaşılabilecek bu iki meselenin yan yana getirilişi, hafıza rejiminin nasıl işlediğini anlayabilmek açısından da kuvvetli bir örnek teşkil etmektedir. Çanakkale’yi daha fazla insanın ziyaret edebilmesi için ulaşım ağları genişletilebilmelidir; ancak görünen bu derdin altında, mekânın yeniden kurgulanışından “ihaleci” ve “rantçı” arzulara uzanan birçok metin saklıdır. Burada, Çanakkale 1915 köprüsünün inşası meselesini hızlandırmak için Erdoğan’ın “Çanakkale’nin anlamını öğretemediğimiz, bu mücadelemiz, geçmişimiz, bugünümüz ve geleceğimiz için ifade ettiği manayı zihnine ve gönlüne nakşedemediğimiz her evladımızın vebali bu işin sorumlularının üzerindedir.” ifadelerini kullanması; geçmiş, bugün ve geleceğin nasıl ilişkilendirildiğine dair ipucudur.

Erdoğan, konuşma kapsamında Çanakkale’de yürüdükleri yolu yürüyemeye devam edeceklerini beyan etmiş ve sözlerine Yahya Kemal Beyatlı’nın şu dizelerini eklemiştir: “*Şu kopan fırtına Türk Ordusudur ya Rabbi!/ Senin uğrunda ölen ordu, budur ya Rabbi!/ Ta ki yükselsin ezanlarla müeyyed namın./ Galip et; çünkü bu son ordusudur İslam’ın!*” Bu ifadelerden, 2000’li yılların siyasal otoritesinin inşa ve icra ettiği kimliğin; Türklük ve Müslümanlık çerçevesinde yürürlüğe sokulan ve yanıt bulan yeni milli kimliğin, mahiyeti yeniden anlaşılabilmektedir. Aynı şekilde, Türk ordusunun yalnızca vatani değil; vatanın dinini de savunan bir İslam ordusu olarak tariflenmesi ve milletin bu yolda yürüyeceğinin beyan edilmesi, geleceğin nasıl tasavvur edildiğinin bir göstergesi olarak yorumlanabilmektedir.

2000’li yıllarda AKP’nin iktidara gelişiyle dolaşıma girmiş olan ve Erdoğan tarafından kahir ekseriyetle kullanılan “Tek millet, tek bayrak, tek vatan, tek devlet” kalıbı, 2016 yılının Çanakkale Zaferi töreninde Erdoğan tarafından şu sözlerle yeniden ilan edilmiştir:

Allah'ın izniyle bu millet güçlüdür. Biz bir ölür; bin diriliriz. Bunu böyle biliriz. Onun için ne diyoruz? Tek millet diyoruz. 79 milyonuyla. Onun için ne diyoruz? Tek bayrak diyoruz. Bayrağımızın dışında bir bayrak tanımıyoruz. Paçavraları bu milletin evladına bayrak diye sunanlara karşı “Bayrakları bayrak yapan üstündeki kandır. Toprak, eğer uğrunda ölen varsa vatandır!” diyoruz. Bir toprağın vatan olabilmesi için şehit kanlarına ihtiyacı vardır. Üç: Tek vatan. 780.000 kilometrekareyle tek vatan. Dört: Tek devlet. Devlet içinde devlet tanımıyoruz! ⁶¹

4.3.2. 2017: İstiklal ve İstikbal

Çanakkale Savaşları'nın 102. yıldönümü törenleri, 15 Temmuz 2016 yılında Türkiye'de gerçekleşen darbe girişiminden sonra ve 16 Nisan 2017'de gerçekleşecek olan anayasa değişikliği referandumundan önce gerçekleştirilmiştir. 102. yıldönümü törenlerinin oldukça kritik bir tarih aralığına denk geldiği Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın konuşmalarından da anlaşılmaktadır. Erdoğan konuşmasında sık sık, 15 Temmuz gecesi yaşananlardan bahsetmiş; coğrafyanın tehdit altında olduğu mesajını iletmiştir.

Başkanlık seçimlerinin gündemde olduğu 2017 yılının 18 Mart Şehitleri Anma ve Çanakkale Zaferi törenindeki konuşmasına Erdoğan, Çanakkale şehitlerini rahmetle anarak başlamıştır; yıllar gelip geçerken Şehitler Tepesi'nin hiç boş kalmadığına, 2015 yılı sonrasında yaşamını yitiren 10 asker ve polisin Çanakkale doğumlu olduklarını belirterek dikkat çekmiştir. Bu ifadelerle de Çanakkale 1915'i sürmekte olan bir vatan tehdidi ve direniş destanı olarak nitelemiştir. Erdoğan, anma faslının hemen ardından sözü güncel siyasete bağlayarak yine millet kategorisini karakterize etmiştir:

Dün analar, babalar “Ya şehit ol ya gazi!” diyerek Çanakkale'ye gönderiyorlardı. Bugün terör örgütlerinin üzerine gönderiyorlar, Suriye'ye gönderiyorlar. Türk milleti işte böyle millettir. Vatanı, bayrağı, ezanı, istiklali ve istikbali söz konusu olduğunda gözü hiçbir şey görmez. 15 Temmuz'da

⁶¹ Cumhurbaşkanı Erdoğan, Çanakkale Deniz Zaferi'nin 101. Yılı Töreni / 18 Mart 2016, 18 Mart 2016, Bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=8luONbRdXtU&feature=youtu.be>

sokaklara, meydanlara inip darbecilerin karşısına aslanlar gibi dikilen bu milletin önünde kim durabilir? Şهادeti göze almış insanların elde edemeyeceği hiçbir şey yoktur. Hep ne diyoruz? “Korkaklar zafer anıtı dikemez.” diyoruz.⁶²

Erdoğan, 2017 yılı tören konuşması kapsamında AKP’nin pozisyonunu, millete *şükran borcunu* ödemek için 14 yıldır gece gündüz çalışan ve çalışacak olan bir siyasi özne olarak ilan etmiştir. Hemen ardından sözü, ekonomik büyümeye ve tarihi bir değişim olarak addettiği 16 Nisan 2017 referandumuna ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’ne getirmiştir. Türkiye toplumunda Başkanlık rejimi olarak yer tutmuş siyasal rejimin gerekliliğini ise 18 Mart 1915 Çanakkale Savaşları hafızasına dayanarak şu cümlelerle ifade etmiştir:

Kardeşlerim! Bizim gayemiz Çanakkale’de yedi düvele meydan okuyan, dönemin en modern ordularını dize getiren, tarihin akışını değiştiren ecdadımıza layık olabilmektir. Çanakkale Savaşlarını bilmeyen, oradaki ruhu, heyecanı, azmi, kararlılığı kalbinde hissetmeyen hiç kimsenin yüreği bu ülke için, bu millet için çarpmaz. Ülkemizde böyle bir kesim her zaman olmuştur. Bundan bir asır önce de kahraman askerlerimiz Çanakkale sırtlarında, kıyılarında düşmana dünyayı dar ederken, birileri “Bu savaşa ne gerek var?” havasındaydı. Fırsat bulsalar İstanbul’un ve vatanın anahtarlarını düşmana kendi elleriyle teslim ederlerdi. Öylesine bir idrak tutulması içindeydiler. Tıpkı bugün “Suriye’de ne işimiz var? Irak’ta ne işimiz var? Balkanlar’da, Kafkaslarda, Afrika’da ne işimiz var?” diyenler gibi. (Youtube, 2017)

Erdoğan’ın 2017 yılı Çanakkale Zaferi anma töreni konuşmasında, diğer yıllarda gerçekleşen Çanakkale Zaferi anma töreni konuşmalarına göre bir farklılık vardır; Erdoğan 2017 yılında konuşması kapsamında *hürriyet* ve *özgürlük* kavramını kullanmıştır. Ancak bu kelimeler, bir hedefi ya da anlayışı savunmak/sahiplenmek için değil, bir tehdit anlatısı içerisinde kullanılmıştır:

⁶² Cumhurbaşkanı Erdoğan, 18 Mart Şehitleri Anma Günü ve Çanakkale Zaferi Töreni / 18 Mart 2017, 18 Mart 2017, Bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=J6W6Vtqx3Bs&feature=youtu.be>

Hendeklerle, ukurlarla Güneydoğu’da benim vatandaşlarımın yaşam hürriyetini, özgürlüğünü ellerinden aldılar. Güvenlik güçlerimiz çukurlarla ülkeyi bleceğini sanan teröristleri o çukurlara gömdü. Ben bu vesileyle silahlı kuvvetlerimizin değerli temsilcilerine, askerimize, polisimize, korucularımıza huzurlarınızda Çanakkale’den ŗkranlarımı bildiriyorum. (Youtube, 2017)

Erdoğan 2017 Çanakkale Zaferi anma töreni konuŗmasında, tıpkı 2016 yılında gerekleŗtirdiėi Çanakkale Zaferi anma töreni konuŗmasında olduğu gibi “Tek millet! Tek bayrak! Tek vatan! Tek devlet!” vurgusunu yapmıŗ ve bu doğrultuda 15 Temmuz 2016’da yaŗanan ölümleri, direniŗi; sonrasında geliŗen yargılamaları ele alarak güncel siyasete dair söz sylemiŗtir. 15 Temmuz’da yaŗanan musibetlerin bir daha yaŗanmaması için sözü tekrar 16 Nisan referandumuna getirmiŗ, böylece gemiŗ, bugün ve gelecek arasında güçlü bir politik hat inŗa etmiŗtir. Konuŗması kapsamında ise, 16 Nisan referandumuyla ilgili Almanya, Hollanda, Avusturya, İsviçre, Belçikalı, Danimarka gibi ülkeleri eleŗtirmiŗ ve kendilerine Çanakkale Savaŗları üzerinden ŗu mesajı vermiŗtir:

Türkiye’de yapılan halk oylamasından size ne? Öyle değil! Onlar bu deėiŗimin ne anlama geldiğini çok iyi biliyorlar. Bir asır önce hasta adam diyerek gya taziyesine geldikleri Türklerin onları Çanakkale’de nasıl hüsrana uğrattığını unutmamıŗlar. Cumhurbaşkanlığı sisteminin siyasetten ekonomiye, diplomasiden yatırımlara kadar her alanda yeni Çanakkale Zaferlerinin yolunu açacağını gayet iyi biliyorlar. Beyhude uėraŗıyorlar. Yarasalar istemiyor diye Gneŗ doğmaktan vazgeçmez. Onlar istese de istemese de Türk milletinin yeniden diriliŗi kaçınılmazdır. (Youtube, 2017)

anakkale Savaŗları’nın 102. yildnm töreninde konuŗan Erdoğan sözlerini, yine milletin mahiyetine atıflar yaparak bitirmiŗ, “biz” kategorisini; kaderin üstünde bir kadere teslim olmuŗ millet sözleriyle tarif etmiŗtir. Erdoğan, “kaderimizin” bölgenin kaderi olduğuna, kardeŗlerimizin kaderi olduğuna, mazlum ve mağdurların kaderi olduğuna inandığı ifade etmiŗtir. 2017 yılı Çanakkale Zaferi anma töreni gayet ilginç bir performansla, dönemin baŗbakanı Binali Yıldırım’ın konuŗtuėu Çanakkale 1915 köprüsünün temel atma törenine canlı yayın bağlantısıyla sona ermiŗtir:

Binali Yıldırım: Cumhurbaşkanımızla canlı bağlantıya geçiyoruz. Cumhurbaşkanımız da size Çanakkale Stadyumu'ndan selam verecek ve birlikte bu mutluğa ortak olacağız!

Recep Tayyip Erdoğan: Sayın Başbakan, duyuyor musun bizleri? Şahsınızda bakan arkadaşlarıma, tüm emeği geçenlere şu anda yüklenici Koreli firma ve Türk firmalarına huzurunuzda şahsım, milletim adına şükranlarımı sunuyorum. 1915 Çanakkale Köprüsü ve Malkara Çanakkale Otoyolu temel atma töreni, hayırlı olsun diyorum. Ve sözü sizlere bırakıyorum. Buyurun.

(Sessizlik)

Recep Tayyip Erdoğan: Evet, butonlara basıyorsunuz galiba. Ya Allah! Bismillah!

2015 ve 2017 yıllarında gerçekleşen 18 Mart Şehitleri Anma Günü ve Çanakkale Zaferi anma törenlerinde Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından yapılan konuşmaların söylem analizi, hafızalaştırma politikalarının 2000'lerin Türkiye'sindeki esnekliğini göstermektedir. 2015 yılında günün gerekliliklerine göre hoşgörü ve dostluk temelinde bina edilen konuşma, 2017 yılında istiklal ve istikbal için tehdit ve savaş konseptine bürünmüştür. Kahramanlık ve şehadet, 2015 ve 2017'nin tekrar kümesi olarak karşımıza çıksa da iki yılın anmalarında güçlü bir uyumsuzluk vardır. 2015'te gerçekleştirilen anma törenindeki söylem barışa ve 1915'in hafızasını silmeye/unuttutmaya çalışırken; 2017 yılında gerçekleştirilen anma törenindeki söylem; Çanakkale Savaşları'na dair hafızayı işleyerek bugünün siyasi çerçevelerin belirlemek isteyen bir söylemdir.

5.SONUÇ

2000’li yılların Türkiye’si’nin hafızalaştırma politikaları, 18 Mart 1915 tarihli Çanakkale Savaşları’nı bir hafıza ödevi şeklinde işlemiştir. Gerek ders kitapları gerek tarih yazıcılığı, gerek ana akım medya gerekse 18 Mart Şehitleri Anma Günü ve Çanakkale Zaferi törenlerinde dönemin Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından gerçekleştirilen konuşmalar eksen olarak kabul edildiğinde, Çanakkale 1915’in hem bir hafıza ödevi hem bir unutmama ödevi olarak değerlendirilebileceği açıktır. Çalışma boyunca, bu hafıza ödevinin milleti tahayyül etme, inşa/icra etme ve milli kimliğin inşasındaki etkisi açıklanmıştır.

Hafıza ödevi tartışmaları kapsamında Ricoeur, hafıza ödevi denen buyruğun ulusal topluluğun ya da siyasal gövdenin yaralanmış bölümlerinin, olayları hafızaya dönüştürme konusunda yaşadığı zorluklarla anlam kazandığını söylemiştir. Hafıza ödevinin hafızanın uygulamasında bir suistimal oluşturmalarının kuvvetle muhtemel olduğunu dile getirmiştir. Ona göre, hafıza ödevi, hakikate uygunluk maksadıyla pragmatik maksat(lar)ın kesiştiği nokta formunda, bilincin önüne atılmıştır. Hafıza ödevi, geçmişe ait olanın izlerini korumakla yetinmemekte, başkalarına karşı borçlu olduğuna dair bir duyguyu da taşımaktadır. (Ricoeur, 2017, s. 106)

Hafıza ödevinin taşıdığı ve dolaşıma soktuğu borç duygusuna dair birçok vurgunun Çanakkale 1915’in hafızalaştırıldığı söylemlerde bulunduğu görülmüştür. . 2000’li yılların hafızalaştırma politikaları Çanakkale Savaşları’nın tarihini öğrenmenin, hatırlamanın ve unutmamanın bir *milli borç* olduğu anlayışını, pek çok politik enstrüman aracılığıyla yaygınlaştırmıştır.

Ebru Erbaş Gürler, Başak Özer ve Ebru Yetişkin’in *Hafızanın Arayüzü Olarak Anma ve Anma Mekânları: Gelibolu Yarımadası Örneği* metninde söylem, bir meta-eylem olarak tanımlanmış ve ideoloji, bilgi, diyalog, anlatım, üslup, müzakere, güç ve gücün mübadelesiyle eyleme dönüşen dil pratiklerine ilişkin süreçler olarak tarif

edilmiştir. Söylemin güç ilişkilerinin yeniden üretilmesini sağlayan niteliğine dikkat çekilmiştir.⁶³ Çalışma kapsamında, Erdoğan'ın ve Gelibolu Yarımadası'ndaki alan kılavuzlarının söylemleri incelenmiş ve söylemlerin özellikle “biz” ve “onlar” kategorisi üzerinden güç ilişkilerini yeniden ürettikleri görülmüştür.

Benedict Anderson, ulus-devletlerin siyasal ifadesi olma iddiasında oldukları ulusun ezeli bir geçmişten kaynaklandıklarını ve ebediyete ilerlediklerine inandıklarını ifade eder. (Anderson, 2017, s. 26) Çalışma kapsamında, Çanakkale 1915'i hafızalaştıranların ezeli bir geçmişten ebediyete açılan bir millet tahayyülünde olduğu görülmüştür. Bu tahayyül, kimi zaman *2023 hedefleri*yle, kimi zamansa *teknoloji devi olma* gibi hedeflerle dile getirilmiştir.

2000'li yılların Türkiye'si'nde yürürlükte olan hafızalaştırma politikaları, Çanakkale 1915'i kavrayış ve işleyiş yoğunluğu bakımından Cumhuriyet tarihindeki diğer hükümetlere tabiri caizse fark atmıştır. 2000'li yılların Türkiye'si'nde hafızalaştırma politikalarını, Çanakkale 1915'in hafızlaştırılması odağıyla ele alınan bu çalışmada, 2000'ler boyunca mevcut hükümetin hafızayı işlediği, inşa ve icra ettiği; geçmişin bilgisini yeniden kurgulayarak gündelik hayatın içerisine saldırdığı, icat/inşa/icra ettiği millet mensuplarının katılımıyla anlatılarını dolaşıma soktuğu ve bu stratejiler aracılığıyla bugünü şekillendirerek geleceğe dair politik ufuklar belirlediği sonucuna varılmıştır.

⁶³ Gürler, E., Özer, B., Yetişin, E. (2016). Hafızanın Arayüzü Olarak Anma ve Anma Mekânları: Gelibolu Yarımadası Örneği, *mimar.ist*, 2, s. 75

KAYNAKLAR

- Akgün, A., Demirer, N., Gürcan, E., Karadaş, D., Karahan, İ., Uysal, A.** (2018). *Türkçe 7*. Milli Eğitim Bakanlığı.
- Anderson, B.** (2017). *Hayali Cemaatler*. İskender Savaşır (Çev.) İstanbul: Metis.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)**, MF. MKT, 1210-20, lef 1. (1333 Ş 22/ 5 Temmuz 1915)
- Brett, S., Bickford, L., Ševčenko L., Rios, M.** (2007). *Memorialization and Democracy: State Policy and Civic Action*, International Coalition of Historic Site Museums of Conscience
- Cunningham, B.**, Muhteşem Türkler-Seyit Onbaşı. www.youtube.com
- Çevik, A., Koç, G., Şerbetçi, K.** (2018). *Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük 12*. Milli Eğitim Bakanlığı.
- Ergun, K.** (2018). Şehitler [Film]
- Gürler, E., Özer, B., Yetişin, E.** (2016). Hafızanın Arayüzü Olarak Anma ve Anma Mekânları: Gelibolu Yarımadası Örneği, *mimar.ist*, 2
- Halbwachs, M.** (2016) Hafızanın Toplumsal Çerçevesi, Ankara Heretik Yayınları
- Hobsbawm, E.** (2013). *Geleneğin İcadı*. M. Murat Şahin (Çev.) İstanbul: Agora Kitaplığı.
- http://www.40ambar.com/arsiv_yazilari/0/3/Sahaf/323/ORDUYA-HiT%C3%82BE-i-SUKR%C3%82N/
- <http://www.havran.gov.tr/kocaseyit>
- <https://izcilik.ibb.istanbul/canakkale-milli-bilinc-kampi/>
- İğdemir, U.** (1943). Atatürk'ün Anafartalar Muharebeleri'ne Ait Hatıraları, *Belleten*, VII/28, 1-88.
- İsmailağa Camiası**. Çanakkale Ruhunu Yansıtan Kınalı Ali'nin Hüzünlü Hikâyesi. www.ismailaga.org.tr
- Kakı, E.** (2018). Çanakkale'de Milli Bilinç Kampı “Dedeciğim Ben Geldim”. www.atikder.com
- Kertzer, D.** (1988). *Ritual, Politics, Power*. New York: Vail-Ballou Press.
- Kertzer, D.** (1996). *Politics and Symbols: The Italian Communist Party and the Fall of Communism*. New Haven ve Londra: Yale University Press.

- Kumar, K.** (2013). *1066 and All That: Myths of the English*. G. Bouchard, National Myths: Constructed Pasts, Contesting Presents, s. 94-109. Londra ve New York: Routledge.
- Nora, P.** (2006). *Hafıza Mekânları*. M. Emin Özcan (Çev.). Ankara: Dost Kitapevi.
- Renan, E.** (2016). *Ulus Nedir?*. Gökçe Yavaş (Çev.) İstanbul: Pinhan Yayıncılık
- Ricoeur, P.** (2017). *Hafıza, Tarih, Unutuş*. M. Emin Özcan (Çev.). İstanbul: Metis.
- Rose, J.** (2003). Government Advertising and the Creation of National Myths: The Canadian Case. *International Journal of Nonprofit and Voluntary Sector Marketing*, 8 (2), s. 153-165.
- Selçuk, M.** (2012). Birinci Dünya Savaşı Sürecinde Harbiye Nezareti'nin 'Çanakkale Kahramanlığını Yaşatma' Amaçlı Faaliyetleri. *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 2, 195-242.
- Sönmez, C.** (2015). *Türk Tarih Yazıcılığında Çanakkale Savaşları 1915-2010*.
- Erdemir, J. ve Solak, K.** (Ed.), Çanakkale Muharebeleri'nin İdaresi içinde (s.275-291). Çanakkale Valiliği Yayınları.
- Subasi94. (2016). Cumhurbaşkanı Erdoğan, Çanakkale Deniz Zaferi'nin 101. Yılı Töreni / 18 Mart 2016. www.youtube.com
- Subasi94. (2017). Cumhurbaşkanı Erdoğan, 18 Mart Şehitleri Anma Günü ve Çanakkale Zaferi Töreni / 18 Mart 2017. www.youtube.com
- Suda, E. Z.** (2017). *Büyük Savaşın Hafıza Mekânları: Gelibolu ve Alsace Lorraine*. İstanbul: Yazılama Yayınevi
- T.C. Cumhurbaşkanlığı.** (2015). Çanakkale Kara Savaşları'nın 100. Yıl Dönümü | 24.04.15. www.youtube.com
- T.C. Cumhurbaşkanlığı.** (2015). Çanakkale, İmanın, İnancın ve Bin Yıllık Medeniyet Değerlerimizin Ete Kemiğe Büründüğü Yerdir. www.youtube.com
- T.C. Cumhurbaşkanlığı.** (2015). Çanakkale, İnançla Teknolojinin Bir Savaşıydı; Bu Savaştan Galip Çıkan İnanç Oldu. www.youtube.com
- T.C. Cumhurbaşkanlığı.** (2015). Yüzyıllık Destan Çanakkale. www.youtube.com
- T.C. Cumhurbaşkanlığı.** (2018). Türk Milleti Son Örnekleri Çanakkale'de, İstiklal Harbimizde Görülen Tarihî Bir Kenetlenme İçinde. www.youtube.com
- T.C. Cumhurbaşkanlığı.** (2019). Türkiye'nin Sabrını ve Kararlılığını Sınamaya Devam Ediyorlar. www.youtube.com
- TC Balıkesir Valiliği.** (2017). Havranlı Koca Seyit. www.balikesir.gov.tr

- Tokdoğan, N.** (2018). *Yeni Osmanlıcılık: Hınç, Nostalji, Narsisizm*. İstanbul: İletişim.
- Turgut, S.** (2013) *İnsanlığın Savaşı Yendiği Yer Çanakkale Destanı*, İstanbul: 2023 Yayıncılık
- Türkiye İstatistik Kurumu.** Eğitim İstatistikleri. www.tuik.gov.tr
- Ulaş, T.** (2015). 1930'lu Yıllar Türkiye'sinde Çanakkale Savaşları'nı Anma Etkinlikle ve Halkevlerinin Rolü, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, 18, 519-532.
- Ü, E, R.** (1930). *Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal ile Mülakat*, İstanbul: Devlet Matbaası
- Ünlü, B.** (2018). *Türklük Sözleşmesi*. Ankara: Dipnot.
- VideoHaber.** (2018). Seyit Onbaşı'nın torunları Afrin'de!. www.youtube.com
- Von Scheve, vd.** (2003), Emotinal Entrainment, National Symbols and Identification: A Naturalistic Study Around the Men's Football World Cup, *Current Sociology*, s. 3-23.

ÖZGEÇMİŞ

Berfin Azdal, 1992 yılında doğdu. Ortaöğrenimi Adapazarı Enka Okulu'nda tamamladı. 2015 yılında Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyoloji Bölümünden mezun oldu. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Sosyoloji ve Metedoloji Anabilim Dalı yüksek lisans programına 2015 yılında başladı.